

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти

Кафедра соціальної роботи,
управління і педагогіки

УДК 364-43:[378.016:17]

**ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота магістра
за освітньою програмою «Соціальна робота»
спеціальності 231 – Соціальна робота

Виконав: студент VI курсу, групи 661 МЗ

Сай Дмитро Вікторович

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Малиновська Н.Л.

Миколаїв – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	8
1.1. Сутність та зміст поняття «деонтологічна культура».....	8
1.2. Роль деонтологічної культури у професійній діяльності соціальних працівників.....	22
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	33
2.1. Критерії та показники сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників.	33
2.2. Аналіз педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників	44
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	59
3.1. Аналіз ефективності сучасної практики формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.....	59
3.2. Дослідження ефективності педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти	78
Висновки до третього розділу.....	100
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	106
ДОДАТКИ.....	118

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Професійна діяльність соціальних працівників тісно взаємопов'язана із допомогою різним верствам населення у вирішенні найрізноманітніших життєвих проблем. Саме від фахівців соціальної сфери подекуди залежить доля не лише окремого індивіда, а й сімей, громад та держави у цілому. Відтак, кожне рішення соціальних працівників має ґрунтуватися на високих стандартах моралі та повинно бути виваженим та далекоглядним.

Попри те, що існує національний етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи в Україні, а також міжнародні етичні кодекси, які покликані допомагати соціальним працівникам приймати рішення у складних етичних ситуаціях, різноманітність життєвих проблем клієнтів, а також швидкі зміни у суспільстві не завжди дозволяють їм повноцінно керуватися положеннями, викладеними у кодексах. Це означає, що при вирішенні певних професійних завдань соціальні працівники будуть керуватися не лише професійними знаннями, але і особистими моральними нормами, цінностями та переконаннями. Власне саме від того, які цінності та морально-етичні якості будуть сформовані у соціальних працівників у процесі професійної підготовки залежатимуть рішення, які будуть прийматися фахівцем. Тому формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників має бути невід'ємним та значущим компонентом професійної підготовки.

Актуальність означеної теми засвідчує значний інтерес науковців до вивчення деонтологічних проблем. Так, загальні питання деонтології були розкриті у працях І. Бентама, І. Канта, Дж. Мілля, П. Сорокіна та ін. Значна увага приділялася науковцями вивченню різних аспектів професійної деонтології (Є. Вагнер, В. Горшеньов, Л. Ліщинський, К. Левітана, М. Петров, О. Сливко, О. Шмоткін). Особливості поведінки представників різних професій досліджували у своїх працях І. Бенедик, В. Горшеньов,

О. Тихомиров, О. Скакун, М. Васильєва, Е. Гришин, Ю. Кусий, К. Левітан, Ю. Шевченко, М. Фіцула та ін. Проблемні аспекти деонтологічної підготовки студентів різних спеціальностей у вищих навчальних закладах розглядалися у працях: О. Абдуліної, Ю. Азарова, С. Архангельського, І. Зязюна, М. Левіної, М. Букача, Н. Кузьміної, М. Мітіної, І. Синиці, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, А. Щербакова, Н. Щуркової, В. Чернокозової, І. Чернокозова та інших. Вивченням професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до різних видів діяльності займалися такі науковці як: О. Безпалько, І. Зверєва, В. Бутенко, В. Поліщук, С. Сургова, І. Бондарук, О. Файчук, Р. Чубук, Н. Малиновська, Л. Віннікова, Л. Полторак, Т. Костєва та інші.

Проте, основна увага науковців зосереджувалася здебільшого на особливостях формування мотиваційної сфери майбутніх фахівців, формуванні у них відповідних знань та навичок, а також на дослідженні окремих аспектів формування особистісних якостей, що не створює можливості для ґрунтовного аналізу усіх структурних елементів саме деонтологічної культури та актуалізує необхідність подальших наукових розвідок.

Метою дослідження є проаналізувати теоретичні засади формування деонтологічної культури, визначити та дослідити ефективність педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Відповідно до мети нами були визначені наступні **завдання:**

- розкрити сутність та зміст поняття «деонтологічна культура» соціальних працівників, а також визначити роль деонтологічної культури у професійній діяльності соціальних працівників;

- уточнити критерії та показники сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників та охарактеризувати необхідні педагогічні умови для формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників;

- на основі аналізу ефективності сучасної практики формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти розробити та запровадити спецкурс, який враховуватиме визначені педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників та перевірити його ефективність у даному напрямку.

Об'єкт дослідження – деонтологічна культура як психолого-педагогічне явище.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Для виконання поставлених завдань нами був використаний комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

– теоретичні: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення педагогічної, психологічної та соціологічної літератури (дозволили систематизувати та узагальнити теоретичний матеріал із досліджуваної теми);

– експериментальні: констатувальний та формувальний експеримент (сприяли дослідженню зміни рівня сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників);

– статистичні: обробка математичних даних (дозволили виявити кількісні та якісні показники відсоткових співвідношень та порівняти рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників на різних етапах дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в магістерській роботі *вперше* було проведено дослідження ефективності розробленої програми із формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері»; *набули подальшого розвитку* теоретичні положення щодо сутності та структурних елементів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників; визначено критерії та показники деонтологічної

культури; уточнено педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що у роботі представлено системний огляд компонентів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, визначено та охарактеризовано педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Представлені напрацювання стануть вагомим підґрунтям для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлені результати дослідження та практичні розробки автора можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, при розробці освітніх компонентів навчання, формуванні робочих програм, а також при розробці відповідних навчальних дисциплін.

Також результати дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх психологів, соціальних педагогів, юристів та інших фахівців, які стикаються із необхідністю прийняття етичних та моральних рішень у професійній діяльності, а також у процесі післядипломної освіти та з метою підвищення кваліфікації фахівців.

Експериментальна база. Дослідження магістерської роботи проводилося на базі Чорноморського національного університету імені Петра Могили у 2020-2023 роках.

Апробація результатів магістерської роботи. Результати наукової роботи були представлені на Міжнародній конференції «Могилянські читання» (Миколаїв, 2021р. та 2022р.).

Основні положення роботи були висвітлені у таких публікаціях автора:

1. Сай Д.В. Етичні виклики для соціальної роботи під час епідемії COVID-19 // Могилянські читання – 2021 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний

аспекти : XXIII Всеукр. наук.-практ. конф. : програма та тези доп. : Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Сучасний науково-педагогічний дискурс окреслення і вирішення соціальних питань», Миколаїв, 20 лист. 2021 р., ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 152 с. – с. 73-76

2. Сай Д.В. Етичне мислення як важлива складова процесу формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників // Могилянські читання – 2022 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXV Всеукр. наук.-практ. конф. : програма та тези доп., Миколаїв, 7-11 листоп. 2022 р., ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022.

Авторські свідоцтва за темою дослідження:

- Сай Д.В., Сай Л.Ю. Науковий твір практичного характеру «Тренінг «Формування усвідомленого ставлення до себе як базового елементу активної громадянської позиції молоді» № 108613 від 12 жовтня 2021р.

Структура магістерської роботи обумовлена метою, завданнями і логікою дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 148 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 106 сторінок. Робота містить 10 таблиць, 37 рисунків, 2 додатка, список використаних джерел налічує 93 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

1.1. Сутність та зміст поняття «деонтологічна культура»

Дослідженням моралі та етики приділялось багато різними науковцями з різних історичних епох. У часи Античності питання моралі та етики підіймалися такими філософами як Сократ, Аристотель, Платон, Демокрит, Епікур, Тіт Лукрецій Кар та інші. Головною тезою тогочасних філософів було те, що мораль є частиною самої особистості та кожної її складової, а головною цінністю було прагнення до щастя. Під час епохи Середньовіччя погляди Августина Блаженного та Фоми Аквінського мали провідне значення. Центральною думкою стала твердження про те, що мораль повинна мати практичне застосування та допомагати церкві вибудовувати конкретні рекомендації та приписи щодо щоденного життя людей.

Під час епохи Відродження Джованні Піко делла Мірандола, Нікколо Макіавеллі, на перший план виходить принцип гуманізму з індивідуальністю людини, яка має владу над своєю поведінкою та мораллю. З'являються ідеї свободи та самостійного вибору людини свого шляху та відповідальності за моральну поведінку.

Серед дослідників Нового часу можна виділити Т. Гоббса, Д. Локка, І. Канта та Г. Гегеля та ін. Вони розглядали мораль і як щось об'єктивне, що було створено Богом, і як суб'єктивну складову особистості. Розум міг пояснювати та керувати мораллю, які набувала рис загальнообов'язковості. Філософами була створена ідея моральних імперативів, які повинні були регулювати поведінку будь-якої особистості.

Під час Новітнього часу питаннями етики цікавились та досліджували М. Хайдеггер, К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр, Дж. Дьюї та інші. Зазначений період розвитку етичних знань можна охарактеризувати як

біполярний. З одного боку релятивізації етики, розуміння її як відносної. З другого боку – розуміння важливого значення етики для становлення багатонаціонального суспільства на засадах прав людини, свободи та справедливості. Відбувається також розширення сфер застосування етики, з'явилися такі нові види етики як інформаційна/медійна етика, біоетика, гендерна етика тощо.

Сьогодні все більше уваги вченим приділяється дослідженню та розвитку професійної етики, яка покликана регулювати нові різновиди трудових відносин у колективах, організаціях та підприємствах, а також взаємодію між організаціями, клієнтами та суспільством [23].

Стрімкий розвиток суспільства обумовлює зміни у всіх сферах його функціонування. Невід'ємною складовою існування суспільства є культура. Вона пронизує його різноманітні сфери життєдіяльності та у кожній сфері має свої особливості. Різноманітність сфер обумовлює різні погляди на визначення культури, її сутність та складові.

Академічний тлумачний словник української мови подає наступне визначення: «культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; Освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності» [2]. Дещо інше визначення культури подається в Енциклопедії сучасної України: «культура – прояв життя людини, що виражається у моделях поведінки, засобах і продуктах діяльності, зокрема ідеях, ідеалах, нормах та цінностях» [19].

Дослідники серед основних форм культури виділяють дві, а саме: матеріальну та духовну. Під матеріальною культурою розуміють: «сукупність опредмечених результатів людської діяльності, що включає як фізичні об'єкти, створені у результаті діяльності людей (житлові будинки, знаряддя праці, книжки, прикраси та ін.). Артефакти завжди мають певну цінність для людини, певне символічне значення, виконують певні функції». Під духовною культурою вчені розуміють «сукупність результатів діяльності, що

включає нематеріальні об'єкти, створені розумом і почуттям людини (мова, знання, традиції, міфи, символи тощо). Вони існують у свідомості людини, підтримуються людським спілкуванням, але до них не можна доторкнутися, фізично відчуті. Нематеріальні об'єкти потребують матеріальних посередників: знання містяться в книгах, традиція привітання втілюється в рукостисканні тощо» [14].

В економічному словнику подається наступне визначення культури: «визначальний фактор потреб і поведінки людини, яка засвоює у сім'ї чи через інші суспільні інститути певний набір цінностей, стереотипів сприйняття, поведінки і дій у навколишньому середовищі» [55].

У енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя презентовано наступне: «...професійна культура включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють процес, діяльність людини. Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності (за О. Донцем, Ю. Мішиним, О. Шабаліним)» [18, с. 724].

Визначення поняття «професійна культура» знаходимо у дослідженнях С. Дружилова, який стверджує, що професійну культуру варто розуміти як специфічну культуру професійного співтовариства, і як культуру представника даної професії [16, с. 25]. «Кажучи про професійну культуру, ми розуміємо під нею, з одного боку, специфічну культуру професійного співтовариства, з іншого боку, специфічну культуру особи представника даної професії. Перша включає способи організації і розвитку професійної діяльності, представлені в продуктах матеріальної і духовної праці, у системі професійних цінностей, професійних норм і переконань, професійних традицій, що обумовлюють ставлення фахівців до предметів і об'єктів їх діяльності, самих себе. Друга – розглядається як результат засвоєння особою основних елементів професійної культури співтовариства, як результат професійної соціалізації і професійної ідентифікації особистості» [16, с. 5].

Дослідниця С. Хлестова визначає професійну культуру як «складову культури особистості, складне утворення у цілісній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері професійної діяльності та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, психологічних та фізичних якостей, мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності» [57].

Цінності, норми та традиції вимагають їх дотримання і у професійному житті, тим самим розвиваючи різні етичні вимоги до різних професій.

Розвиток та ускладнення професійних відносин та професійної діяльності сприяє трансформації розуміння вимог до професійної етики. Все більше відносин як між колегами так і між працівниками та клієнтами потребують переосмисленого етичного регулювання. Все більша демократизація та лібералізація суспільства, посилення впливу соціальних медіа, різноманітні соціальні та професійні виклики потребують нових реакції розширення спектру етичних реакцій.

Дослідниця В. Петрук зазначає, що у «практиці повсякденної діяльності професійна етика являє собою сукупність норм поведінки фахівців. Норми професійної етики схильні до змін під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх по відношенню до професії факторів. Вони безпосередньо, в кожен момент часу, впливають на поведінку фахівців, спонукаючи їх діяти певним чином. Основними завданнями професійної етики є вплив на свідомість фахівця з метою вдосконалення його як особистості і як професіонала, і сприяння якомога повному і ефективному вирішенню професійних завдань. В цілому ж професійна етика є додатком загальної, теоретичної етики до певних видів професійної діяльності» [34].

Таким чином, у професійному вчені використовують термін професійна культура або професійна-етична культура. Так, Т. Капська аналізує поняття професійно-етичну культуру соціального працівника та зазначає, що вона: «відображає єдність процесу створення професійно-

етичних цінностей і процесу засвоєння цих цінностей (виконує аксіологічну функцію). Професійно-етична культура соціального працівника представляє систему професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (виконує регулятивну функцію). Водночас професійно-етична культура виконує і нормативну функцію» [26].

Дослідниця О. Макєєва визначає структуру професійної культури майбутніх соціальних працівників, як таку, що містить п'ять компонентів, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний, поведінковий та організаційний [26].

Мотиваційно-ціннісний компонент містить систему мотивації та ціннісні орієнтації майбутнього соціального працівника, а його показниками дослідниця зазначає прагнення до професійного розвитку та наявність професійно-важливих цінностей [26].

Щодо когнітивного компоненту, то він полягає у сукупності уявлень про соціальну роботу та характеризується спроможністю майбутнього соціального працівника сприймати, осмислювати, відтворювати та використовувати необхідну наукову інформацію для вирішення різних теоретичних та практичних завдань. У центрі зазначеного компоненту є професійні знання, уміння та навички.

Комунікативний компонент містить комунікативну культуру та комунікативну компетентність майбутнього фахівця, що проявляється у вмінні висловлювати власні думки, створювати сприятливий психологічний клімат та вести діалог.

Поведінковий компонент містить систему поведінки та морально-етичних якостей майбутнього соціального працівника, яка реалізується через сформованість умінь і навичок щодо дотримання правил поведінки, етичного кодексу, норм субординації, прийнятих у певній організації.

Організаційний компонент містить систему організаційних здібностей майбутнього фахівця, до яких належать: здатність організовувати власну

діяльність, планувати роботу, розподіляти робочий час, організувати ефективну взаємодію з іншими, підбивати підсумки роботи [26].

Деонтологія – це вчення про обов’язкове, яке сьогодні вчені трактують як етику обов’язку. Уперше термін використав англійський філософ Ієремія Бентам у одній із своїх праць «Деонтологія, або наука про мораль» у 1834 році. Сьогодні термін деонтологія використовується, щоб окреслити питання етики обов’язку з огляду на професійні етичні вимоги, цінності, мотивації [35].

В. Кравцов зазначає, що «деонтологія науково обґрунтовує необхідність свідомого підпорядкування особистих інтересів потребам суспільства в гармонійному поєднанні особистого і суспільного, визначає форми професійної моралі, виконання громадянського обов’язку в конкретній галузі суспільного життя і професійній діяльності» [29].

Згодом термін деонтологія звузився до характеристики проблем людського обов’язку: з уявлень про суспільно належне, людині самій необхідно було визначати свої моральні позиції, вимоги до себе й своїй поведінці в суспільстві й т.п. Обов’язок тепер виступає в якості внутрішнього переживання того примусу, який задається етичними цінностями, які зобов’язують будувати своє життя відповідно до них [20].

Т. Спіріна визначає поняття обов’язку «перетворення вимог моральності, загальних для багатьох людей, у особисте завдання людини, сформульоване стосовно її становища і ситуації, у якій вона перебуває», а професійного обов’язку як «відображення об’єктивних зобов’язань фахівця у ідеях, переконаннях, почуттях, звичках, у внутрішніх мотивах і у втіленні їх в практичній щоденній діяльності» [45]. При цьому зазначається, що вимоги обов’язку можуть трансформуватися у внутрішню потребу, моральне зобов’язання та згодом стати внутрішнім переконанням [45].

Поняття деонтологічна культура досить нове. Воно вміщує сутнісні характеристики понять «культура» (або точніше «професійна культура») та

«деонтологія», проте створює нове значення та притаманні йому характеристики.

С. Хлестова у своєму дослідженні визначає деонтологічну культуру як «одну з найбільш важливих складових професійної культури особистості, а деонтологічну культуру студента розглянуто як сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійноетичних якостей особистості, що визначають етичну та культурну значущість її життєдіяльності. Формування деонтологічної культури студентів визначено як процес поступового вироблення інтелектуальних, емоційно-ціннісних та операційних якостей в структурі особистості майбутніх фахівців» [60].

У своєму дослідженні Н. Стельмах підсумовує дослідження поняття деонтологічна культура та зазначає, що вона є «особистісно-професійним утворенням, що формується у процесі професійної освіти і є результатом загальнокультурного розвитку, зумовленим вимогами професійної діяльності та усвідомленням професійного обов'язку. Щодо змісту деонтологічної культури, то згідно Кравцова В., вона поєднує змістові компоненти педагогічної етики, норми професійної моралі, цінності педагогічної діяльності [46; 29].

Ю. Євтушенко зазначає, що «деонтологічну культуру лікаря слід розглядати як вид лікарської діяльності, спрямований на регуляцію лікувальної діяльності та усіх її компонентів (професійної лікувальної діяльності, спілкування, психологічної саморегуляції, розв'язання етичних конфліктів та забезпечення етичного впливу) шляхом модифікації Я-концепції в процесі рефлексії [20].

Дослідники М. Васильєва та В. Кравцов у своїй праці зазначають, що деонтологічна культура – це «інтегроване особистісне утворення, яке відображає теоретичну і практичну готовність педагога до здійснення нормативної професійної поведінки і є одним із необхідних складників його професійної компетентності» [8].

Науковці О. Кравченко, В. Кравцов, В. Лозова та М. Панов зазначають, що рівень моральної культури особистості виявляється через систему функціонально пов'язаних показників, а саме:

1) «Знання основних норм, правил, принципів, ідеалів. Становлення моральної культури особистості в індивідуальному житті починається саме з уявлень про добро і зло, сприйняття їх, аналізу, відбору, створення ієрархічної системи моральних цінностей – особистих переваг – на основі інформації про моральну культуру сучасного суспільства.

2) Оцінка норм, правил, принципів, ідеалів як соціально справедливих, суспільно необхідних і гуманних.

3) Джерелом інформації про моральні принципи людини є не тільки повчання, пояснення, ствердження, а й вчинки та їх відповідність проголошеним принципам, втілення поглядів у життя, реалізація через стосунки з людьми і природою.

4) Соціальна значущість мотивів поведінки, у моральній культурі не менше, ніж вчинки, важать мотиви суб'єкта моральної дії. Мотивація визначає важливий аспект співвідношення свідомості й діяльності.

5) «Здатність особистості до морального розвитку та самовдосконалення» [29; 30].

Науковці О. Кравченко, В. Лозова та М. Панов відзначають, що запропонований перелік загальних критеріїв моральної культури особистості потребує доповнення. Вони пропонують доповнити його особливостями функціонування, а саме: «по-перше, зовнішні прояви моральної культури повинні збігатися із внутрішніми, гармонійно поєднуватися з ними; по-друге, ознаки культури повинні бути сталими як за буденних, так і за екстремальних обставин життя; по-третє, відповідність мотивів меті діяльності, що робить можливою моральну діяльність узагалі» [29; 30].

Науковці небезпідставно наголошують, що деонтологічна культура медичного працівника є такою властивістю особистості фахівця, яка дозволяє йому продуктивно взаємодіяти із внутрішнім (професійним) і зовнішнім

(соціальним) середовищем завдяки наявності деонтологічних знань, умінь і навичок, професійно важливих деонтологічних якостей, спрямованих на успішну індивідуально-професійну взаємодію з пацієнтами, що й забезпечує ефективну організацію лікувально-профілактичного процесу й вирішення професійних завдань [20].

На основі синтезу зазначених авторських концепцій визначення поняття «деонтологічна культура фахівця» та власних висновків щодо сутності досліджуваного явища, під деонтологічною культурою фахівця розуміємо складову професійної культури особистості, що є інтегрованою особистісною освітою, що формується в процесі оволодіння людиною професійною діяльністю та набуття необхідних професійно значимих якостей на основі присвоєння фахівцем певної системи цінностей, що виявляється у належній (відповідній громадським очікуванням) поведінці професіонала.

Виходячи із власного досвіду роботи у медичному ВНЗ, ми не можемо не погодитися із висновком О. Голік про те, що у контексті професійної підготовки майбутніх лікарів деонтологічні проблеми не посідають належного місця у навчальній програмі і доволі часто знаходяться на другорядному плані студентської психології. Водночас вимоги сучасного суспільства до якості медичних послуг можуть бути задоволені лише за умови неперервного формування у майбутніх лікарів предметних компетентностей з медичної деонтології, оскільки це значною мірою сприяє перетворенню студентів-медиків на справжніх представників цієї благородної професії. Формальний підхід і дидактично неефективні методи навчання не можуть дати бажаних результатів. Отже, наразі існує необхідність пошуку шляхів підвищення якості деонтологічної підготовки майбутніх лікарів, зумовлена особливою актуальністю та соціальною значущістю етико-деонтологічних проблем, пов'язаних зі встановленням довірчих стосунків із пацієнтами, партнерством і командною роботою, культурою спілкування, знанням і виконанням обов'язків лікаря [20].

Ми повністю погоджуємося із українською вченою, О. Голік, у тому, що «специфіка деонтологічної культури майбутнього медичного працівника визначається своєрідністю діяльності медика, широким спектром його професійних функцій, а деонтологічна культура медичного працівника відрізняється складністю й багатомірністю, виступає як предмет, засіб і результат діяльності, у процесі якої засвоюються й розширюються певні категорії цінностей. Одночасно деонтологічна культура сама виступає як система норм і вимог суспільства до всіх напрямків діяльності медичного працівника» [20].

Серед науковців немає усталеного погляду на зміст деонтологічної культури.

Дослідниця І. Камінська визначає «деонтологічну культуру» майбутніх медиків як «психологічне утворення особистості в сукупності її когнітивних, етико-поведінкових та морально-ціннісних якостей, які детермінують її мобільність та успішність діяльності у професійному середовищі» [25]. Так, Камінська І. вбачає зміст деонтологічної культури майбутніх медиків у трьох структурних компонентах, а саме: когнітивному, емоційно-ціннісному та конативному [25].

Когнітивний компонент дослідниця розглядає як «знання про деонтологічну культуру та медичну деонтологію, цінності та ціннісні орієнтації майбутнього медика, норми та вимоги медичної етики»; емоційно-ціннісний компонент включає емпатійність, здатність до співпереживання, здатність викликати довіру; емоційний інтелект та комунікабельність; конативний компонент складається із нормативної поведінки, нормативних вчинків, прийняття відповідальності за вчинки та вміння організувати процес професійного спілкування [25].

Дослідниця Ю. Євтушенко вбачає сутність деонтологічної культури майбутнього лікаря у «поєднанні ціннісно-змістовного, особистісно-емоційного та комунікативно-соціального аспектів професійної діяльності

лікаря». У той самий час у структурі деонтологічної культури вона зазначає чотири складники:

- когнітивний (професійні знання та компетентності),
- аксіологічний (наявність професійно-етичних цінностей),
- мотиваційний (інтерес до використання морально-етичних норм у майбутній професійній діяльності),
- особистісно-рефлексивний (морально-етичні переконання медичного працівника у професійній діяльності),
- поведінковий (реалізація деонтологічних норм у практичній діяльності лікаря) [20].

Щодо змісту зазначених складників, то Ю. Євтушенко виділяє наступне:

- «когнітивний компонент (культура деонтологічного мислення)
- знання етичних принципів й деонтологічних норм, розвиненість рефлексивних, розумових здібностей, рівень інтелекту, уміння прийняти рішення у моральній ситуації, що склалася; – аксіологічний компонент (культура деонтологічних почуттів)
- значимість для особистості моральних норм й цінностей, здатність до емпатії й взаєморозуміння, гуманістична спрямованість, орієнтація на самовдосконалення;
- мотиваційний компонент (культура деонтологічної самосвідомості)
- свідомість як вища притаманна тільки людині форма узагальненого відбиття об'єктивних стійких властивостей й закономірностей навколишнього світу, формує в неї внутрішню модель зовнішнього світу, у результаті чого досягається пізнання й перетворення навколишньої дійсності у попередній уявній побудові дій і передбачення їх результатів, що забезпечує розумне регулювання поведінки й діяльності людини.
- особистісно-рефлексивний компонент (культура деонтологічної самореалізації);

– самореалізації сутнісних сил лікаря, його потреб, здібностей, інтересів, дарувань у професійній діяльності, яка складається із низки взаємозалежних етапів: самопізнання, самооцінка, саморегуляція, самоутвердження, за рахунок яких розкривається інтелектуальний, професійно-моральний потенціал особистості лікаря;

– поведінковий компонент (культура деонтологічної поведінки);

– реалізація етичних цінностей, етичних принципів, деонтологічних норм й правил у житті й професійної діяльності» [20].

У структурі етичної культури соціального педагога сучасні вчені виокремлюють чотири компоненти:

- аксіологічний, який дозволяє розкривати етичну культуру соціального педагога як сукупність педагогічних цінностей;

- технологічний, що виступає як спосіб соціально-педагогічної діяльності;

- творчий, який є свідченням прояву педагогічної творчості соціального педагога;

- особистісний – розкриває етичну культуру соціального педагога як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини [30].

І. Шеплякова зазначає, що деонтологічна культура соціального педагога, «будучи різновидом деонтологічної культури фахівця, є інтегрованою особистісною освітою, яка на основі знання про базові професійно-групові цінності, принципи і норми належної професійної поведінки, їх теоретичного осмислення, усвідомлення та суб'єктивації у вигляді ціннісних домінант та формується в процесі оволодіння професійною соціально-педагогічною діяльністю та проявляється в сукупності набутих професійно значущих якостей, наявність яких забезпечує належну професійну поведінку фахівця» [67].

На основі аналізу наукових праць (Г. Караханова, А. Капська, О. Пономаренко, Т. Спіріна, І. Шарова) з урахуванням функцій соціально-педагогічної діяльності визначено й схарактеризовано структуру

деонтологічної культури соціального педагога, яка містить такі взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: ціннісний, когнітивний, нормативний та поведінковий.

Основою деонтологічної культури є моральне особистісно ціннісне підґрунтя як сформованість сукупності професійногрупових цінностей та професійно значущих якостей (милосердя, гуманність, толерантність).

Когнітивний компонент деонтологічної культури соціального педагога включає систему знань (про професійно-групові цінності професії; специфіку й деонтологічний характер професійної соціально-педагогічної діяльності, її функції) [67].

Нормативний компонент представлений сукупністю деонтологічних норм як професійних зобов'язань, що висуваються з боку суспільства до представника соціально-педагогічної професії, у виробленні яких у подальшому братиме активну участь [67].

Поведінковий компонент є способом реалізації усвідомлених деонтологічних норм як професійно-групових цінностей у практичній професійній соціально-педагогічній діяльності, що виявляється в соціальній активності, сумлінності, дисциплінованості, відповідальності фахівця [67].

Процес формування деонтологічної культури соціального педагога передбачає забезпечення суб'єктивації особистістю професійних зобов'язань у професійній підготовці студентів шляхом спеціально організованого, цілісного, цілеспрямованого процесу за етапами: накопичення фахівцем знань про наявні в суспільстві норми діяльності соціального педагога (його професійні зобов'язання); їх осмислення, усвідомлення та суб'єктивація як особистісно важливих та необхідних; вироблення на цій основі імперативів діяльності, що забезпечать його готовність до якісної реалізації нормативних вимог у повсякденній та професійній соціально-педагогічній діяльності [67].

На основі проведеного аналізу існуючих визначень пропонуємо власне уточнене визначення поняття деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників. Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників –

інтегроване особистісне утворення, яке включає в себе сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійноетичних якостей особистості, наявність професійних знань щодо особливостей та вимог до етичної поведінки соціальних працівників, а також навички вирішення етичних конфліктних ситуацій у професійній діяльності, що у цілому відображає теоретичну і практичну готовність соціальних працівників до здійснення нормативної професійної поведінки.

Вона характеризується наявністю у майбутнього соціального працівника системи знань, професійно-етичних цінностей; здатністю прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки й у процесі взаємодії з колегами й пацієнтами й визначається змістом норм професійної медичної етики, моральними імперативами й професійно-моральними ідеалами й цінностями медичної діяльності. Структура деонтологічної культури ґрунтується на морально-етичних настановах, орієнтирах соціально-професійного середовища медичної діяльності й включає мотиваційно-особистісний, креативно-значеннєвий, когнітивно-деонтологічний та рефлексивний компоненти [20].

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє представити структуру деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників як таку, що містить наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісно (рефлексивний) та поведінковий.

Важливого значення деонтологічна культура відіграє у професіях, які пов'язані із прямою взаємодією між людьми, під час якої виникають багато різноманітних ситуацій, які не завжди можливо вирішити за допомогою регламентованих та нормативних підходів.

Таким чином, кожна професійна діяльність обумовлює формування притаманної та необхідної саме їй деонтологічної культури, яка виступає вказівником при вирішенні деонтологічних конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Формування професійно-етичної культури визначено як комплексний процес, що складається із зовнішнього впливу на особистість

і внутрішньої роботи по оволодінню, переоцінці, застосуванню та створенню етичних норм. Метою цієї діяльності є інтеріоризація професійно-моральних цінностей (наприклад, гуманність, сумління, відповідальність, толерантність тощо) та реалізація їх у професійній діяльності. Умовами успішної реалізації професійно-етичної культури визначено комунікативну компетентність, власне знання (фахові, етичні тощо), когнітивні та рефлексивні вміння, навички саморозвитку [1].

Отже, на основі проведеного аналізу існуючих визначень пропонуємо власне уточнене визначення поняття деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників. Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників – інтегроване особистісне утворення, яке включає в себе сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійноетичних якостей особистості, наявність професійних знань щодо особливостей та вимог до етичної поведінки соціальних працівників, а також навички вирішення етичних конфліктних ситуацій у професійній діяльності, що у цілому відображає теоретичну і практичну готовність соціальних працівників до здійснення нормативної професійної поведінки. Формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є комплексним процесом, який складається із зовнішнього впливу на майбутнього фахівця та внутрішньої роботи з оволодіння, переоцінці, застосуванню і створенню професійних етичних норм.

1.2. Роль деонтологічної культури у професійній діяльності соціальних працівників

Професійна діяльність соціальних працівників характеризується складним процесом взаємодії між соціальним працівником та клієнтом, який базується на суспільно прийнятих етичних принципах, етичних вимогах та зобов'язаннях професії, а також можливістю та готовністю соціального

працівника реалізувати всі зазначені етичні вимоги безпосередньо у професійній діяльності. Таким чином, деонтологічний характер професії вимагає забезпечення необхідних умов для формування деонтологічної культури майбутнього соціального працівника.

Багато вітчизняних та закордонних дослідників займались проблемами професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Так, питання професійної культури розглядалися у працях Т. Семигіної, О. Зверєвої, О. Файчук, О. Хмельницька, Н. Тимченко та інших. Питанням морально-етичного змісту приділялась увага у працях та дослідженнях А. Капської, С. Харченка, С. Сургової, Р. Зозуляк-Случик та інших.

Ю. Євтушенко визначає формування деонтологічної культури як «комплексний процес, який складається із зовнішнього впливу на особистість і внутрішньої роботи з оволодіння, переоцінки, застосування та створення етичних норм», метою якого є «інтеріоризація професійноморальних цінностей (таких наприклад, як гуманність, сумління, відповідальність, толерантність тощо) та реалізація їх у професійній діяльності [20].

При прийнятті рішень на соціальних працівників впливає багато факторів. Серед них обов'язки які, покладають на них їх соціальної ролі. Важливим є практичний досвід, який вони здобули під час професійної діяльності або його відсутність. Також слід зазначити, що мотивація, особистісне сприйняття та розуміння ситуації, суттєво впливає на прийняття їх рішень. Ціннісні орієнтації та самі цінності соціальних працівників мають першочергове значення, адже завдяки усвідомленню та розумінню цінностей буде прийматися або не прийматися певне рішення у майбутньому у ситуаціях морально-етичного вибору. Таким чином, для соціальних працівників важливо розуміти свою систему цінностей, а також свої погляди (етичні, політичні, релігійні, тощо) та упередження.

Різноманітність професійних ситуацій потребує індивідуального підходу та відповідного індивідуального рішення для кожної з них. Адже

етичні кодекси не завжди можуть допомогти знайти рішення для соціального працівника.

Дослідниця Сара Бенкс описала професійну діяльність соціальних працівників з позиції внутрішніх установок, які вона називає «інстинкти». Так, вона зазначає: «Часто соціальні працівники посилаються на свої «інстинкти», які насправді засновані на прихильності до чітких цінностей та багаторічному досвіді в подібних ситуаціях. Але чи завжди інтуїтивні інстинкти є надійними провідниками для самостійних етичних дій в радикально нових ситуаціях, і як нам дізнатися, коли поставити їх під сумнів? У кризових обставинах, з одного боку, завжди існує потенційна небезпека бездіяльності, ухилення від ризику, або надмірно «героїчних» дій, з іншого. Рішення про те, що робити, можливо, потрібно буде загартувати колективною професійною мудрістю, виробленою з колегами. Процеси «повільної етики» (slow ethics) та ретельного етичного міркування є ще важливішими в умовах пандемії» [68].

Сьогодні суспільство потребує реалізацію фахівцями із соціальної роботи особистісно-орієнтованого підходу для надання допомоги населенню. Тобто проблеми кожного клієнта розглядаються окремо, зважаючи на його соціальне оточення, життєві обставини, психологічний стан тощо. Таким чином, виникає необхідність у фахівцях, які б володіли певним набором знань та умінь деонтологічної культури, а також мали інтерізовані необхідні цінності. У цьому процесі важливого значення набуває питання формування деонтологічної культури у соціальних працівників.

Реалії сьогоденного суспільства вимагають від соціальних працівників наявності глибоких професійних знань та навичок. Окрім того, важливе місце у цьому процесі посідає формування професійних та особистісних етичних цінностей, принципів та різноманітних підходів до вирішення професійних ситуацій. Таким чином, роль деонтологічної культури у професійній діяльності соціальних працівників тільки зростає.

Основні підходи деонтологічної культури соціальних працівників містяться у основних документах соціальної роботи як на міжнародному та і національному рівні. Так, Міжнародна Асоціація соціальних працівників і Міжнародна асоціація Шкіл соціальної роботи ухвалили міжнародне визначення соціальної роботи, в якому зазначено, що «соціальна робота – це базована на практиці професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальних і гуманітарних наук, а також місцевими знаннями, соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та покращення благополуччя» [75]. Щодо основних принципів, то серед них виділяють наступні: повага до невід’ємної цінності і гідності людей, не завдання шкоди, повага до різноманіття, захист прав людини і соціальної справедливості [75].

На національному рівні, наприклад, у статті 5 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» зазначається, що соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на загальновизнаних гуманістичних, демократичних та правових засадах. Серед основних принципів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: додержання і захист прав людини; гуманність; законність; соціальна справедливість; забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм [22].

Важливим є формування деонтологічної культури під час навчання майбутніх соціальних працівників. Слід зазначити, що у Законі України «Про освіту» зазначається, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для

успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [21].

У професійній діяльності соціальні працівники зустрічаються із великою кількістю людей, які перебувають у різних життєвих обставинах. Вони регулярно стикаються з різноманітними складними ситуаціями, які потребують виважених та далекоглядних рішень. Адже здоров'я та життя дітей та членів їх родин, малозабезпечених людей, людей з інвалідністю та багатьох інших залежить від рішень, які приймають соціальні працівники.

Так, Є. Гіда вважає, що «деонтологічні норми та відповідні кодекси (кодекс честі, етичний кодекс, деонтологічний кодекс) містять стандарти, що дають певні орієнтири діяльності на практиці, що, у свою чергу, дозволяє як «молодому» працівнику, так і досвідченому професіоналу якісно виконувати свою соціальну функцію, відповідати своїй ролі у суспільстві, додержуватися статуту у своїй професійній діяльності, особливо в екстремальних ситуаціях» [11].

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи містить положення про етичні принципи діяльності спеціалістів, а саме у підпунктах 1.1. та 1.2. зазначається, що одним із основних етичних принципів є «Повага до гідності кожної людини. Кожна людина є неповторною та унікальною, що необхідно враховувати соціальним працівникам, не допускаючи жодного прояву зневаги до особистості. Кожна людина має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей. Соціальна робота є несумісною з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта або його близького соціального оточення», а також «Пріоритетність інтересів клієнтів. Спеціалісти із соціальної роботи спрямовують усі свої зусилля, знання та навички на допомогу окремим

громадянам, сім'ям, групам, спільнотам та громадам для їх удосконалення, а також з метою розв'язання конфліктів та подолання їх наслідків» [40].

Хоча соціальні працівники можуть бути добре підготовлені до різноманітних ситуацій з якими вони можуть зіткнутися у професійній діяльності, неможливо підготуватися до всіх ситуацій та обставин, які потребують вирішення, особливо, які пов'язані з етичними складовими діяльності. Слід зазначити, що у професійній діяльності соціальних працівників виникають ситуації, які не регламентуються етичними кодексами, адже вони не можуть передбачити всього різноманіття та складності ситуацій. Попри те, що існує національний *етичний* кодекс спеціалістів із соціальної роботи в Україні, а також різні міжнародні етичні кодекси, які покликані допомагати соціальним працівникам приймати рішення у складних етичних ситуаціях, різноманітність життєвих ситуацій клієнтів, а також швидкі зміни у суспільстві не завжди дозволяють їм повноцінно керуватися положеннями, викладеними у кодексах. Тому етичний кодекс соціального працівника може окреслювати загальні вимоги до його діяльності у професійних ситуаціях морального вибору.

Таким чином, соціальний працівник при прийнятті рішення бере до уваги наявну юридичну практику, результати наукових досліджень, положення етичних кодексів та теорію соціальної роботи. Проте сам інтерпретує всю наявну інформацію та приймає особисте рішення у кожній конкретній ситуації та бере особисту відповідальність. Зазначений підхід у своїх працях описувала Маріан Маттісон, такий підхід отримав назву «підхід Маттісон» [83].

Саме тому підготовка майбутніх соціальних працівників до ефективного вирішення етичних ситуації у професійній діяльності вельми необхідна. Важливого значення набуває наявність високого рівня деонтологічної культури у соціальних працівників. Розуміння та інтеризація соціальним працівником моральних цінностей та етичних принципів соціальної роботи, усвідомлення своїх власних етичних цінностей та

можливостей, мотивація та прагнення отримати нову інформацію у етичний сфері є необхідним елементом професійної діяльності.

Соціальна робота як професійна діяльність допомагає вирішувати складні соціальні проблеми людей та підтримувати у різних життєвих ситуаціях. Вона також допомагає створити для них відповідні умови для подальшого розвитку. Тому що часто клієнтами соціальної роботи стають люди, які опинились у складних життєвих обставинах, не можуть їх самотійно подолати та знайти вихід, тому знаходяться у вразливій соціальній позиції. Соціальний працівник, з іншого боку, перебуває у домінантній позиції, яка може дозволити скористатися безпорадністю клієнтів у своїх цілях.

Саме тому, важливу роль у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти повинно займати саме формування їх деонтологічної культури. Формування деонтологічної культури майбутнього соціального працівника повинно бути спрямоване на розвиток не лише необхідних професійних знань у сфері деонтологічної етики та формування практичних навичок вирішення професійних ситуацій на засадах професійної етики, а також формування професійних цінностей, що в свою чергу зробить можливим більш ефективно вирішення професійних питань.

Соціальна робота – це специфічний вид діяльності, якому притаманна актуалізація, специфічний набір та розуміння системи цінностей та якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків соціальними працівниками. Високий рівень деонтологічної культури соціального працівника дозволяє не тільки створювати умови для досягнення особистого благополуччя клієнта, але і сприяти досягненню благополуччя у суспільстві.

У своєму дослідженні І. Шеплякової, узагальнюючи результати аналізу наукових праць багатьох науковців, приходиться до висновку, що специфіка деонтологічної культури соціального педагога обумовлена трьома факторами. Перший фактор – це своєрідність професійної діяльності

соціального педагога, зміст якої, на її думку, полягає «у створенні умов щодо керованої соціалізації особистості - соціального виховання». Такий вид діяльності має специфічний перелік професійних функцій (у порівнянні з іншими педагогічними професіями) або їх специфічне тлумачення та змістовне наповнення. Так, наприклад, виховна функція полягає у «забезпеченні цілеспрямованого виховного впливу всіх соціальних інститутів на поведінку та діяльність соціального суб'єкта» шляхом «повноцінного використання виховного потенціалу суспільства, мікросередовища та потенційних можливостей самої особистості як активного суб'єкта виховного процесу» [66]. Професійна діяльність також характеризується специфічним переліком професійних обов'язків, про які зазначається у законодавчих та професійних документах, положеннях, етичних кодексах та інших документах.

Другим фактором, на думку І. Шеплякової, який є складовою особливістю деонтологічної культури є об'єкт професійної діяльності фахівця, а саме людина протягом всього життя. Слід зазначити, що опосередковано об'єктом такої діяльності можуть виступати і інші люди, наприклад, члени родини чи фахівці інших професій. За таких умов фахівець може взаємодіяти з ними або надавати допомоги для «максимального використання можливостей соціально-виховного впливу сім'ї та соціального оточення на індивіда, досягнення більш значних результатів взаємодії, а, отже, і ефективнішого виконання зазначеними фахівцями своїх професійних функцій» [67].

Третій фактор полягає у особливості суб'єкта діяльності, тобто самого фахівця. Так, держава висуває особливі вимоги до діяльності, поведінки, професійних та особистих якостей фахівця, адже професія характеризується взаємодією з різними категоріями населення, включаючи найбільш соціально вразливі категорії, наявністю різних соціальних ролей, високими вимогами та очікуваннями від суспільства та держави [67].

Успішне вирішення складних етичних ситуацій майбутніми соціальними працівниками залежить від їх розуміння професійної етики та обов'язків, своїх етичних цінностей та переконань, а також вміння розмежовувати професійні цінності та свої особисті. Під час виконання професійних обов'язків іноді буває складно дистанціюватися від особистих цінностей та культурних практик. Окрім того, всі учасники процесу соціальної роботи можуть мати різні цінності, релігійні переконання та попередній успішний чи неуспішний досвід вирішення проблем [66].

Для соціальних працівників вкрай необхідно ознайомитися заздалегідь з можливими етичними труднощами, з якими вони можуть зіткнутися в цій галузі, а також зі стандартами найкращих етичних практик своєї професії. Таким чином, важливо почати формувати деонтологічну культуру майбутніх соціальних працівників у процесі освітньої діяльності шляхом формування та розвитку етичного мислення. Під етичним мисленням розуміється здатність ідентифікувати та оцінювати етичні питання з різних точок зору для прийняття обґрунтованих рішень. Сутність етичного мислення полягає не у відокремленні поганих вчинків від добрих вчинків, але у розв'язанні питання у найбільш справедливий та прийнятний спосіб. Принципи етичного мислення можна застосовувати для вирішення етичних дилем.

Для майбутніх соціальних працівників необхідно знати що таке етична дилема та як вони можуть її вирішити, якщо вона виникне в майбутньому адже результати її вирішення можуть мати глибокий вплив на хід життя їхніх клієнтів та їх самих. Етична дилема виникає, коли соціальний працівник для реалізації своїх етичних зобов'язань має вибрати між двома взаємовиключними варіантами дій або рішень, кожне з яких може призводити до певного порушення етичних принципів щодо самого соціального працівника або його клієнта. Попри те, що кожна життєва ситуація різна, майбутні соціальні працівники можуть користуватися певними алгоритмами та методами для її оцінки та подальшого прийняття

рішень. З огляду на зазначене, навчання студентів принципам етичного мислення є важливим.

Етичне мислення, як і процес мислення, включає в себе наступні елементи: поява/ створення певної мети, постановка проблемних запитань, використання інформації (дані, спостереження, факти тощо), використання понять (теорій, моделей, законів, принципів), створення висновків, припущень, поява наслідків та втілення певної точки зору [86].

Емоційні складові деонтологічної культури, наприклад, емпатія, особистісна мотивація та рефлексія, професійна відповідальність дозволяють соціальному працівнику ефективніше реагувати на потреби клієнтів та знаходити з ними спільну мову.

Деонтологічна культура проявляється у будь-якій професійній діяльності соціального працівника. Її прояв залежить від існуючих професійних цінностей, норм та принципів, які застосовуються в організації, культури та загальних тенденції розвитку суспільства. Аналіз наукових джерел у сфері деонтологічної культури дозволяє стверджувати, що у професійній поведінці соціального працівника можна відмітити два основних компонента: внутрішній та зовнішній. Внутрішній компонент включає наявність необхідних професійних та особистісних якостей та цінностей, знанням та усвідомленням норм та принципів професійної поведінки, вмінням рефлексувати та аналізувати свою поведінку, наявність необхідної мотивації для професійного розвитку. Наявність необхідних знань та розуміння деонтологічних вимог дозволяє соціальному працівнику більш об'єктивно сприймати професійні ситуації, ставити перед собою професійні завдання та вміти змінювати свою поведінку в залежності від потреб клієнта. Зовнішній компонент складається із вміння використовувати знання і норми деонтології культури у практичній соціальній роботі. Таким чином, потреба у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є вельми актуальною.

Таким чином, деонтологічна культура займає провідну роль у професійній діяльності соціальних працівників. Особливі умови роботи та специфічні вимоги до професійних, особистих якостей та цінностей соціального працівника обумовлюють важливість формування деонтологічної культури під час навчання майбутніх соціальних працівників.

Висновки до першого розділу

Отже, на основі проведеного аналізу існуючих визначень пропонуємо власне уточнене визначення поняття деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників. Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників – інтегроване особистісне утворення, яке включає в себе сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійноетичних якостей особистості, наявність професійних знань щодо особливостей та вимог до етичної поведінки соціальних працівників, а також навички вирішення етичних конфліктних ситуацій у професійній діяльності, що у цілому відображає теоретичну і практичну готовність соціальних працівників до здійснення нормативної професійної поведінки. Формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є комплексним процесом, який складається із зовнішнього впливу на майбутнього фахівця та внутрішньої роботи з оволодіння, переоцінки, застосуванню і створенню професійних етичних норм.

Різноманітність професійних ситуацій потребує індивідуального підходу та відповідного індивідуального рішення для кожної з них. Адже етичні кодекси не завжди можуть допомогти знайти рішення для соціального працівника. При прийнятті рішень на соціальних працівників впливає багато факторів. Серед них обов'язки які, покладають на них їх соціальної ролі. Важливим є практичний досвід, який вони здобули під час професійної діяльності або його відсутність. Також слід зазначити, що мотивація, особистісне сприйняття та розуміння ситуації, суттєво впливає на прийняття

їх рішень. Ціннісні орієнтації та самі цінності соціальних працівників мають першочергове значення, адже завдяки усвідомленню та розумінню цінностей буде прийматися або не прийматися певне рішення у майбутньому у ситуаціях морально-етичного вибору.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Критерії та показники сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників

Визначення актуальних форм навчально-виховної роботи, які сприятимуть не лише засвоєнню студентами необхідних знань, умінь та навичок, але і сприятимуть формуванню стійкої мотивації до подальшого саморозвитку та самовдосконалення є невід'ємним та вагомим елементом формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. З метою визначення ефективності здійснюваної роботи важливим є діагностування даних, що характеризують сучасний стан професійної підготовки та ефективність запроваджених педагогічних умов, що дає можливість підійти до означеної проблеми системно: визначити сильні та слабкі сторони, проаналізувати переваги та недоліки запропонованих форм навчально-виховної роботи, а також задіяти невикористані ресурси закладів вищої освіти для відповідно підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників.

Відсутність у науковій літературі системного аналізу з питань формування деонтологічної культури створює необхідність розроблення критеріїв і показників сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що під поняттям «критерій» розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінювання або класифікація чого-небудь [2]. У педагогічній площині під критерієм розуміють певний показник, «на підставі якого можна говорити про ефективність навчання й виховання взагалі та того чи іншого

педагогічного засобу і прийому впливу» [37]. З. Курлянд визначає критерій як «мірило оцінки, судження; як необхідну та достатню умову виявлення або існування якогось явища чи процесу» [13]. У дослідженні А. Галімова зазначено, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак» [10, с. 115].

Тобто, можна зробити висновок, що критерій – це ознака, на основі якої можна виокремити певні показники. Оскільки критерій – поняття ширше за показник, Л. Колбіна зауважує, що при одному критерії існує ціла система показників. Водночас, на думку вченої, критерій і показник тісно взаємопов'язані, оскільки «науково обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, і навпаки – якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій» [37].

Ю. Євтушенко наголошує, що критерій повинен бути розгорнутим, тобто включати в себе більш дрібні одиниці вимірювання, що дозволяють у реальній практиці «заміряти» дійсність у порівнянні з ідеалом. Такими одиницями є показники (ознаки). Показник (ознака) як компонент або складова критерію в цьому випадку є типовим і конкретним виявом однією з суттєвих сторін досліджуваного явища, процесу, за яким можна судити не тільки про його наявність, а й про рівень його розвитку. Загалом застосування критеріїв і показників дає можливість отримати кількісні оцінки у певних одиницях виміру, у нашому випадку – рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів. Під рівнями сформованості у педагогіці розуміють ступень прояву критеріїв за усіма можливими показниками [20, с. 63].

Оскільки деонтологічна культура є частиною професійної культури, яка у свою чергу визначає ступінь готовності майбутніх фахівців до

виконання професійної діяльності, нами були проаналізовані ті критерії та показники, які науковці визначають як основоположні для виконання професійних обов'язків та які можуть бути використані для аналізу рівня сформованості деонтологічної культури. Аналіз літератури за темою дослідження дав можливість узагальнити наукові підходи щодо критеріїв професійної готовності фахівців (табл. 2.1).

Таким чином, Г. Алексєєва, У. Дутчак, І. Єрмакова, Г. Олійник, Г. Нессен, Л. Сохань пропонують розглядати готовність фахівців через мотиваційний критерій. Науковцями було визначено такі показники мотиваційного критерію: відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку [44, с. 92]; спрямованість на набуття професійних знань та умінь у професійній діяльності, самоосвіта і вдосконалення умінь та навичок використання засобів арт-терапії у професійній діяльності [37, с. 47]. Застосування мотиваційного критерію для діагностування рівня сформованості деонтологічної культури є актуальним, адже мотивація є основою будь-якої діяльності.

Таблиця 2.1

Наукові підходи щодо визначення критеріїв та показників професійної готовності майбутніх фахівців

1	2	3	4
№	Критерії професійної готовності	Показники готовності	Прізвища вчених
1.	Мотиваційний	- відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку; - спрямованість на набуття професійних знань та умінь, самоосвіта і вдосконалення умінь і навичок.	Г. Олійник; Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен; Г. Алексєєва; У. Дутчак

1	2	3	4
2.	Мотиваційно-ціннісний	- потреба досягнення успіху в майбутній професійній діяльності, а також позитивне ставлення до професії.	Т. Голубенко
3.	Когнітивний (змістовий, змістово-професійний, когнітивно-пізнавальний)	- сформованість необхідних знань; - оволодіння знаннями про сутність й аспекти деонтології в професійній діяльності; - загальні професійні та специфічні професійні знання.	М. Орешкіна; Г. Олійник; Г. Алексеєва; Т. Голубенко; О. Філь; У. Дутчак
4.	Оціночний (контрольно-оцінний, когнітивно-операційний)	- самооцінка своєї підготовленості та відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам; - розвиток умінь аналізувати професійну поведінку логопеда з деонтологічних позицій; - рефлексія, діагностувальні та корекційні вміння; - здатність адекватно оцінювати себе та інших й уміння розпізнавати сприймання.	М. Орешкіна; Г. Олійник; Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен; Г. Алексеєва
5.	Емоційно-чуттєвий	- емоційно-чуттєве сприйняття, емпатійне ставлення до учнів, створення емоційно-комфортної навчальної атмосфери.	У. Дутчак
6.	Вольовий (емоційно-вольовий)	- самоконтроль, самомобілізація, уміння управляти діями.	Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен; Г. Олійник
7.	Операційно-дієвий (операційний, практично-діяльнісний, операційно-технологічний)	- володіння способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетенціями; - навчання прийомам деонтологічно адекватної взаємодії з усіма учасниками корекційного процесу; - уміння застосовувати на практиці отримані знання; - аналітичні, прогностичні, конструктивні, рефлексивні та комунікативні вміння.	М. Орешкіна; Г. Олійник; Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен; Т. Голубенко, О. Філь
8.	Творчо-діяльнісний (індивідуально-креативний)	- уміння організовувати естетично-виховний процес, добирати необхідний навчальний художньо-терапевтичний матеріал та відповідні форми роботи, спрямовані на естетичне виховання підлітків, стимулювати естетично-творчу активність підлітків; - професійні, креативні, комунікативні та рефлексивні особистісні якості.	У. Дутчак; О. Філь
9.	Орієнтовний	- знання й уявлення про особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості.	Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен

Чим вищим є рівень мотивації фахівця, тим більше зусиль ним буде прикладено для досягнення поставлених цілей та тим більш вираженим буде бажання фахівця саморозвиватися у визначеному напрямку. У той же час низький рівень мотивації буде виражатися через пасивність студентів та відсутність бажання вдосконалювати свої знання, уміння та навички.

Для діагностування готовності фахівців Т. Голубенко пропонує враховувати мотиваційно-ціннісний критерій [12]. Ми підтримуємо доцільність зазначеного підходу щодо поєднання мотиваційного та ціннісного компонентів, оскільки усвідомлення важливості дотримання деонтологічної культури у професійній діяльності передбачає формування у майбутніх соціальних працівників специфічних цінностей деонтологічної культури, що у свою чергу впливатиме на виникнення у майбутніх фахівців бажання вдосконалювати свої знання та навички, а також на усвідомлення важливості саморозвитку та самовдосконалення.

Важливим для визначення рівня готовності фахівців Г. Алексеєва, Т. Голубенко, У. Дутчак, Г. Олійник, О. Філь вважають когнітивний (змістовий, змістово-професійний, когнітивно-пізнавальний) критерій [3; 12; 17; 31; 56]. Показниками цього критерію є: сформованість необхідних знань [13, с. 164]; загальні професійні та специфічні професійні знання [56, с. 209]; ґрунтовність знань змісту естетичного виховання, рівень розуміння терапевтичного впливу мистецтва на особистість підлітка, повнота знань з методики застосування засобів арт-терапії в естетичному вихованні підлітків [17, с. 11]. Цей критерій має значні переваги для діагностування готовності фахівців зазначеного профілю до використання методів арт-терапії. Проте виникає потреба адаптувати наявні показники, адже діяльність соціальних працівників не обмежується лише підлітками, а специфічні професійні знання, які мають бути засвоєні під час навчання, потрібно конкретизувати.

Значна увага науковців приділяється оціночному критерію (контрольно-оцінний або когнітивно-операційний) [50; 44; 3; 4], компонентами якого можна вважати самооцінку своєї підготовленості та

відповідності процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам [44, с. 92]; рефлексію, діагностувальні та корекційні вміння; здатність адекватно оцінювати себе та інших та уміння розпізнавати сприймання [3; 4]. Оціночний критерій відіграє важливу роль для діагностування готовності фахівців до виконання певних видів професійної діяльності. Однак для визначення рівня сформованості деонтологічної культури вважаємо недоцільним виділення оціночного критерію окремо, оскільки визначені показники можуть бути віднесені до мотиваційного критерію (самооцінка своєї підготовленості й відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам) та операційно-діяльнісного (рефлексія, діагностувальні та корекційні вміння; здатність адекватно оцінювати себе та інших, уміння розпізнавати сприймання).

Емоційно-чуттєвий критерій, який виділяє У. Дутчак, включає такі показники: емоційно-чуттєве сприйняття, емпатійне ставлення до учнів та створення емоційно-комфортної навчальної атмосфери [17, с. 11]. Зазначений критерій розкриває лише окремі особистісні якості майбутніх фахівців, які є достатньо обмеженими для діагностування рівня сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників.

І. Єрмакова, Г. Олійник, Г. Нессен, Л. Сохань пропонують вольовий (емоційно-вольовий) критерій для діагностування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності [44, с. 92; 31, с. 178]. Показники готовності за цим критерієм (самоконтроль, самообілізація та вміння управляти діями), без сумніву, відіграють важливу роль у формуванні особистості фахівця, однак не розкривають увесь спектр якостей, необхідних майбутнім соціальним працівникам для формування деонтологічної культури. Тому вважаємо недоцільним виносити зазначений критерій окремо для діагностування майбутніх соціальних працівників.

Л. Сохань, І. Єрмакова та Г. Нессен окремо виділили орієнтовний критерій, за яким показниками готовності є знання й уявлення про

особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості [44, с. 92], що, на нашу думку, є невід'ємним елементом когнітивного критерію.

Серед критеріїв, які науковці пропонують використовувати для діагностування рівня готовності майбутніх фахівців, можна виділити операційно-дієвий (операційний, практично-діяльнісний, операційно-технологічний), запропонований Т. Голубенко, І. Єрмаковою, Г. Нессен, Г. Олійник і Л. Сохань. Він характеризується володінням способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетенціями [44, с. 92]; умінням застосовувати на практиці отримані знання [12, с. 79]; аналітичними, прогностичними, конструктивними, рефлексивними та комунікативними вміннями [56, с. 209].

Проведений аналіз засвідчує, що важливими критеріями, які мають визначати рівень сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, є рівень знань майбутніх фахівців та володіння відповідними навичками у визначеному напрямку. Так, наприклад, М. Орешкіною були розроблені й апробовані наступні основні напрямки деонтологічної підготовки студентів відділення логопедії й практичних логопедів:

- оволодіння знаннями про сутність й аспекти деонтології в професійній діяльності логопеда;
- розвиток умінь аналізувати професійну поведінку логопеда з деонтологічних позицій;
- навчання прийомам деонтологічно адекватної взаємодії з усіма учасниками корекційного процесу [20].

Ю. Євтушенко також зауважує на важливості когнітивної складової при формуванні деонтологічної культури фахівців, яку вона розглядає як повноту й усвідомленість знань, відбитих у змісті когнітивного структурного компонента деонтологічної культури. Повнота знань нами визначалася як відношення засвоєного студентом обсягу деонтологічних знань до загального обсягу інформації, запропонованого до вивчення. Усвідомленість знань

визначалася як ступінь їх засвоєння: репродукція (механічне заучування й відтворення без пояснення), розуміння й прийняття (осмислене запам'ятовування, вільний виклад, переконаність в істинності знання), застосування й творчість (розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями, досвідом) [20, с. 64].

Діяльнісний критерій формування деонтологічної культури майбутніх фахівців Ю. Євтушенко розглядає як активність і успішність (продуктивність) деонтологічної поведінки. Активність деонтологічної поведінки науковця пропонує визначати через обсяг (інтенсивність) деонтологічної взаємодії (у загально-соціальному або професійному аспектах), рівнем ініціативи й самостійності. Зазначено, що за даним критерієм майбутні фахівці можуть характеризуватися пасивністю (відсутність ініціативи, неучасть у деонтологічній взаємодії), змушеною активністю (участь ситуативно й детермінована зовнішніми обставинами, ініціатива відсутня) або творчою активністю (внутрішньо мотивоване, добровільна участь у деонтологічній діяльності, прояв ініціативи щодо організації деонтологічної взаємодії) [20, с. 64].

Однак, формування деонтологічної культури значно ширше за формування відповідних знань та навичок. Вирішення складних етичних питань та розв'язання деонтологічних конфліктів у професійному середовищі вимагають необхідності формування у майбутніх фахівців внутрішньої потреби діяти відповідно до отриманих знань та здобутих навичок. Це передбачає наявність у майбутніх соціальних працівників специфічних та притаманних цій професії морально-ціннісних якостей та орієнтирів.

Таку позицію підтримує М. Орешкіна, яка у своїх працях досліджувала роль деонтології у професійній діяльності логопедів [35]. На думку вченої, «деонтологічні критерії професійної діяльності логопеда засновані на філолофсько-моральному її осмисленні й відбивають етико-деонтологічні уявлення, якості, а також можливості їх реалізації в практиці ...» [35, с. 18]. На важливості формування відповідних професійних якостей та моральних

норм наголошує також І. Шеплякова, яка зазначає, що «шляхи формування деонтологічної позиції логопеда передбачають спеціальну підготовку в галузі деонтології й пов'язані з вихованням його професійно значущих якостей і вмінь, які сприяють установленню адекватних взаємостосунків з іншими суб'єктами корекційного процесу» [66, с. 18].

На важливості врахування цього критерію наголошує Ю. Євтушенко. Науковиця зазначає, що формування деонтологічної культури у майбутніх фахівців характеризується наявністю системи знань, професійно-етичних цінностей; здатністю прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки й у процесі взаємодії з колегами й пацієнтами й визначається змістом норм професійної етики, моральними імперативами й професійно-моральними ідеалами й цінностями медичної діяльності. Структура деонтологічної культури ґрунтується на морально-етичних настановах, орієнтирах соціально-професійного середовища медичної діяльності й включає мотиваційно-особистісний, креативно-значеннєвий, когнітивно-деонтологічний та рефлексивний компоненти [20].

О. Водяха, розглядаючи ціннісно-сміслові компоненти професійної ідентифікації лікаря, підкреслює, що традиційно деонтологічний підхід можна позначити як нормативно-регулюючий, тому що він містить основні вимоги до особистості лікаря, вироблені в рамках певного суспільного устрою, і ті, які в даному суспільстві поширюються на всі професії, що мають деонтологічний статус [9].

Наголошуючи на важливості ціннісного компоненту деонтологічної культури майбутніх фахівців Ю. Євтушенко також звертає увагу на необхідність врахування і мотиваційного аспекту. Одним з важливих критеріїв сформованості деонтологічної культури науковця визначила мотиваційно-ціннісний, який представлено як інтеріоризованість цінностей, виразність інтересів і мотивів, представлених у змісті аксіологічного, мотиваційного та особистісно-рефлексивного компонентів деонтологічної культури. Ступінь інтеріоризованості цінностей деонтології, на думку

науковиці, може варіюватися наступним чином: цінності могли не визнаватися значущими, могла теоретично визнаватися їхня соціальна значущість й відкидатися (повністю або частково) особистісна важливість, нарешті, ці цінності могли усвідомлюватися як особистісно значущі для життя в суспільстві й ефективної професійної діяльності майбутнього лікаря. Контекстні інтереси могли бути відсутніми у мотиваційній сфері студента, могли проявлятися ситуативно, детермінуючи прагнення до певних дій і поведінки, і могли міцно займати провідні позиції в ієрархії мотивів поведінки й діяльності майбутнього лікаря [20, с. 64].

На основі проведеного аналізу було визначено основні критерії та показники деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників: когнітивний, дієво-операційний та мотиваційно-ціннісний (табл. 2.2).

Когнітивний критерій відображає наявність необхідних специфічних знань майбутніх соціальних працівників щодо етичних стандартів та вимог професії. Високий рівень деонтологічної культури за визначеним критерієм передбачає наявність у майбутніх фахівців не лише наявність систематичних знань, але і творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями та с особистим досвідом.

Дієво-операційний компонент зорієнтований на дослідження тих специфічних умінь та навичок, які відіграють провідну роль у прийнятті етичних рішень та вирішенні деонтологічних конфліктів у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за даним критерієм відображає здатність майбутнього фахівця прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, а також здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень сформованості важливих для професійної діяльності соціального працівника цінностей та

наявність сформованого бажання реалізовувати професійні цінності у професійній діяльності.

Таблиця 2.2

Критерії та показники деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників

№	Критерії деонтологічної культури	Показники деонтологічної культури	Рівні деонтологічної культури
1.	Когнітивний	Репродуктивне, механічне заучування й відтворення запропонованого для вивчення матеріалу без його пояснення	низький
		Наявність фрагментарних знань, розуміння й прийняття запропонованої інформації, її осмислене запам'ятовування, вільний виклад, переконаність в істинності знання	середній
		Наявність систематичних знань та творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями, досвідом	високий
2.	Дієво-операційний	Репродуктивне, механічне відтворення завчених способів вирішення професійних ситуацій, дії за шаблоном	низький
		Здатність вільно прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності, орієнтуючись на норми професійної етики	середній
		Здатність прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом	високий
3.	Мотиваційно-ціннісний	Усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей у діяльності соціальних працівників; наявність інтересу до деяких аспектів деонтологічної культури	низький
		Усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей соціальної роботи та інтериорізація окремих цінностей; наявність інтересу до тем деонтологічної культури, які пропонують у процесі професійної підготовки	середній
		Сформованість професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтериорізація, усвідомлене бажання вдосконалюватися та діяти в межах професійної етики	високий

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень сформованості важливих для професійної діяльності соціального працівника цінностей та наявність сформованого бажання реалізовувати професійні цінності у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за означеним критерієм відповідає сформованості у індивіда професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтеріорізація, тобто прийняття професійно значущих цінностей як своїх внутрішніх психічних утворень, які в свою чергу виступають у якості внутрішньої спонуки діяти на основі цих цінностей та норм професійної етики соціальних працівників. Також соціальним працівникам із високим рівнем деонтологічної культури мають бути притаманні усвідомлене бажання вдосконалюватися та діяти в межах професійної етики.

2.2. Аналіз педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників

Важливим завданням професійної освіти є підготовка конкурентоспроможних та компетентних фахівців, здатних реалізувати себе та досягати успіху у відповідних сферах професійної діяльності. Для забезпечення даного завдання вища школа має орієнтуватися на інноваційні підходи, відповідати сучасним вимогам, новим тенденціям та технологіям. Це передбачає постійне вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців та постійний аналіз ефективності запроваджених у навчально-виховний процес педагогічних умов.

Формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є одним із найбільш складних завдань для вищої школи, позаяк значний вплив на формування світогляду особистості, її моральних норм та цінностей має вагомий вплив не лише професійна підготовка. Серед основних чинників, які мають значний вплив на формування деонтологічної культури можна визначити: соціальні чинники (вплив сім'ї, засобів масової

інформації, рівень фінансового достатку, рівень освіченості тощо); культурологічні чинники (культурні традиції конкретної на певній території, традиційні підходи до релігії, прав окремих категорій населення тощо), психологічні особливості індивіда (інтелектуальні здібності, особливості уваги, пам'яті, мислення, стан психічного здоров'я тощо), професійна підготовка (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Чинники, які мають значний вплив на формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників

Оскільки предметом нашого наукового дослідження є педагогічні умови формування деонтологічної культури в закладах вищої освіти, розглянемо детальніше саме цей аспект. У педагогічній літературі поняття «умови» розглядається науковцями як «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь» [64]. Відповідно під педагогічними умовами розуміють «обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групи людей» [36]. О. Федорова під педагогічними умовами розуміє сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [64]. О. Пожидаєва розглядає педагогічні умови як «детермінанти, що

забезпечують процес формування знань, умінь і навичок», а педагогічні умови професійної підготовки – як «сукупність обставин життєдіяльності суб'єктів (педагог-студент), які зумовлюють розвиток особистості, сприяють формуванню готовності до діяльності у новій соціокультурній ситуації» [36].

У дослідженнях науковців, спрямованих на вивчення педагогічних умов, необхідних для забезпечення професійної підготовки фахівців певного профілю, виділено такі: організація і спрямування педагогічного процесу на формування та розвиток професійної готовності; застосування особистісно орієнтованого підходу і створення особистісно орієнтованих взаємовідносин; ліквідація дублювання змісту навчання через удосконалення та максимальний розвиток міжпредметних зв'язків; використання віртуальних методів навчання із застосуванням інформаційних технологій; методичне забезпечення навчально-виховного процесу; упровадження інноваційних навчальних технологій; професійна майстерність викладачів [36].

Досліджуючи професійну підготовку студентів педагогічних спеціальностей Н. Стельмах зазначає, що для формування деонтологічної культури важливими є такі педагогічні умови як: усвідомлення студентами нормативних вимог до педагогічної професії; формування гуманістичної спрямованості майбутнього педагога; формування у майбутніх педагогів професійно значущих потреб; засвоєння та реалізація принципів педагогічної деонтології [46].

При визначенні педагогічних умов, значна увага вищої школи у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців зосереджена на формуванні ґрунтовної бази знань та закріплення відповідних навичок майбутніх фахівців. Це безперечно є важливим елементом професійної підготовки. Однак, формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників має свою специфіку і вимагає врахування наступних аспектів.

З одного боку, прийняття рішень при розв'язанні конфліктних етичних ситуацій має цілком відповідати етичним стандартам та знаходитися у нормативно-правовій площині професії. Водночас, соціальна робота є

настільки різноманітною та швидкозмінною, що неможливо передбачити наперед та підготувати майбутніх фахівців до вирішення усіх професійних ситуацій. Відтак, важливим елементом формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є забезпечення творчого підходу та розвиток творчого мислення майбутніх фахівців, що має сприяти пошуку ефективних способів вирішення тих чи інших ситуацій, з якими майбутні фахівці не були ознайомлені під час навчання. Проте, у такій ситуації прийняття рішень часто підпадає під вплив внутрішніх мотивів та цінностей індивіда, які є свого роду «дороговказом». Тому формування саме професійних цінностей соціальної роботи є критично важливим та має убезпечити майбутніх фахівців від прийняття некоректних та непрофесійних рішень. Водночас, соціальні працівники мають завжди перебувати на стороні індивіда, його інтересів та потреб, а також діяти відповідно до норм моралі та права. Соціальні працівники мають не просто сліпо виконувати нормативні задачі та накази, але і залишатися здатними до критичного осмислення поставлених завдань, уміти аналізувати та прогнозувати наслідки рішень, які приймаються та не допускати прийняття рішень, які можуть нанести шкоду індивідам.

Відтак, з одного боку, формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників передбачає формування у них етичної культури професійної діяльності (через формування знань, навичок та цінностей соціальної роботи), яка сприятиме прийняттю професійних рішень та вирішенню деонтологічних конфліктів у межах етичних стандартів та цінностей соціальної роботи. А з іншого, - формування критичного мислення майбутніх фахівців, що убезпечить їх від виконання дій, які можуть нести шкоду суспільству та сприятимуть прийняттю коректних рішень у швидкозмінному суспільному просторі.

Враховуючи зазначені особливості формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, нами були визначені педагогічні

умови, які доцільні для запровадження в умовах вищої школи. Звернемося до рисунку 2.2 .

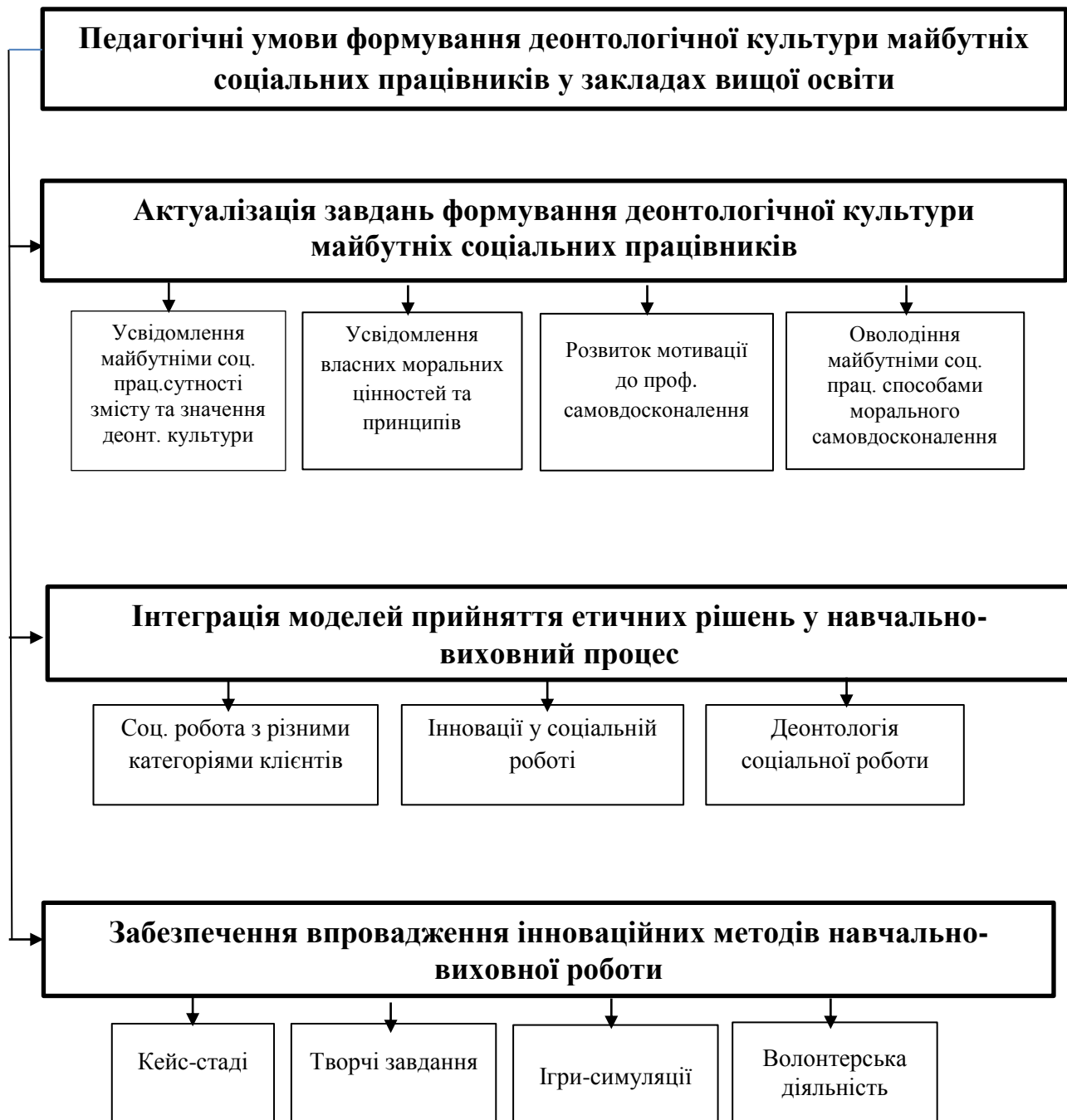

Рис. 2.2. Педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників в закладах вищої освіти

Розглянемо детальніше інструменти, за рахунок яких можна здійснювати реалізацію запропонованих педагогічних умов.

Забезпечення знань є важливим елементом у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Одним із найбільш доступних та вживаних інструментів передачі знань є лекції. Лекції відіграють важливу роль у процесі навчання, адже є одним з основних способів організації навчального процесу. Особливістю лекцій є їх тісний взаємозв'язок з усіма іншими формами організації навчального процесу. Як зазначає І. Артеменко, лекція – це логічно стрункий, системний і послідовний виклад передбаченого програмою наукового питання, побудований на діалектико-матеріалістичній основі. Лекція дає студентам уявлення про науку в цілому, знайомить їх з основними теоретичними питаннями певної галузі науки та її методологією [5, с. 7]. Метою лекції є формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу [51, с. 355].

Використання лекції як основного інструментарію пов'язано з наявністю значних переваг: «на відміну від підручника, лекція оперує значно більшими можливостями щодо врахування специфіки аудиторії, новітніх наукових досягнень; вона озброює студента не тільки знаннями, а й переконаннями, умінням давати критичну оцінку розглядуваному матеріалу; враження від матеріалу на лекції зростає завдяки живому слову, інтонації, міміці й жестам викладача, лектора; вона дає можливість прямого контакту лектора зі слухачами. Також залежно від сприйняття аудиторією матеріалу лектор може вносити необхідні корективи у свій виклад під час лекції; лекційне викладання дуже економічне в часі, під час самостійного опанування інформації студент витрачає набагато більше часу» [5, с. 8].

Актуальною для оволодіння методами арт-терапії є лекція, що пов'язано з відсутністю належного методичного забезпечення навчального процесу та можливістю детально розглянути певний матеріал.

Однак, за даними науковців, лекція як пасивна форма організації навчального процесу забезпечує засвоєння лише 5% від поданого матеріалу [52]. У той же час інтерактивне навчання, практика через дію та навчання

інших дозволяє збільшити рівень засвоєного матеріалу до 90% [52]. Тому, на нашу думку, актуальним є використання лекцій, які б сприяли розвитку активності та самостійності студентів, розвивали критичне мислення та сприяли розвитку творчих здібностей.

З цією метою можуть бути використані проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-дискусія, лекція-прес-конференція, лекція-візуалізація тощо. На думку К. Трофімук, «процес пізнання студентів за такої форми викладення інформації наблизатиметься до пошукової та дослідної діяльності. Метою таких лекцій є виявлення рівня знань студентів щодо предмета, який буде вивчатися, визначення наявності та спрямованості їх інтересів, рівня зацікавленості й мотивації, правильності чи хибності уявлень студентів щодо нової дисципліни, знайомство зі змістом курсу та обговорення зі студентами значущості запропонованої теми й спільні пошуки обґрунтування необхідності цих знань для майбутньої їх діяльності як фахівців» [51, с. 355].

Семінарські заняття також є важливою формою організації навчальної діяльності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників. Так, вчені під семінарським заняттям «розуміють форму навчального заняття, за якої викладач організує дискусію із завчасно визначених тем, до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати-доповіді» [52]. Також вони зазначають, що «у процесі підготовки до семінару студенти самостійно відпрацьовують літературу (навчальну, методичну, наукову), навчаються критично оцінювати різні джерела знань. Дидактична цінність семінарів полягає також у тому, що за незначної кількості студентів (академічна група) викладач може плідно впливати на аудиторію як в освітньому, так і у виховному плані» [52].

Загалом семінари сприяють формуванню у студентів інтересу до самостійного оволодіння знань, учать критично мислити, аналізувати складні явища суспільного життя і природи, сприяють більш інтенсивному

формуванню таких важливих якостей, як критичність, гнучкість, глибина й самостійність мислення [5, с. 8].

До основних різновидів семінарських занять, які доцільно використовувати у процесі освоєння методів арт-терапії, можна віднести семінари-дискусії та семінари-практикуми.

Семінари-дискусії спрямовано на поглиблення та закріплення теоретичного матеріалу про деонтологію як науку, основні терміни та теоретичні положення, особливості використання означених теоретичних підходів на різних історичних етапах та в роботі з різними категоріями клієнтів, самостійне опрацювання навчальної, методичної та наукової літератури з теми дослідження, вироблення критичного ставлення до поданої інформації.

Семінари-практикуми спрямовано на обговорення практичних ситуацій, розв'язання проблемних ситуацій, з якими можуть зустрітися майбутні соціальні працівники, а також на набуття навичок використання наукових підходів до прийняття етичних рішень та формування навичок творчого вирішення професійних конфліктних ситуацій.

Вчені зазначають, що «семінару притаманні такі функції, як поглиблення, конкретизація, систематизація знань, набутих на лекціях і під час самостійної роботи; розвиток навичок самостійної роботи; заохочення до наукових досліджень; контроль за якістю засвоєння студентами матеріалу» [52].

Оволодіння вміннями відбувається у процесі практичної діяльності. Поширеною є думка, що набуття практичних умінь та їх удосконалення можливе лише з початком трудової діяльності, під час безпосереднього виконання посадових обов'язків. Безперечно, професійна діяльність є потужним джерелом практичної підготовки фахівця. Однак завдання вищої школи полягає в тому, щоб сформувати в майбутніх фахівців необхідні навички і вміння ще до початку трудової діяльності. Вважаємо, що набуття майбутніми соціальними працівниками умінь використання різних методів

арт-терапії можна зробити більш ефективним завдяки використанню у процесі професійної підготовки таких навчальних дій, які сприятимуть збагаченню практичного досвіду майбутніх фахівців [38].

Набуття досвіду вирішення етичних конфліктних ситуацій забезпечується насамперед за рахунок навчальних занять, а саме у процесі проведення практичних занять під час вивчення відповідних тем навчальних дисциплін. Лекційні та семінарські заняття дають можливість засвоїти теоретичний матеріал, але здебільшого не забезпечують формування практичних навичок та умінь. Саме тому важливим елементом є проведення саме практичних занять, які дають можливість студентам сформуванню умінь та навички [38].

Практичне заняття розглядається в педагогічній літературі як «форма навчального заняття, за якої викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички практичного застосування їх через індивідуальне виконання студентами відповідно сформульованих завдань» [52]. Л. Клос зауважує, що «практичне заняття як одна з форм організації навчальних занять полягає у такій організації педагогом навчальної діяльності студентів, де домінує їх (тих, хто навчається) практична діяльність, що здійснюється на основі спеціально розроблених педагогом завдань. Основні етапи практичного заняття: вступна частина (формулювання педагогом мети, визначення завдань, а також питань, які необхідно розглянути, спільне із студентом виконання за схемою певних дій); самостійна робота (студенти визначають шляхи розв'язання потрібних дій, вирішують поставлені завдання, складають звіт); заключна частина (педагог аналізує хід виконання і результати роботи, виявляє помилки, що найчастіше трапляються, визначає причини їх виникнення і допомагає усунувати) [27, с. 223].

Навчальний процес є обмеженим у часі і вимагає оптимізації підібраних форм роботи. Тому, на нашу думку, актуальним є поєднання семінарів-дискусій із семінарами-практикумами та практичними заняттями,

тобто використання змішаних занять, коли одне заняття може вміщувати декілька блоків роботи. Наприклад, перший блок: семінар-дискусія (обговорення теоретичних питань, бліц-опитування тощо), другий блок: семінар-практикум (розв'язання проблемних ситуацій), третій блок: практичне відпрацювання навичок використання того чи іншого методу арт-терапії. Заняття не обов'язково має вміщувати одразу всі три блоки. Але поєднання теоретичного опрацювання матеріалу із практикою сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу, його динамічності та активізації роботи студентів під час занять [38].

Ураховуючи практичний характер соціальної роботи та необхідність отримання майбутніми соціальними працівниками особистого досвіду не лише в ролі фахівця, але і в ролі клієнта, здобуття навичок рефлексії, вважаємо необхідним використання потенціалу тренінгових форм роботи та ігор-імітацій професійних ситуацій. Ми погоджуємося з думкою К. Трофімук, що «тренінгові технології сприяють самореалізації особистості та покращують якість професійного спілкування. Застосування різноманітних тренінгів у навчально-виховному процесі зумовлено їх ефективністю, у результаті чого відбувається формування й розвиток умінь та навичок» [51, с. 356].

Окрім можливості отримати практичний досвід, тренінгові форми створюють мають інші переваги для оволодіння інформацією та навичками порівняно з іншими формами організації навчального процесу. Серед таких можна виділити: необхідність бути активним протягом усього заняття; атмосфера психологічної безпеки під час тренінгу допомагає зняти психологічне напруження та дає можливість зосередитися на навчальному матеріалі; наявність умов для відпрацювання нових патернів поведінки; рефлексія під час тренінгу сприяє розвитку навичок самопізнання та самовдосконалення; наявність особистого досвіду дає можливість краще зрозуміти та спрогнозувати поведінку клієнта [38].

Р. Павелків акцентує увагу на тому, що «одна з головних якостей, які належать до вмінь, полягає в тому, що людина має змогу змінити структуру вмінь – навичок, операцій та дій, які належать до складу вмінь, послідовність їх виконання, зберігаючи при цьому незмінним кінцевий результат. Уміла людина може змінювати один матеріал іншим при виготовленні якого-небудь виробу, виготовити сама або скористатися наявними інструментами, іншими підручними засобами, словом, знайде вихід практично в будь-якій ситуації» [32].

Для забезпечення ефективного процесу формування необхідних якостей особистості доречним є дотримання принципів діяльнісного підходу, оскільки саме занурення особистості у практичну діяльність дає можливість студенту пропустити отримані знання через себе та зробити їх своїми. Теорія діяльнісного підходу розроблялася такими науковцями, як І. Бех, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін., [24, С. 3-11; 33, с. 6]. На законодавчому рівні діяльнісний підхід розглядається як спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здатності до колективної діяльності та самоосвіти [39]. Реалізація діяльнісного підходу під час професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до використання методів арт-терапії передбачає збільшення кількості практичних занять і відпрацювання здобутих знань на практиці. Реалізація зазначеного підходу вимагає від вищої школи створення умов для відпрацювання отриманих знань не лише на заняттях, але й з реальними клієнтами.

Для внесення доповнень у сьогоденну практику організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти важливим є посилення суспільної уваги до її морально-виховних можливостей та застосування її результатів у практичній діяльності. Саме тому потрібною є актуалізація завдань

формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників к закладах вищої освіти.

Щодо завдань, які повинні бути реалізовані в рамках зазначеної педагогічної умови, нами віднесено: усвідомлення майбутніми соціальними працівниками сутності змісту та значення деонтологічної культури; усвідомлення власних моральних цінностей та принципів; розвиток мотивації до професійного самовдосконалення; оволодіння майбутніми соціальними працівниками способами морального самовдосконалення.

Слід зазначити, що одне із завдань процесу актуалізації полягає в усвідомленні майбутніми соціальними працівниками сутності змісту та значення деонтологічної культури. Виконання зазначеного завдання зможе сприяти свідомому набуттю студентами моральних знань і зваженому прийняттю відповідальних рішень у ситуаціях професійної діяльності. Важливо підкреслити, що абстрактні цінності реалізуються у конкретних ситуації професійної діяльності, набуваючи вимірювані прояви. Реалізація зазначених завдань сприяє розумінню ідеальної моделі поведінки майбутнього соціального працівника та порівняння власних цінностей та поведінки з нею.

Таким чином, усвідомлення власних моральних цінностей та принципів майбутніми соціальними працівниками є важливою складовою зазначеної педагогічної умови.

Якщо присутнє неспівпадіння між цінностям, вимогам професійної діяльності та їх наявністю і рівнем сформованості у майбутніх соціальних працівників, необхідною складовою педагогічної умови є розвиток мотивації до професійного самовдосконалення. Слід також зазначити, що в умовах постійної зміни соціально-економічного життя, необхідним є розвиток мотивації до професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників. Адже професійна діяльність постійно змінюється, таким чином вимоги до цінностей, підходів, знань та умінь соціальних працівників повинні оновлюватися відповідно. Наприклад, поява Інтернет мереж та

різноманітних захворювань створили нові етичні виклики для соціальних працівників. Мотивація до професійного самовдосконалення повинна допомогти майбутнім соціальним працівникам не втрачати зв'язок з новими дієвими підходами та розумінням ситуації в нових умовах.

Оволодіння майбутніми соціальними працівниками способами морального самовдосконалення є необхідною складовою зазначеної педагогічної умови. Адже майбутні соціальні працівники повинні знати та вміти як ініціювати процес самовдосконалення, а також реалізувати його завдання. Зазначене допоможе отримати та/або змінити цінності, знання та уміння, необхідні для їх професійної діяльності. Сьогодні існує багато способів для самовдосконалення, серед них Інтернет мережа (сайти із завданнями для деталізації власних цінностей, дискусійні групи, навчальні відео тощо), наукова література, фільми, тренінги, курси тощо. Мотивація до морального самовдосконалення повинна втілитися у практичній діяльності саме реалізації самовдосконалення у зручній та ефективній спосіб.

Наступна педагогічна умова, «Інтеграція моделей прийняття етичних рішень у навчально-виховний процес», є важливою для формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Зазначена педагогічна умова передбачає становлення необхідного рівня інформаційно-змістового забезпечення шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін, який сприятиме формуванню деонтологічної культури. Так, у дисципліні «Деонтологія у соціальній сфері» були додані такі теми як «Етичні виклики для соціальних працівників у мережі Інтернет» та «Міжкультурні аспекти етичної взаємодії».

Наступна педагогічна умова «Забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи» передбачала використання різноманітних форм та методів роботи з майбутніми соціальними працівниками у межах аудиторної та позааудиторної діяльності, серед них індивідуальні бесіди, кейс-стаді (проблемно-ситуаційний аналіз), ігри-симуляції та волонтерська діяльність. Різноманітність застосування

класичних та інноваційних форм та методів навчально-виховної роботи дозволяє майбутнім соціальним працівникам отримати необхідний досвід морально-етичного змісту в різних ситуаціях та генералізувати його.

Зазначена умова також передбачає використання майбутніми соціальними працівниками волонтерської діяльності з метою набуття досвіду моральних відносин. Таким чином, студенти мають можливість не лише завдяки ній зрозуміти сутність, зміст і значення деонтологічної культури, але і опанувати способи морального самовдосконалення та професійного розвитку.

Також волонтерська діяльність надає можливості для взаємодії з різними категоріями клієнтів, що дозволяє застосувати на практиці набуті знання з деонтологічної культури, а також отримувати необхідний корисний досвід та відпрацьовувати його в різних ситуації, які можуть бути максимально наближені до майбутньої професійної діяльності.

Як зазначають дослідники, важливим є створення можливості для проведення самоаналізу та рефлексії як індивідуально, так і у групі над ситуаціями, які виникали під час навчально-виховної та волонтерської діяльності. Адже саме забезпечення реалізації таких можливостей у студентів буде спонукати до формування моральних особистісних та професійних цінностей. Зазначений аналіз дозволяє порівнювати цінності особи з ідеальною моделлю, що спонукає до зміни свого бачення та цінностей. Якщо процес рефлексії був якісно проведений, то це дозволяє отриманим знанням перетворитися на внутрішні чинники моральної активності особи.

Висновки до другого розділу

Отже, на основі проведеного аналізу наукової літератури за темою дослідження було визначено основні критерії та показники деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників: когнітивний, дієво-операційний та мотиваційно-ціннісний. Когнітивний критерій відображає наявність

необхідних специфічних знань майбутніх соціальних працівників щодо етичних стандартів та вимог професії. Високий рівень деонтологічної культури за визначеним критерієм передбачає наявність у майбутніх фахівців не лише наявність систематичних знань, але і творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями та с особистим досвідом. Дієво-операційний компонент зорієнтований на дослідження тих специфічних умінь та навичок, які відіграють провідну роль у прийнятті етичних рішень та вирішенні деонтологічних конфліктів у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за даним критерієм відображає здатність майбутнього фахівця прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, а також здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом. Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень сформованості важливих для професійної діяльності соціального працівника цінностей та наявність сформованого бажання реалізовувати професійні цінності у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за означеним критерієм відповідає сформованості у індивіда професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтеріорізація, тобто прийняття професійно значущих цінностей як своїх внутрішніх психічних утворень, які в свою чергу виступають у якості внутрішньої спонуки діяти на основі цих цінностей та норм професійної етики соціальних працівників.

До педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти належать: актуалізація завдань формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, інтеграція моделей прийняття етичних рішень у навчально-виховний процес, забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи. Ефективна реалізація кожної із запропонованих

педагогічних умов обумовлює використання необхідного переліку методів та форм навчально-виховної діяльності.

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз ефективності сучасної практики формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти

Аналіз ефективності професійної підготовки фахівців є невід'ємним та важливим елементом забезпечення якості вищої освіти. З цією метою, як на рівні держави, так і на рівні навчальних закладів запроваджено різні інструменти перевірки якості освітніх послуг. З метою визначення ефективності, а також сильних та слабких сторін формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників було проведено аналіз сучасної практики забезпечення такої підготовки на базі Чорноморського національного університету імені Петра Могили. У дослідження взяли участь студенти першого, другого, п'ятого та шостого курсів спеціальності «Соціальна робота» у кількості 25 осіб.

Проведене опитування дало змогу діагностувати рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за визначеними показниками (когнітивним, операційно-дієвим та мотиваційно-ціннісним). Так, аналіз знань студентів, необхідних для здійснення професійної діяльності на засадах цінностей та норм соціальної роботи показав, що 48,5% майбутніх соціальних працівників мають низький рівень знань; 5% - мають середній рівень знань та 46,5% мають низький рівень знань (табл. 3.1).

**Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників
за когнітивним критерієм, у%**

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Когнітивний	48,5	5	46,5

Високий рівень деонтологічної культури за когнітивним критерієм свідчить про наявність систематичних знань та творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями, досвідом. Однак, значна частина студентів мають фрагментарні знання або перебувають на рівні репродуктивного, механічного заучування й відтворення запропонованого для вивчення матеріалу без його пояснення. Звернімося до рис. 3.1.

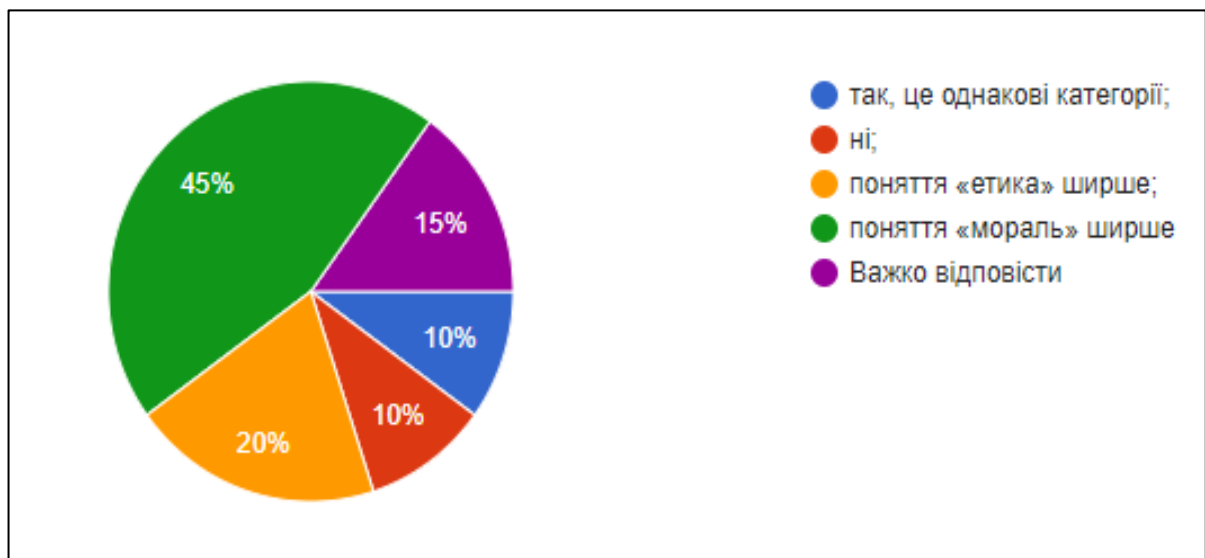

Рис. 3.1. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи тотожні поняття «мораль» та «етика»

Як бачимо з діаграми на рисунку 3.1, лише 45% студентів мають сформоване розуміння сутності понять «етика» та «мораль», можуть розмежувати дані поняття та відповідно можуть вільно ними оперувати. Інша частина студентів не змогли надати правильної відповіді на задане питання, а 15% опитаних зазначили, що мають труднощі із відповіддю на дане питання.

Труднощі виникали у студентів і більш прості питання. Так, наприклад, більше половини опитаних студентів (рис. 3.2) не змогли дати правильну відповідь на питання «Що виступає предметом етики». При цьому, 35% майбутніх соціальних працівників відзначили, що етика спрямована на вивчення правил ввічливої поведінки, що свідчить про значне обмеження розуміння сутності етики.

Рис. 3.2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Що виступає предметом етики»

Значні труднощі виникали у майбутніх соціальних працівників при відповідях на інші питання, які пов'язані із розумінням основних категорій та понять етики. Так, наприклад, 50% опитаних не змогли дати правильну відповідь на питання «Яке поняття відповідає наступному визначенню: «Одне з фундаментальних понять етики, яке позначає морально

аргументований примус до дії» (рис. 3.3). Отримані показники свідчать, що значна кількість студентів не мають усвідомленого розуміння основних деонтологічних понять або розуміють їх на побутовому, а не на професійному рівні.

Для детальнішого висвітлення отриманих результатів, розглянемо результати опитування за окремими питаннями анкети, що дасть нам змогу краще зрозуміти слабкі та сильні сторони організованого освітнього процесу.

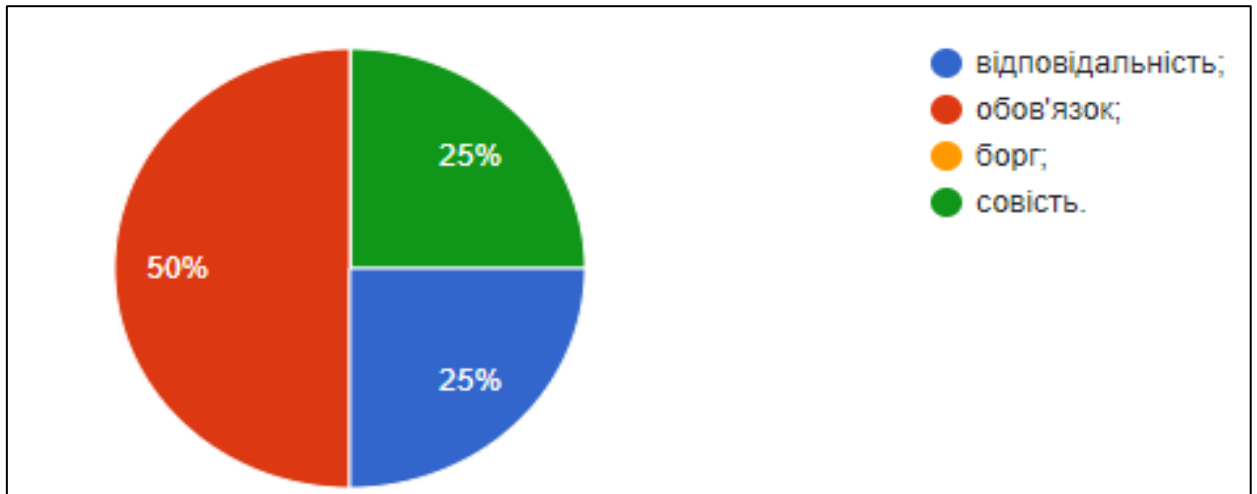

Рис. 3.3. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Яке поняття відповідає наступному визначенню: «Одне з фундаментальних понять етики, яке позначає морально аргументований примус до дії»

Відповідаючи на питання «Що таке деонтологічна культура», 65% студентів відзначили, що їм важко відповісти на це питання, навіть при наявності варіантів для вибору (рис. 3.4). Решта відповідей розділилася майже порівну між іншими наявними варіантами.

Рис. 3.4. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на питання «Що таке деонтологічна культура»

За результати проведеного опитування, 70% майбутніх соціальних працівників мають труднощі із визначенням документів, які регулюють етичну поведінку фахівців соціальної сфери (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників щодо документів, які регулюють етичну поведінку соціальних працівників

При цьому значна частина (50%) опитаних зазначила, що не читала документ, який є основою для формування етичної поведінки майбутніх соціальних працівників (рис. 3.6).

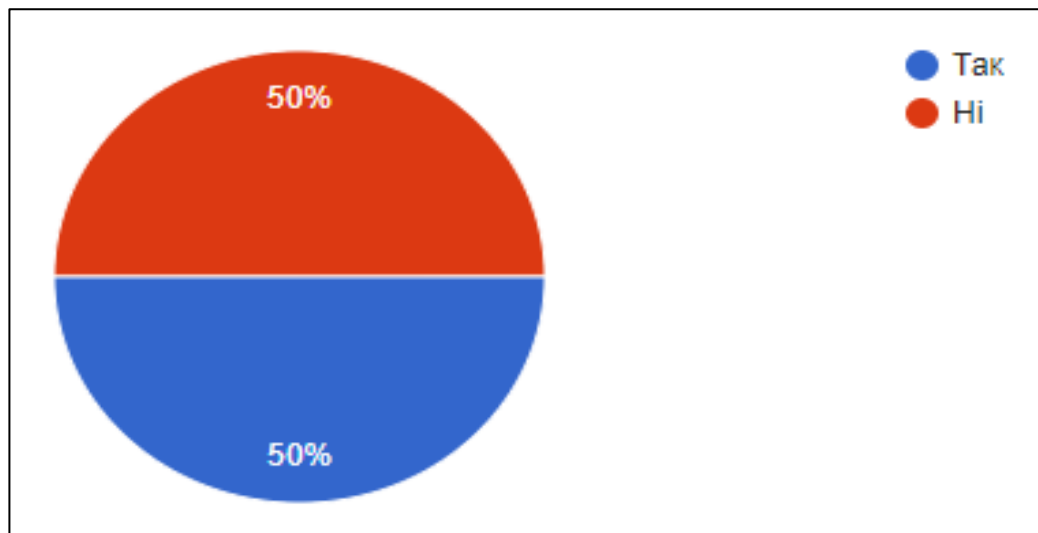

Рис. 3.6. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи читали ви етичний кодекс соціального працівника»

Отримані результати дають підстави стверджувати, що вища школа не використовує наявний у неї потенціал для забезпечення формування необхідних знань з метою формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. А отже, виникає потреба визначення та запровадження необхідних змін у навчально-виховному процесі, які сприятимуть підвищенню рівня знань у даному напрямку.

Другий блок опитування був зорієнтований на визначення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за операційно-діяльнісним критерієм, який відображає рівень та якість здобутих майбутніми фахівцями умінь та навичок. Високий рівень деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за цим критерієм передбачає здатність прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом. За результатами проведеного дослідження на цьому рівні перебувають 41,25% студентів (табл. 3.2). 36,25% опитаних отримали результат, що засвідчує середній рівень та прослідковується у здатності вільно прогнозувати й конструювати

процес професійної діяльності, орієнтуючись на норми професійної етики. У 22,5% опитаних студентів переважає репродуктивне, механічне відтворення завчених способів вирішення професійних ситуацій та здатність діяти за шаблоном.

Таблиця 3.2

**Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників
за діяльнісно-операційним критерієм, у %**

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Діяльнісно-операційний	22,5	36,25	41,25

Однак, варто звернути увагу, що лише 15% майбутніх соціальних працівників зазначили, що мають досвід практичного вирішення етичних ситуацій професійного характеру, що вказує на необхідність створення у навчально-виховному процесі вищої школи таких педагогічних умов, які дали б змогу розширити наявний досвід та сприяли б ефективнішому засвоєнню майбутніми соціальними працівниками умінь та навичок вирішувати професійні деонтологічні конфлікти та діяти згідно цінностей соціальної роботи.

Аналізуючи наявний практичний досвід вирішення етичних ситуацій, 45% майбутніх соціальних працівників зазначили, що мали певні труднощі із прийняттям рішення у певній етичній ситуації (рис.3.7). Ще 30% зазначили, що їм було дуже важко приймати етичні рішення і 20% опитаних не змогли дати відповідь на означене питання.

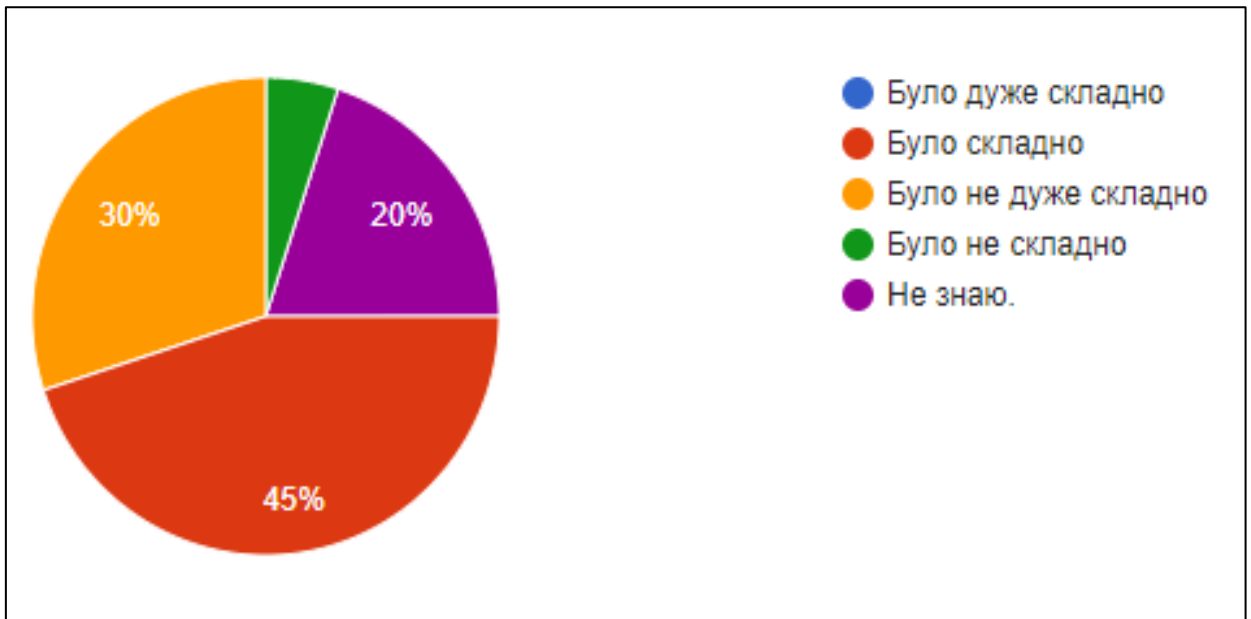

Рис. 3.7. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи було вам складно приймати рішення у зазначеній етичній ситуації»

При цьому 55% опитаних зазначили, що були частково задоволені тим, у який спосіб вони змогли вирішити етичний конфлікт, а 5% - не були задоволені зовсім (рис. 3.8). Решта опитаних (40%) зазначили, що залишилися задоволеними тим, як було вирішено етичний конфлікт.

Рис.3.8. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи були ви задоволені тим, як була вирішена етична конфліктна ситуація»

Щодо ефективності вирішення етичної конфліктної ситуації, 55% вважають обраний ними спосіб ефективним, 40% - частково ефективним, 5% залишилися незадоволені тим способом вирішення конфлікту, який обрали (рис. 3.9).

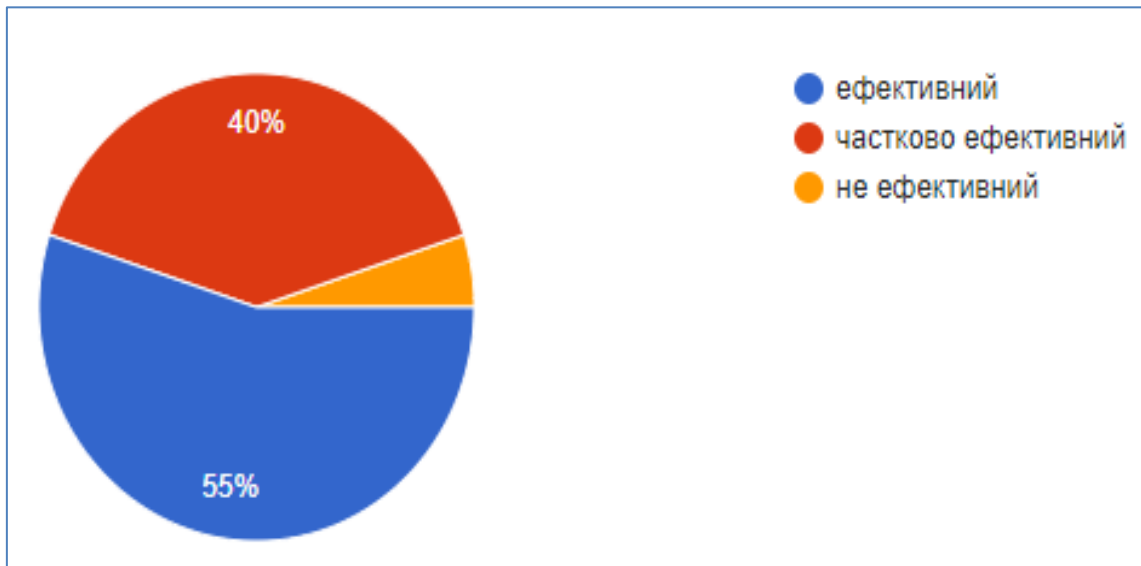

Рис.3.9. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи був обраний шлях вирішення етичної конфліктної ситуації ефективним»

Проведення педагогічної бесіди зі студентами дало можливість додатково визначити причини невдоволення студентами обраним ними способом вирішення конфліктної ситуації. Переважна частина (53%) опитаних зазначили, що не знали, яким чином можна вирішити ситуацію в інший спосіб, 35% відзначили, що не змогли швидко зорієнтуватися у момент прийняття рішення і діяли більше імпульсивно, ніж логічно. Аналізуючи ситуацію після її завершення ця група студентів відзначали, що при можливості вчинили б в інший спосіб, який здавався їм більш оптимальним. Решта студентів (12%) не змогли дати відповідь.

На запитання чи вони знайомі із підходами до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях Ф. Римера, Р. Долгофа, Ф. Левенберга і Д. Харрінгтона, М. Девіса 40% майбутніх соціальних працівників дали

стверджувальну відповідь (рис. 3.10). У той же час 60% опитаних зазначили, що не знайомі із підходами зазначених науковців.

Таким чином, отримані результати засвідчують необхідність перегляду організації навчального процесу та необхідність введення змін, які сприятимуть збагаченню майбутніх соціальних працівників досвідом вирішення етичних конфліктних ситуацій та сприятимуть не лише засвоєнню представлених у науковій літературі наукових підходів до вирішення етичних дилем, а також сприятимуть формуванню творчого підходу до вирішення професійних етичних ситуацій.

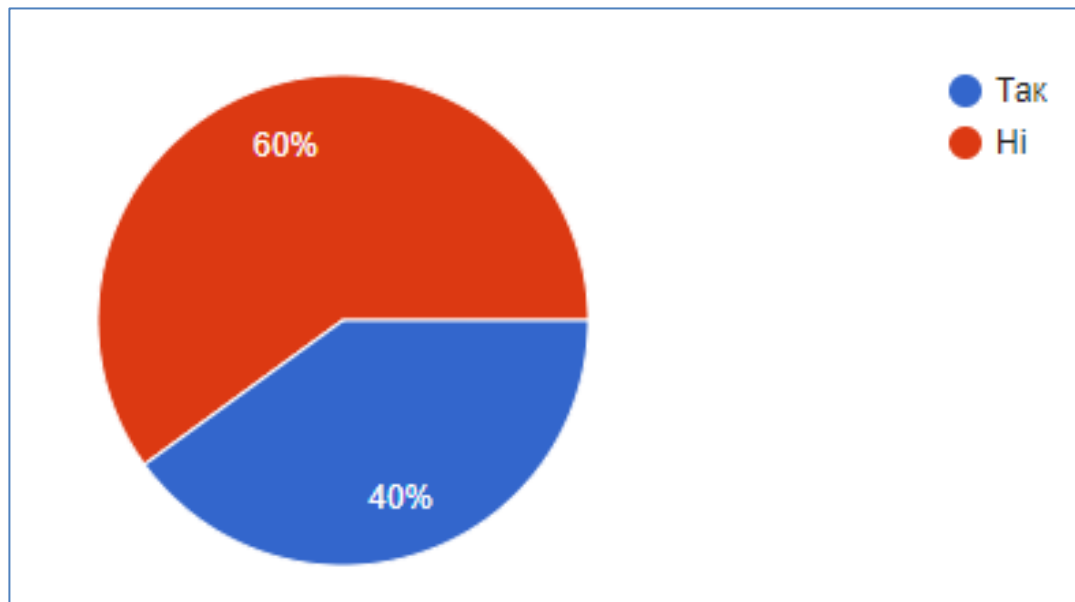

Рис. 3.10. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи знайомі ви із підходами до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях Ф. Римера, Р. Долгофа, Ф. Левенберга і Д. Харрінгтона, М. Девіса»

Одним із вагомих критеріїв деонтологічної культури є мотиваційно-ціннісний, який відображає ставлення та рівень мотивації майбутніх фахівців діяти відповідно до професійних норм, а також рівень інтериорізації професійних цінностей. Цей показник значною мірою впливає на ступінь зусиль та часу, які майбутні фахівці готові прикладати для власного

професійного зростання у визначеній області знань як у період професійного навчання, так і на далі у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм відповідає сформованості професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтеріорізацію майбутніми фахівцями, усвідомлене бажання вдосконалюватися та діяти в межах професійної етики та удосконалювати, свої знання, вміння та навички. Відповідно до результатів опитування 77,75% (табл. 3.3) майбутніх соціальних працівників мали високий рівень деонтологічної культури, 15,59% мали середній рівень, відповідно до якого їм притаманні усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей соціальної роботи та інтеріорізація окремих цінностей; наявність інтересу до тем деонтологічної культури, які пропонують у процесі професійної підготовки. Решта респондентів (6,66%) мали низький рівень, показниками якого є усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей у діяльності соціальних працівників; наявність інтересу до деяких аспектів деонтологічної культури.

Таблиця 3.3

**Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників
за мотиваційно-ціннісним критерієм, у %**

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Мотиваційно-ціннісний	6,66	15,59	77,75

Отримані результати свідчать, що рівень мотивації студентів і їх прагнення вдосконалювати рівень деонтологічної культури знаходяться на високому рівні, а отже можуть виступати основою для подальшої навчально-

виховної роботи у визначеному напрямку. Важливим показником високого рівня мотивації є також прагнення студентів реалізовувати отримання знання та діяти у житті відповідно до етичних норм соціальної роботи (що свідчить про активний процес інтериорізації цінностей соціальної роботи). Так, 40% опитаних студентів зазначили, що завжди дотримуються моральних цінностей у своєму житті, 55% дотримуються моральних цінностей в залежності від ситуації і лише 5% - не дотримуються зовсім (рис. 3.11).

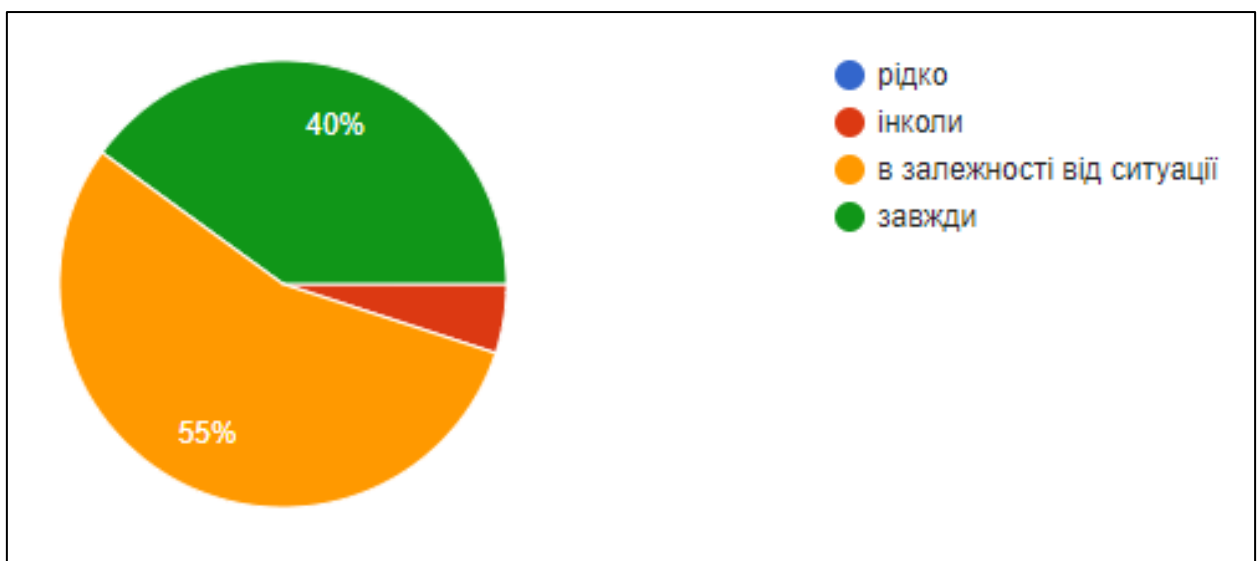

Рис. 3.11. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи дотримуетесь ви моральних цінностей у своєму житті»

Значна частина опитаних майбутніх соціальних працівників (70%) зазначили також, що вони оцінюють свою поведінку з погляду моральних критеріїв, лише 15% зазначили, що не роблять цього та решта 15% мали труднощі із відповіддю на це питання (рис.3.12).

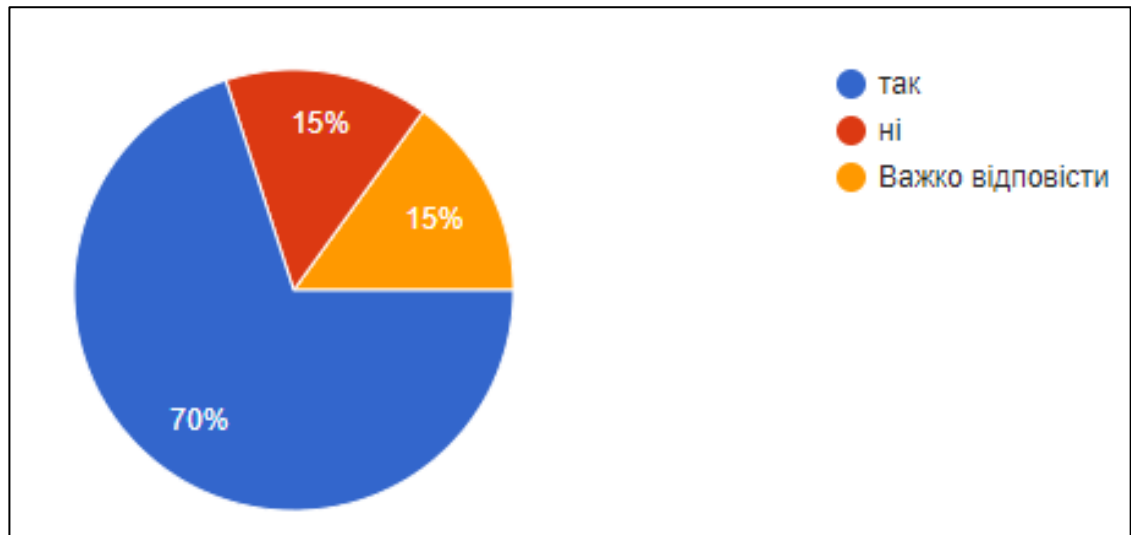

Рис. 3.12. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи оцінюєте ви свою поведінку з поглядів моральних критеріїв»

За результатами опитування, значна частина студентів зазначили, що мають бажання більше дізнатися про моральні цінності та професійні цінності соціальної роботи. На цьому наголосили 85% опитаних майбутніх соціальних працівників, 10% - зауважили на труднощі з наданням відповіді та 5% зазначили, що не мають інтересу до означеної теми (рис. 3.13).

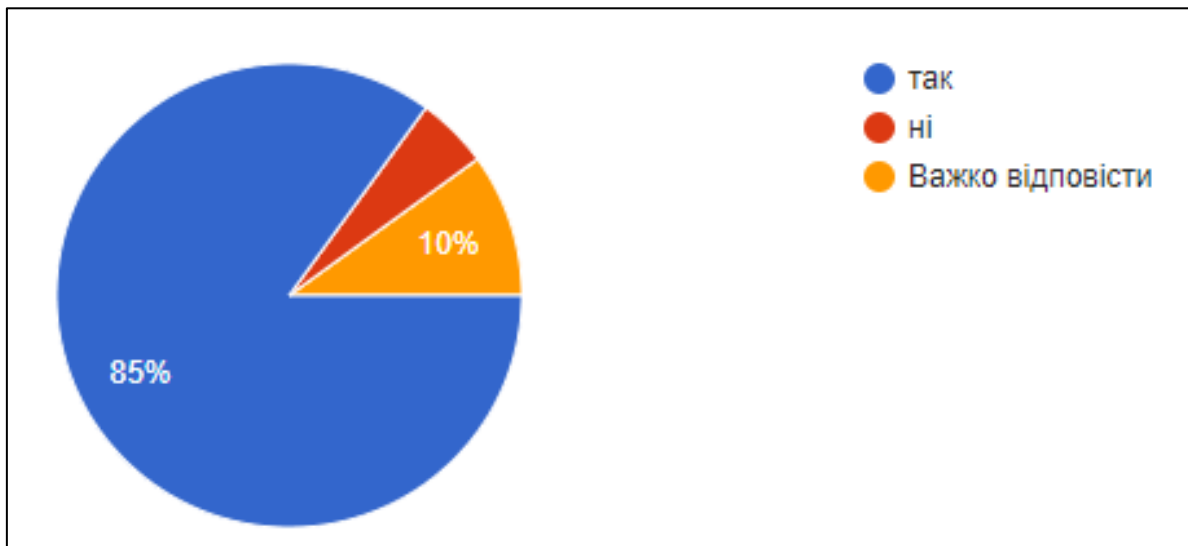

Рис. 3.13. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи хотіли б ви дізнатися більше про моральні цінності»

Аналіз отриманих результатів також засвідчив, що означена тема є цікавою для студентів у контексті обговорення морально-етичних проблем, які можуть виникати у професійній діяльності (рис. 3.14).

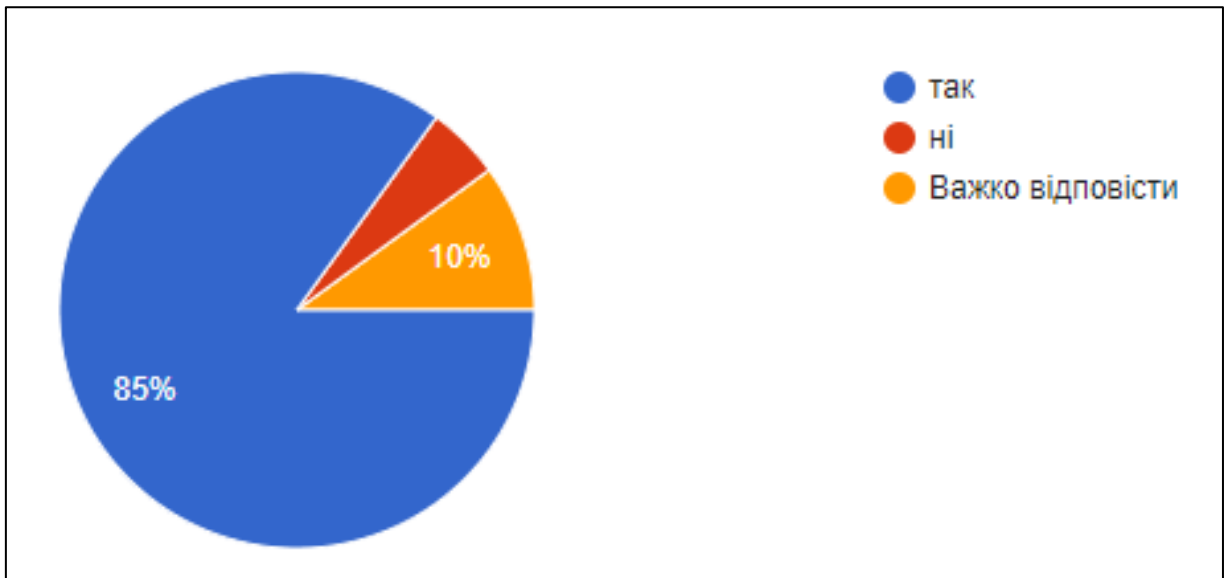

Рис. 3.14. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи цікаво вам обговорювати різні морально-етичні проблеми»

Так, 85% опитаних студентів наголосили на тому, що мають інтерес до обговорення морально-етичних проблем, 10% - зауважили, що не мають чітко визначеної позиції та відчувають труднощі із наданням відповіді на означене питання, 5% відповіли, що не мають інтересу до такого виду діяльності (див. рис. 3.14).

Високий рівень інтересу у майбутніх соціальних працівників до означеної теми демонструє розподіл відповідей студентів на питання «Чи хотіли б ви дізнатися більше про методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях». Відповідно до результатів опитування, 85% студентів зазначили, що мають інтерес та хотіли б вивчити це питання докладніше, 15 % опитаних майбутніх соціальних працівників не мали чіткої позиції у даному питанні та зазначили, що їм важко відповісти на поставлене питання (рис. 3.15).

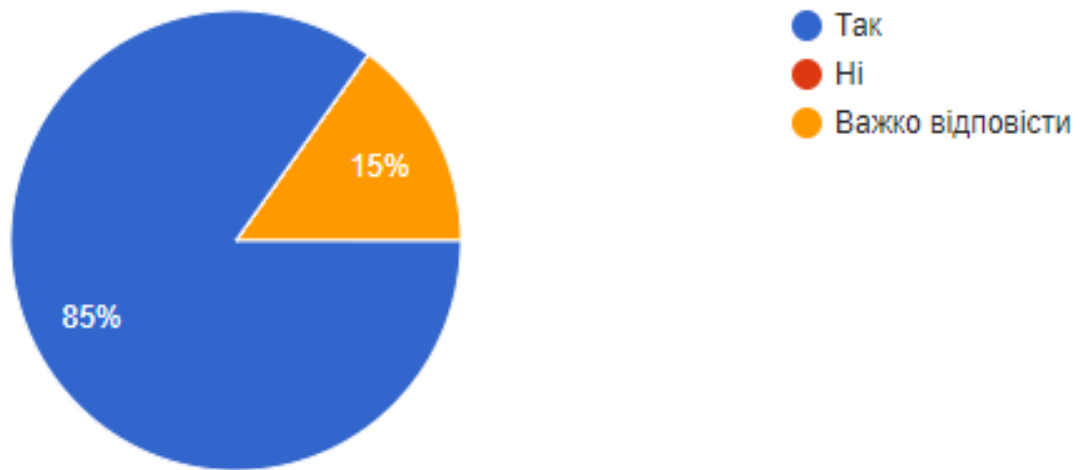

Рис. 3.15. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи хотіли б ви дізнатися більше про методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях?»

Оскільки вагому роль у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників відіграє усвідомлення майбутніми фахівцями важливих для подальшої професійної діяльності цінностей та подальше привласнення цих цінностей, окрему увагу було приділено саме дослідженню цього аспекту.

За результатами опитування можна зробити висновки. Значна частина студентів усвідомлюють важливість переважної більшості цінностей, які відіграють важливу роль для соціальної роботи. Найбільшого значення студентами було надано таким цінностям як: чесність, толерантність, соціальна відповідальність, повага, об'єктивність, компетентність, гуманність, відповідальність, витримка і сам владнання (рис. 3.16).

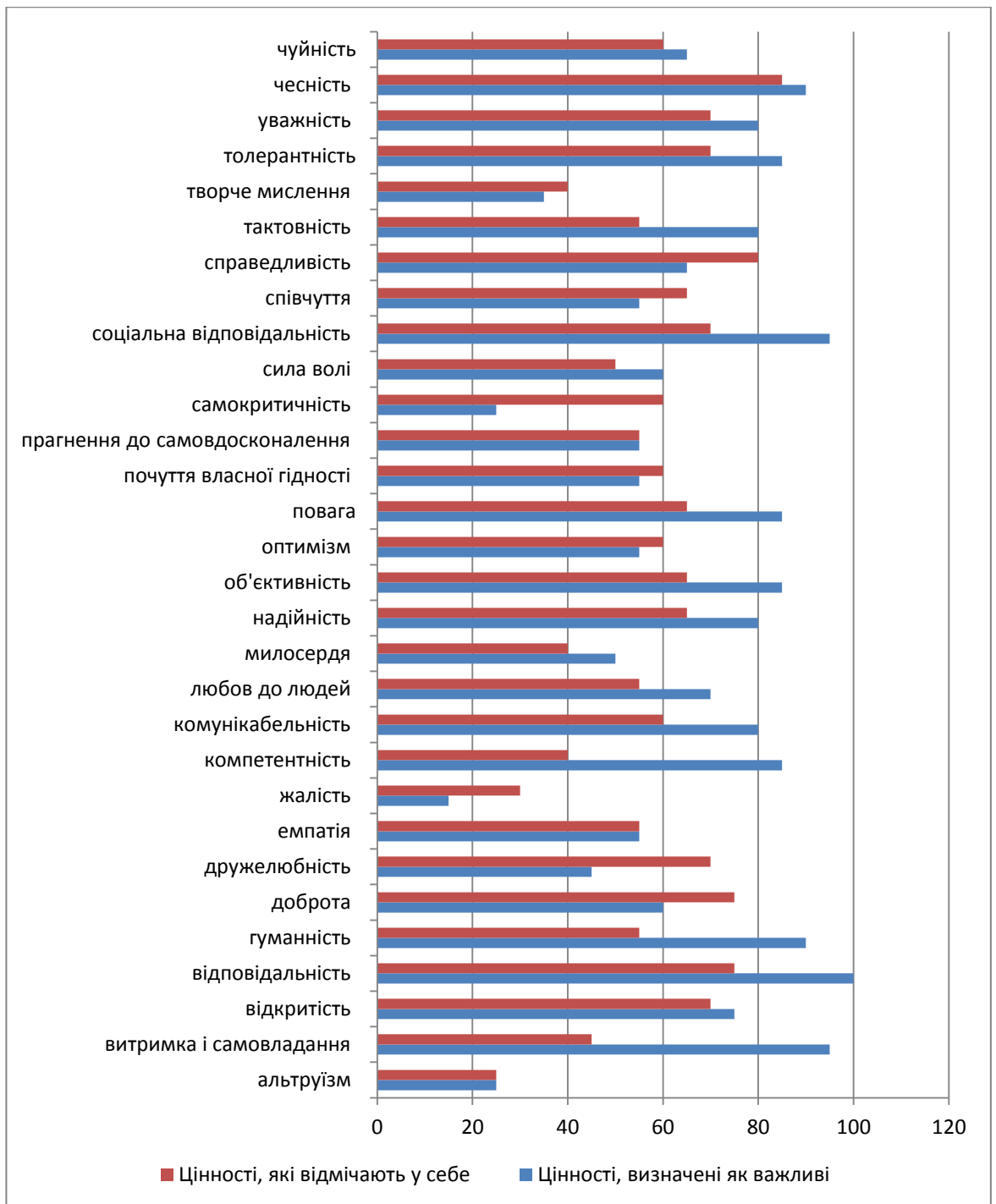

Рис. 3.16. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Які цінності, на вашу думку, є важливими у професійній діяльності соціальних працівників» та «Які із перерахованих цінностей притаманні вам»

Проте, є певні цінності та якості, які майже не відзначалися респондентами. Серед таких можна виділити: творче мислення, самокритичність, жалість, альтруїзм. Відсутність усвідомлення важливості визначених цінностей може бути значною перешкодою на шляху інтеріорізації необхідних для професійної діяльності цінностей, а оте потребує значної уваги у навчально-виховному процесі.

Серед цінностей, які майбутні соціальні фахівці відмітили у себе, найчастіше зустрічалися: чесність, справедливість. Аналіз гістограми «Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Які цінності, на вашу думку, є важливими у професійній діяльності соціальних працівників» та «Які із перерахованих цінностей притаманні вам» (див. рис. 3.16) дає можливість прослідкувати залежність між усвідомленням важливості певних цінностей та рівнем їх інтеріорізації. Так, у переважній кількості випадків, можемо бачити, що чим вищий рівень усвідомлення важливості певних цінностей, тим вищий і показник наявності у студентів зазначених цінностей.

Проведений аналіз за трьома основними критеріями (когнітивним, операційно-діяльнісним та мотиваційно-ціннісним) дали можливість визначити рівень деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, у %

Рівні	Низький	Середній	Високий
Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників	25,9	18,9	55,2

Відповідно до отриманих результатів, можна зробити висновки, що 25,9% респондентів мають низький рівень деонтологічної культури (рис. 3.17). Таким студентам притаманні: репродуктивне, механічне заучування й відтворення запропонованого для вивчення матеріалу без його пояснення; репродуктивне, механічне відтворення завчених способів вирішення професійних ситуацій, дії за шаблоном; усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей у діяльності соціальних працівників; наявність інтересу до деяких аспектів деонтологічної культури. Середній рівень деонтологічної культури можна відзначити у 18,9% майбутніх фахівців. Таким студентам притаманні: наявність фрагментарних знань, розуміння й прийняття запропонованої інформації, її осмислене запам'ятовування, вільний виклад, переконаність в істинності знання; здатність вільно прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності, орієнтуючись на норми професійної етики; усвідомлення важливості окремих професійно-етичних цінностей соціальної роботи та інтеріорізація окремих цінностей; наявність інтересу до тем деонтологічної культури, які пропонують у процесі професійної підготовки. Переважна частина студентів мали високий рівень деонтологічної культури (55,2). Таким студентам притаманні: наявність систематичних знань та творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями, досвідом; здатність прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом; сформованість професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтеріорізація, усвідомлене бажання вдосконалюватися та діяти в межах професійної етики.

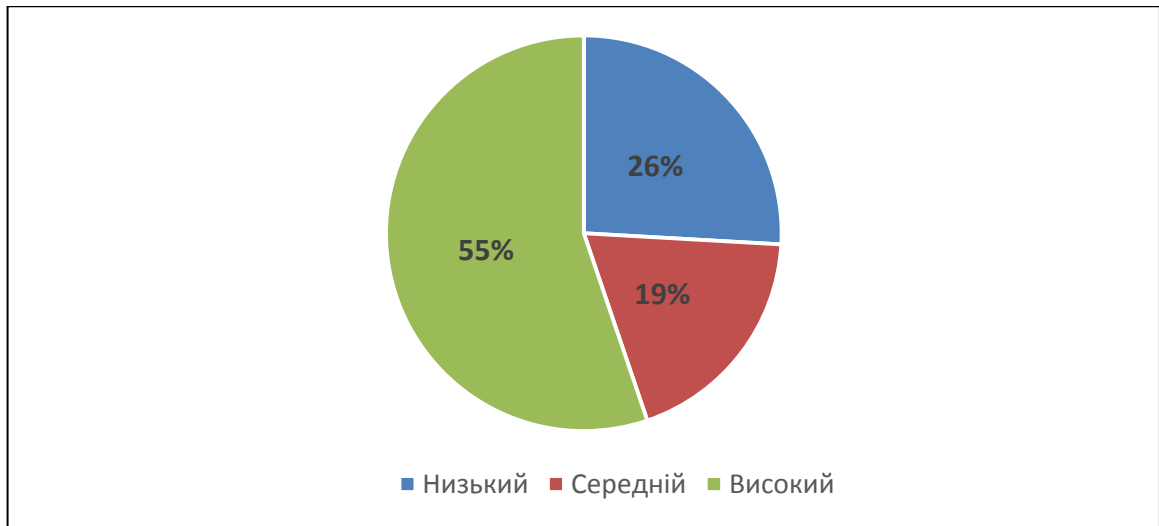

Рис. 3.17. Рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за результатами аналізу сучасної практики

Отже, за результатами проведеного опитування, можемо зробити висновки, що педагогічні умови, які запроваджені у навчально-виховний процес вищої школи є ефективними у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Проте, аналіз результатів дослідження дозволив виділити ті напрямки професійної підготовки, які можливо удосконалити для покращення отриманих результатів та підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Серед таких:

- підсилення когнітивного компоненту за рахунок збільшення уваги у навчальному процесі на термінологію у визначеній темі, ознайомлення студентів із основоположними теоретичними положеннями деонтології; із науковими підходами та моделями вирішення етичних конфліктних ситуацій; ознайомлення із цінностями соціальної роботи та їх впливом на професійну діяльність, а також на етичні стандарти соціальної роботи;

- підсилення операційно-діяльнісного компоненту за рахунок створення умов для відпрацювання навичок вирішення конфліктів за стандартизованими моделями, здобуття навичок творчого вирішення деонтологічних конфліктів через аналіз та розбір реальних професійних ситуацій, через ігри-імагації, інтерактивні формати роботи, рефлексію

особистого досвіду, здобутого під час проходження практик та у позаурочний час;

- підсилення мотиваційного компоненту через усвідомлення важливості ціннісного компоненту, а також створення умов для розвитку необхідних для професійної діяльності цінностей у майбутніх соціальних працівників; формування цінностей, необхідних для соціальної роботи.

3.2. Дослідження ефективності педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти

Проведений аналіз сучасної теорії та практики формування деонтологічної культури в умовах вищої школи, дозволив визначити сильні та слабкі сторони навчально-виховного процесу, а також дав можливість визначити перспективні напрямки необхідних змін.

З урахуванням визначених нами педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти та на основі отриманих результатів нами було розроблено спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері», який спрямований на удосконалення навчально-виховного процесу та підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Даний спецкурс був запроваджений у навчальний процес студентів другого року навчання. За період 2020-2022 років до вивчення даного курсу було залучено дві студентські групи у кількості 18 осіб. У опитуванні узяли участь майбутні соціальні працівники, які на момент проведення дослідження навчалися на третьому та четвертому курсах. Кількість респондентів склала 14 осіб.

Відповідно до робочих планів, на вивчення означеної дисципліни було відведено 4 кредити, які включали 36 годин семінарських та 18 годин лекційних занять.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» були:

- формування у студентів розуміння місця обов'язку і відповідальності у етичних вченнях, практичній людській діяльності та суспільних відносинах;
- надання студентам розуміння сутності, змісту та специфіки обов'язку і відповідальності соціального працівника та їх зв'язку з його професійними обов'язками;
- ознайомлення студентів із деонтологічною складовою в основних сферах професійної діяльності соціального працівника;
- формування у студентів розуміння змісту деонтологічних конфліктів та підходів до їх вирішення;
- ознайомлення студентів із детермінантами розвитку деонтології соціальної роботи і загальними тенденціями в розвитку філософської етики, деонтології та етики соціальної роботи.

Після вивчення навчальної дисципліни студенти повинні мали знати:

- основи етики соціальної роботи та соціального працівника;
- основи деонтологічної теорії;
- основні категорії і поняття деонтології;
- механізми формування обов'язкової поведінки;
- місце і роль деонтології в етиці соціальної роботи;
- основні елементи деонтологічної системи;
- суть і зміст фахового обов'язку соціального працівника та його детермінанти;
- вітчизняний та зарубіжні професійно-етичні кодекси соціального працівника.

На основі отриманих знань майбутні соціальні працівники повинні були сформулювати наступні уміння:

- визначати межі обов'язку і відповідальності у конкретній діяльності;
- застосовувати системний підхід до аналізу змісту обов'язку;

- віднаходити деонтологічну складову у конкретній ситуації;
- виявляти деонтологічний потенціал у соціальній роботі.

Детальніше з тематикою та особливостями впровадження даного курсу можна ознайомитися у додатку А.

Формувальний експеримент із формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти був реалізований з огляду на запропоновані педагогічні умов, серед них: актуалізація завдань формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, інтеграція моделей прийняття етичних рішень у навчально-виховний процес, забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи. Реалізація педагогічної умови «Актуалізація завдань формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників» є важливою складовою комплексу педагогічних умов, спрямованих на формування деонтологічної культури. Усвідомлення майбутніми соціальними працівниками сутності, змісту та значення деонтологічної культури відбувалось через опрацювання та вивчення різних тем деонтологічного спрямування в рамках навчальних дисциплін, зокрема курсу «Деонтологія у соціальній сфері». Серед провідних завдань дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» постали: формування у студентів розуміння місця обов'язку і відповідальності у етичних вченнях, практичній людській діяльності та суспільних відносинах; надання студентам розуміння сутності, змісту та специфіки обов'язку і відповідальності соціального працівника та їх зв'язку з його професійними обов'язками; ознайомлення студентів із деонтологічною складовою в основних сферах професійної діяльності соціального працівника; формування у студентів розуміння змісту деонтологічних конфліктів та підходів до їх вирішення. Для досягнення поставленої мети використовувалися лекції та семінарські заняття, під час яких були використані також різні форми роботи зі студентами.

Усвідомлення власних моральних цінностей та принципів майбутніми соціальними працівниками відбувалось під час проходження особисто

орієнтованого тестування, дослідження різних професійно орієнтованих ситуацій, а також можливих варіантів їх вирішення. Важливою умовою зазначеного процесу є рефлексія і порівняння наявних своїх цінностей та підходів з цінностями професії. Так, під час проведення занять студентам пропонувалося пройти тест Майєрса-Бриггса, обговорювались дії студентів під час реалізації різних сценаріїв з платформи «Моральна машина» (<https://www.moralmachine.net/>), були з'ясовані та обговорені особливості особистих та професійних цінностей тощо.

Розвиток мотивації до професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників реалізовувався завдяки проведенню індивідуальних бесід з майбутніми соціальними працівниками, їх знайомству з професійною діяльністю випускників спеціальності «Соціальна робота» та іншими представниками соціальної сфери, а також під час зустрічей та консультацій.

Важливою складовою процесу актуалізації є оволодіння майбутніми соціальними працівниками способами морального самовдосконалення. Оволодіння майбутніми соціальними працівниками способами морального самовдосконалення реалізовувалась завдяки проведенню інформаційних зустрічей, створенню переліку рекомендованих джерел (спеціалізована література та відео-джерела), поширенню інформації та залучення майбутніх соціальних працівників до різноманітних професійних подій та заходів, волонтерської діяльності, спрямованої на формування деонтологічної культури.

Наступна педагогічна умова, «Інтеграція моделей прийняття етичних рішень у навчально-виховний процес», реалізовувалась під час викладання таких навчальних дисциплін як «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів», «Інновації у соціальні роботі», «Деонтологія у соціальній сфері». В рамках дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» відбулось ознайомлення майбутніх соціальних працівників із різними моделями прийняття етичних рішень (Ф. Римера, Р. Долгофа, Ф. Левенберга, Д. Харрінгтона, М. Девіса). Відпрацювання моделей прийняття етичних рішень

відбувалось майбутніми соціальним працівниками під час аналізу різних ситуації клієнтів в різних дисциплінах. Інтеграція моделей прийняття етичних рішень у навчально-виховний процес дозволила генералізувати та відпрацювати навички, які студенти отримали під час вивчення дисциплін в різних ситуаціях та умовах.

Наступна педагогічна умова «Забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи» відбувалось завдяки впровадженню у навчально-виховний процес дисциплін різноманітних інноваційних методів. Разом із використанням лекцій та семінарських занять відбувалось використання інших навчальних методів. Так, реалізації зазначеної педагогічної умови дозволяє урізноманітнити джерела та шляхи надходження досвіду, дослідити різну реалізацію одних і тих самих цінностей необхідних для формування деонтологічної культури. Так, різні методи сприяють генералізації отриманих знань та поширенню напрацювань на різні сфери майбутньої професійної діяльності.

Метод кейс-стаді (проблемно-ситуаційний аналіз) було використано для аналізу професійних ситуацій, з якими можуть зустрічатися соціальні працівники у своїй майбутній професійній діяльності. У ситуаціях були представлені різні види проблем клієнтів морально-етичного спрямування (фінансові, культурні, соціальні тощо).

Ігри-симуляції включали програвання ситуацій, під час яких між студентами розподілялися ролі та особи (представники різних категорій клієнтів або соціальний працівник). Студенти повинні були діяти згідно певної ролі, навіть якщо їх життєві принципи та цінності суперечили зазначеній ролі, що дозволяло краще зрозуміти свої власні цінності. Це також дозволяло подивитись на ситуацію з іншої сторони, використати нові або інші підходи до її вирішення.

Творчі завдання включали дослідження історичних аспектів цінностей та їх реалізації у сучасному житті. Студентам було запропоновано вирішити

сучасну життєву ситуацію з точки зору однієї з історичних постатей, використовуючи етичні погляди епохи історичної особи.

Також «Забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи» була реалізована під час волонтерської діяльності. Волонтерська діяльність може бути спрямована на процес морального виховання майбутніх соціальних працівників та формування їх деонтологічної культури. Так, студенти взяли участь у таких заходах як: «16 днів проти насильства» (2021), міжнародний проект в рамках Ерасмус+ «Давайте зіграємо в історію» («Lets play history») (2021) тощо. Слід зазначити, що процес організації волонтерської діяльності повинен охоплювати як підготовку волонтерів, так і її організаторів із числа студентів. Необхідним є розуміння всіма учасниками волонтерської діяльності її сутності та завдань, а також всіх процесів в цілому. Важливою умовою такого процесу є проведення постійного моніторингу та рефлексії морального досвіду, отриманого студентами під час волонтерської діяльності. Під час рефлексії актуалізуються моральні знання та цінності, які є запорукою моральної поведінки.

Діагностування рівня деонтологічної культури майбутніх фахівців за когнітивним критерієм дало можливість отримати наступні результати: 10% респондентів мали низький рівень, 32% - середній рівень та 58% - високий рівень деонтологічної культури (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи за когнітивним критерієм, у %

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Когнітивний	10	32	58

Для порівняння отриманих результатів у двох студентських групах, звернемося до гістограми «Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи та студентів, які не проходили цей курс за когнітивним критерієм» (рис. 3.18). Представлені результати демонструють, що запровадження спецкурсу «Деонтологія у соціальній роботі» забезпечує покращення когнітивного компоненту навчання та сприяє підвищенню рівня деонтологічної культури за даним критерієм.

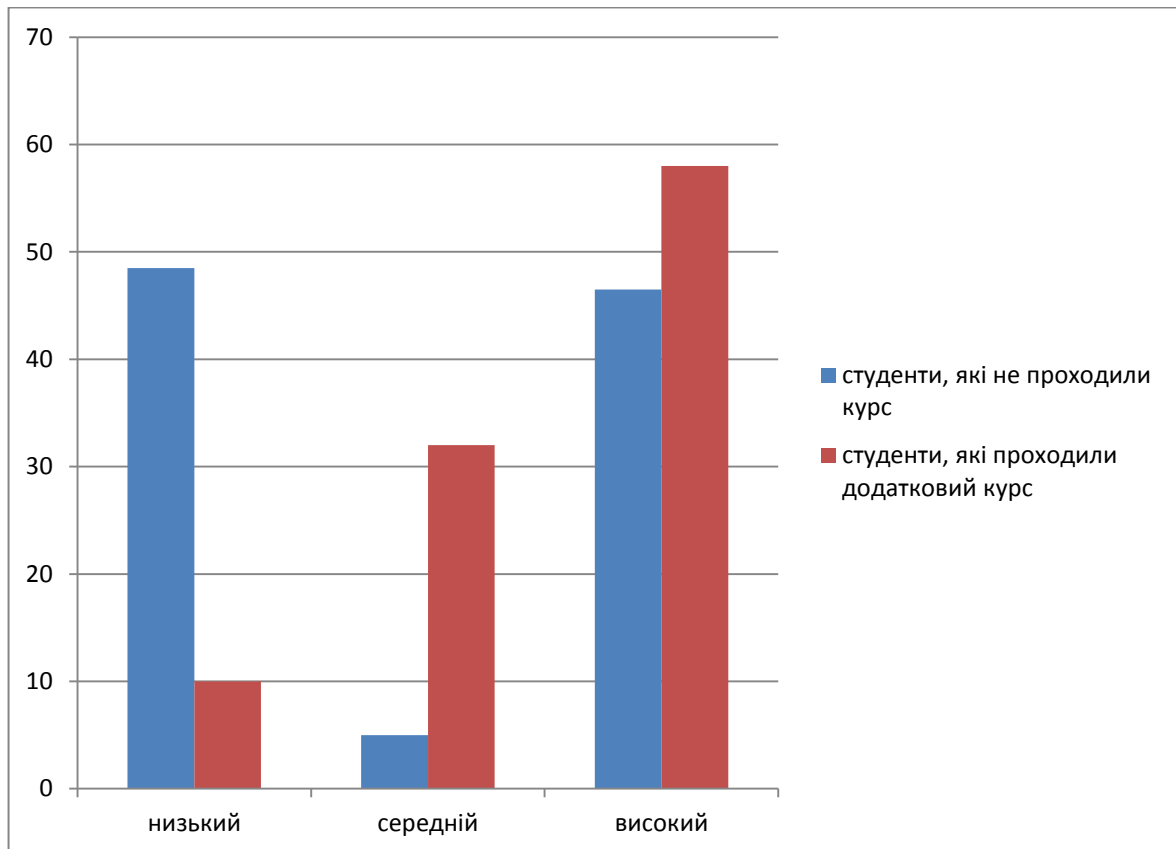

Рис. 3.18. Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс «Деонтологія в соціальній сфері» та студентів, які не проходили цей курс за когнітивним критерієм, у %

Аналіз отриманих результатів дає підстави стверджувати, що студенти, які проходили курс «Деонтологія в соціальній сфері» краще орієнтуються у

професійних деонтологічних термінах та легше ними оперують у навчальній діяльності. Так, на питання «Чи тотожні «мораль» і «етика» 60% опитаних відповіли, що поняття мораль ширше, 20% - відповіли, що поняття «етика» ширше, та 20% - зазначили, що ці поняття не є тотожними (рис. 3.19).

Рис. 3.19. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи тотожні поняття «мораль» та «етика»

Аналіз відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Що складає основу моральних норм» показав, що 100% респондентів дали правильні відповідь – моральні цінності (рис. 3.20).

Рис. 3.20. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Що складає основу моральних норм»

Значно кращі результати були отримані і на запитання «Чи читали ви етичний кодекс». Так, за результатами опитування, лише 20% зазначили, що не читали етичний кодекс. Решта – 80% зазначили, що читали етичний кодекс (рис. 3.21).

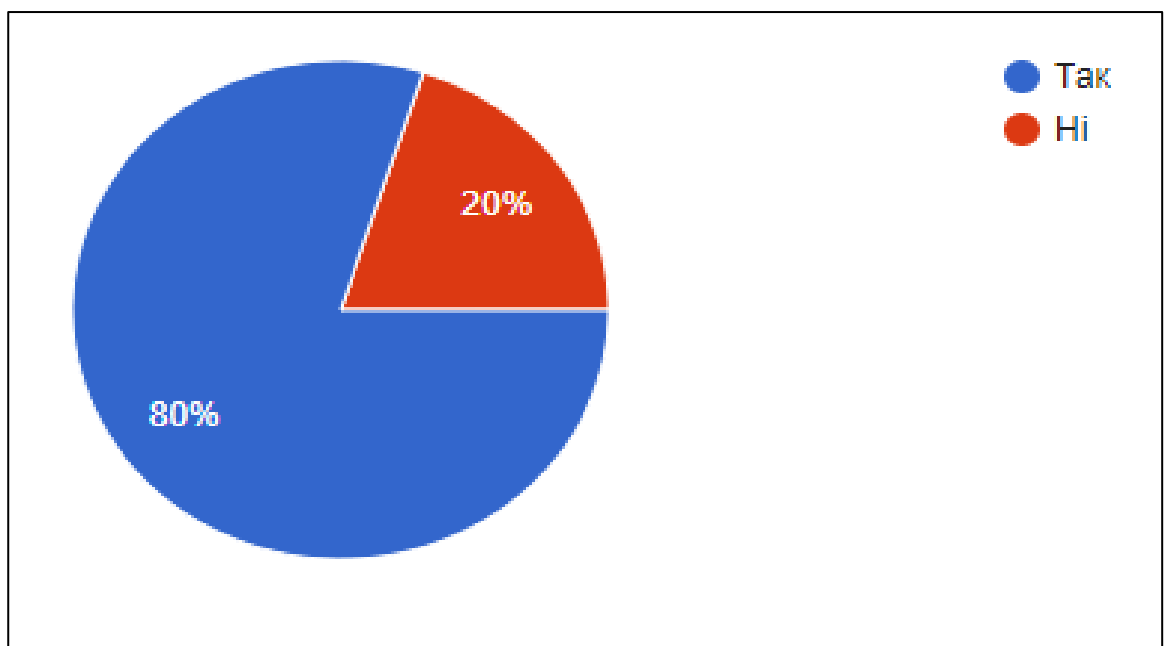

Рис. 3.21. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи читали ви етичний кодекс»

Значно вищим був і рівень обізнаності студентів у теоретичних підходах при вирішенні етичних ситуацій. На запитання «Чи знаєте ви про загальні методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях» 100% майбутніх соціальних працівників дали стверджувальну відповідь (рис. 3.22). Так само на запитання «Чи знайомі ви із підходами до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях Ф. Римера, Р. Долгофа, Ф. Левенберга і Д. Харрінгтона, М. Девіса» 100% респондентів дали стверджувальну відповідь (рис. 3.23).

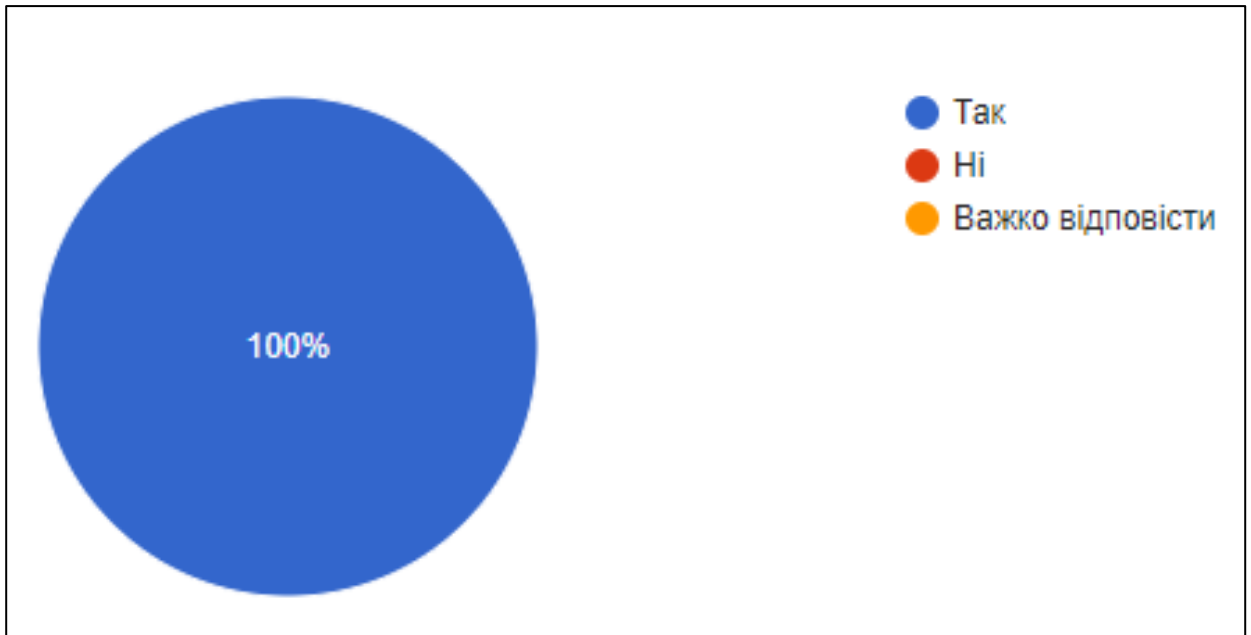

Рис. 3.22. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи знаєте ви про загальні методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях»

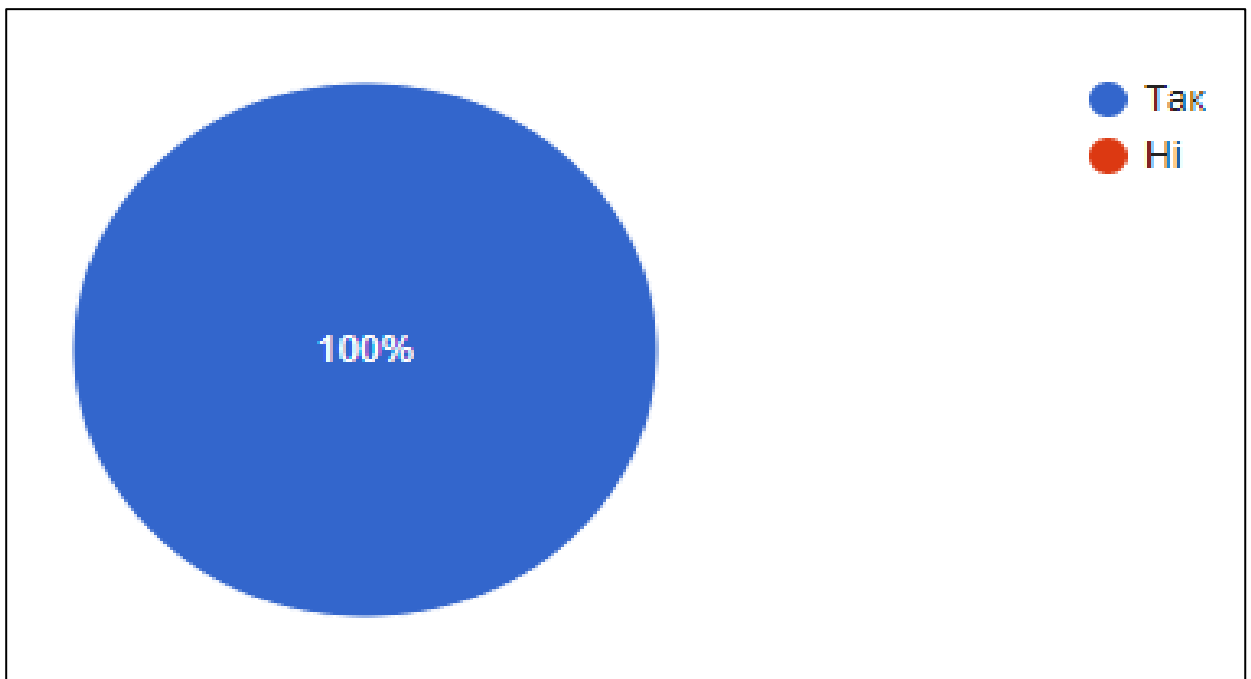

Рис. 3.23. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи знайомі ви із підходами до прийняття рішень у етичних

конфліктних ситуаціях Ф. Римера, Р.. Долгофа, Ф. Левенберга і Д. Харрінгтона, М. Девіса»

У процесі дослідження також було проаналізовано рівень деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» за діяльнісно-операційним критерієм. За результатами дослідження, 3,57% опитаних студентів мали низький рівень деонтологічної культури, 28,43% - середній рівень та 68% - високий рівень деонтологічної культури (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи за діяльнісно-операційним критерієм, у %

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Діяльнісно-операційний	3,57	28,43	68

Для порівняння результатів у двох студентських групах звернемося до гістограми Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи та студентів, які не проходили цей курс за операційно-діяльнісним критерієм (рис. 3.24). Як бачимо з діаграми, запровадження означеного спецкурсу має значні результати для підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за операційно-діяльнісним критерієм.

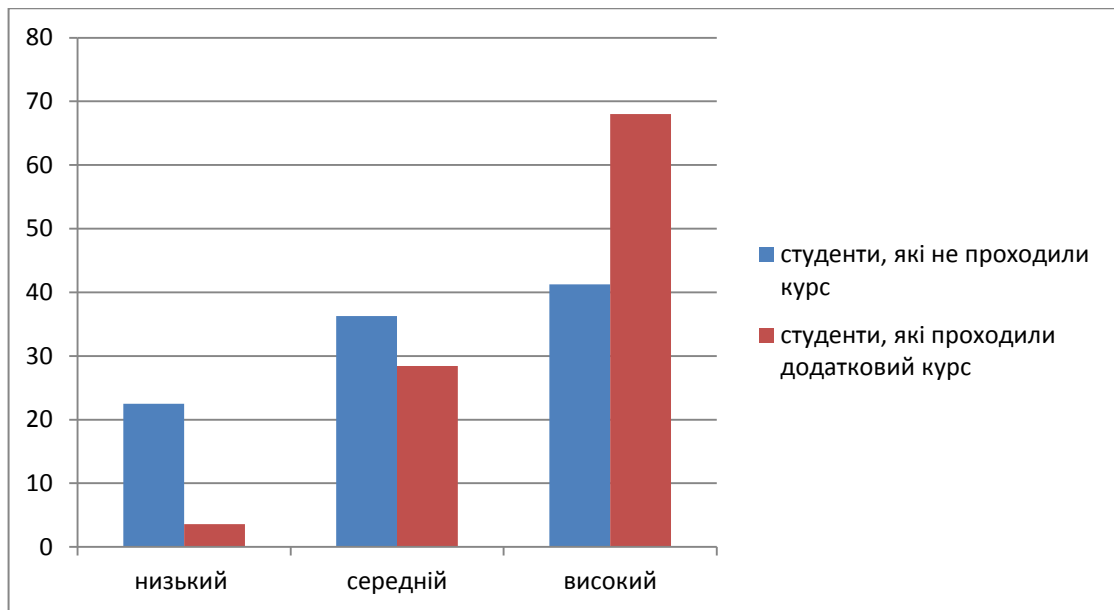

Рис. 3.24. Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи та студентів, які не проходили цей курс за операційно-діяльнісним критерієм, у %.

Так, наприклад, 80% майбутніх соціальних працівників зазначили, що дотримуються моральних цінностей у своєму житті в залежності від ситуації. Решта (20%) відзначили, що дотримуються моральних цінностей завжди (рис. 3.25).

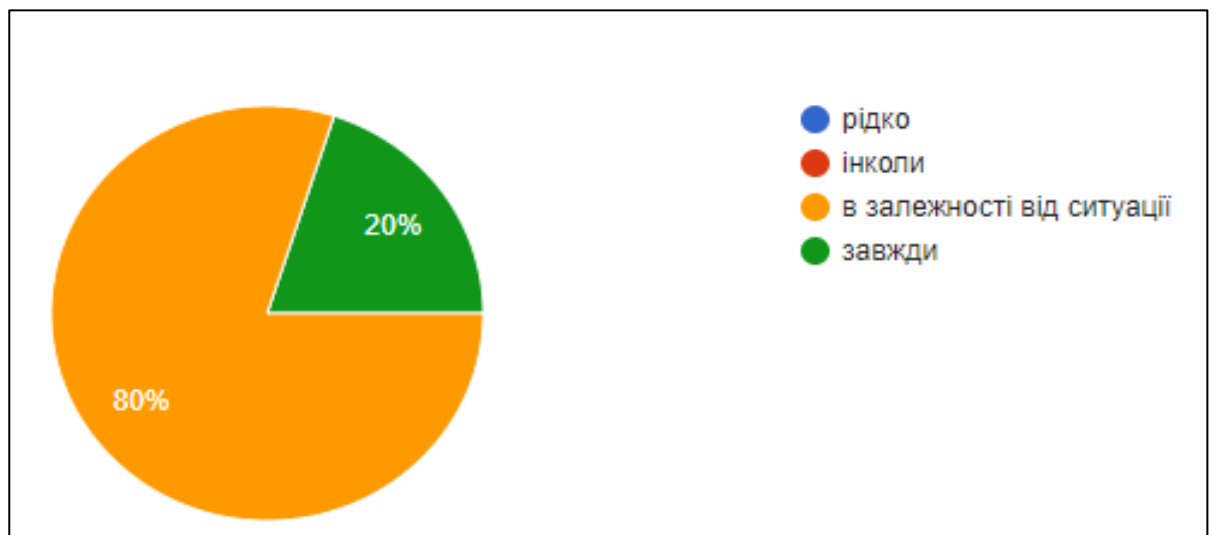

Рис. 3.25. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи дотримуетесь ви моральних цінностей у своєму житті»

Програма навчальної дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» передбачала збільшення акценту на здобуття майбутніми соціальним працівниками досвіду вирішення складних етичних ситуацій у професійній діяльності, відтак студенти, які мали можливість вивчати цей курс мали більший досвід у даному напрямку. Цим пояснюється, що 60% опитаних студентів не мали труднощів із вирішенням етичних ситуацій та зазначили, що приймати рішення «було не дуже складно». Решта (40%) відзначили, що мали труднощі із прийняттям рішення при виникненні етичних конфліктних ситуацій (рис. 3.26).

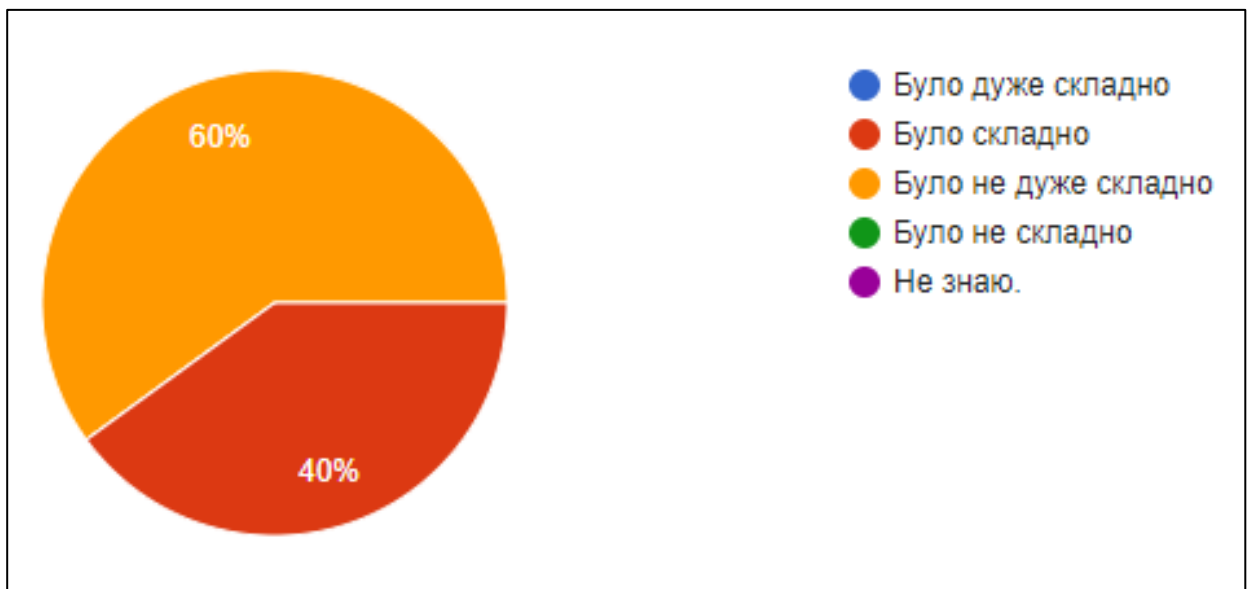

Рис. 3.26. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи було вам складно приймати рішення при вирішенні етичної конфліктної ситуації»

На запитання «Чи були ви задоволені тим, як була вирішена етична конфліктна ситуація» 80% опитаних відповіли, що були частково задоволені, решта – 20% зазначили, що повністю були задоволені прийнятим рішенням (рис. 3.27). Під час проведення педагогічної бесіди було уточнено, що невдоволення тим, як була вирішена ситуація було пов'язано із

переосмисленням цієї ситуації після її завершення та думками, щодо доцільності використати додаткові способи вирішення етичних конфліктів, з якими майбутні фахівці були ознайомлені у процесі вивчення дисципліни.

Рис. 3.27. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи були ви задоволені тим, як була вирішена етична конфліктна ситуація»

Аналіз результатів дослідження дав змогу проаналізувати рівень деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які вивчали додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» за мотиваційно-ціннісним критерієм. Відповідно до результатів опитування, 6,3% респондентів мали низький рівень, 23,9% - середній рівень та 69,8% - високий рівень деонтологічної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм. (табл. 3.7). Відповідно до результатів дослідження переважна більшість студентів отримали високий та середній рівні, що свідчить про сформованість відповідного рівня мотивації, а також про відповідний рівень інтериорізації професійних цінностей соціальної роботи.

Таблиця 3.7

**Рівні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників,
які проходили курс Деонтологія соціальної роботи за мотиваційно-
ціннісним критерієм, у %**

Критерій Рівні	Низький	Середній	Високий
Мотиваційно- ціннісний	6,3	23,9	69,8

Для порівняння результатів серед учасників дослідження, звернемося до гістограми «Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс «Деонтологія в соціальній сфері» та студентів, які не проходили цей курс за мотиваційно-ціннісним критерієм» (рис. 3.28).

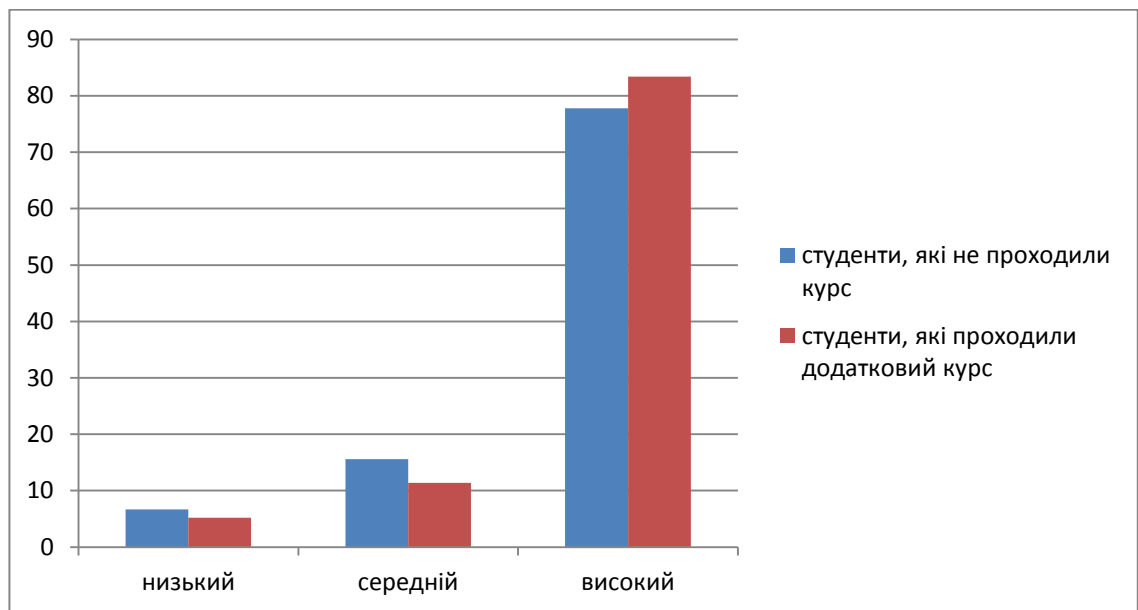

Рис. 3.28. Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс «Деонтологія в соціальній сфері» та студентів, які не проходили цей курс за мотиваційно-ціннісним критерієм, у %

Як бачимо, проведений аналіз показав, що запровадження додаткового спецкурсу сприяє підвищенню рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним критерієм. Для детальнішого аналізу звернемося до аналізу окремих відповідей за результатами анкетування.

На рисунку 3.29 бачимо, що 80% майбутніх соціальних працівників, які вивчали додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» відповіли, що соціальні працівники мають дотримуватися моральних цінностей у своїй професійній діяльності, 20% опитаних відзначили, що мають труднощі із наданням відповіді на дане питання. Такі результати свідчать про високий рівень усвідомлення майбутніми фахівцями ролі моральних цінностей при прийнятті професійних рішень у соціальній роботі.

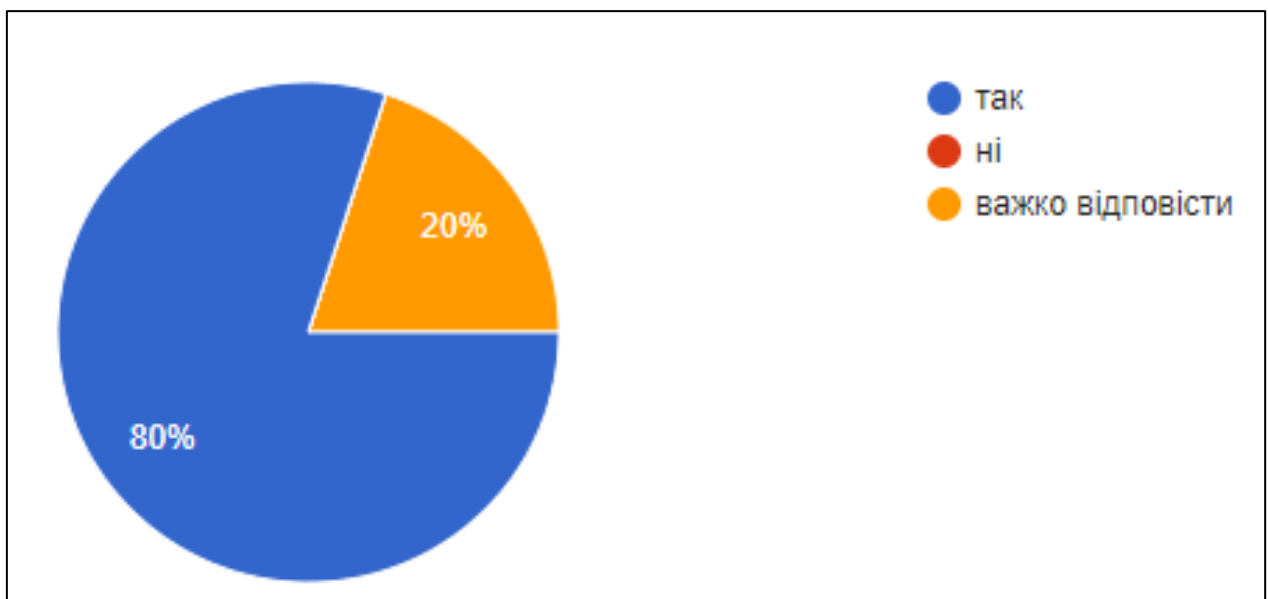

Рис. 3.29. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи повинні соціальні працівники у своїй професійній діяльності керуватись моральними цінностями»

Про значний інтерес майбутніх фахівців до деонтологічних питань у соціальній роботі свідчить розподіл відповідей на питання «Чи вважаєте ви питання моральних цінностей пріоритетним у вашій професійній діяльності».

За результатами опитування 100% студентів відзначили, що це питання є пріоритетним для них (рис. 3.30).

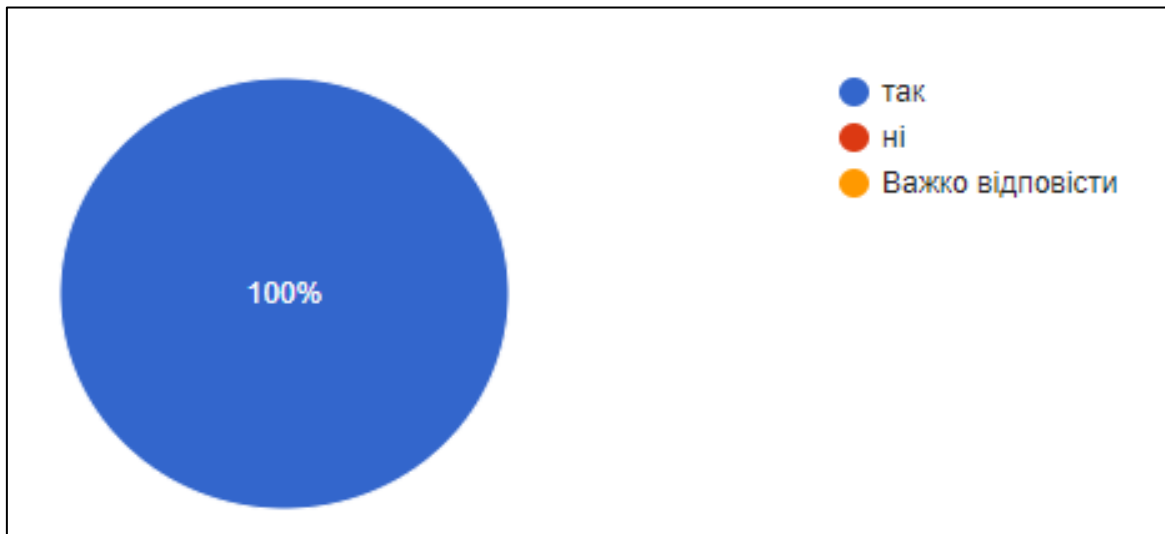

Рис. 3.30. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи вважаєте ви питання моральних цінностей пріоритетним у вашій професійній діяльності»

Високий рівень мотивації студентів до вивчення означеної теми та професійного самовдосконалення відзначено також за результатами відповідей на запитання «Чи хотіли б ви дізнатися більше про моральні цінності» та «Чи цікаво вам обговорювати різні моральні-етичні проблеми». На обидва зазначених питання 100% респондентів відповіли стверджувально (рис. 3.31; 3.32).

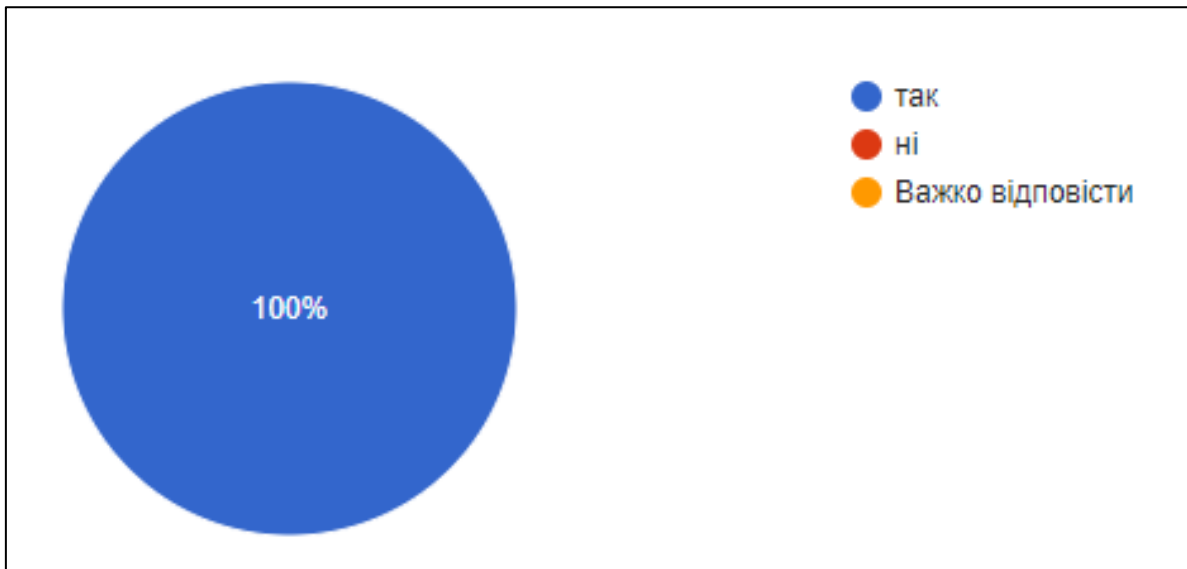

Рис. 3.31. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи хотіли б ви дізнатися більше про моральні цінності»

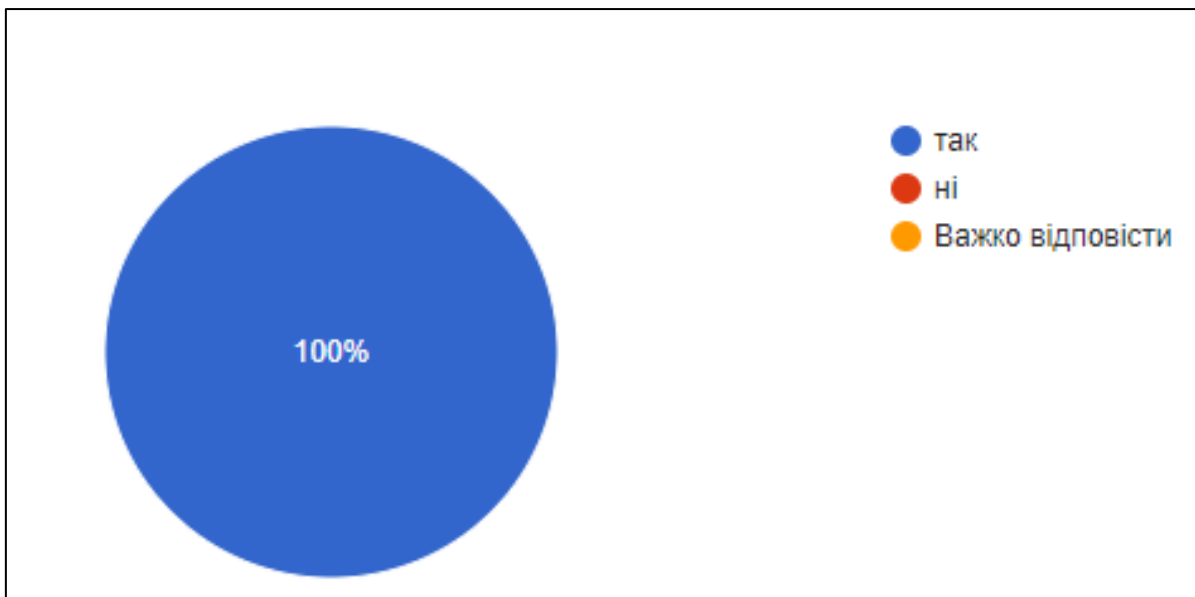

Рис. 3.32. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників на запитання «Чи цікаво вам обговорювати різні моральні-етичні проблеми»

За результатами опитування можна зробити висновки, що переважна кількість студентів, які проходили додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері», усвідомлюють важливість цінностей, які відіграють

важливу роль для соціальної роботи. Найбільшого значення студентами було надано таким цінностям як: толерантність, соціальна відповідальність, комунікабельність, емпатія (рис. 3.33). Серед цінностей, які майбутні соціальні фахівці відмітили у себе, найчастіше зустрічалися: чесність, уважність, толерантність, творче мислення, справедливість, сила волі, прагнення до самовдосконалення, надійність, комунікабельність, емпатія, дружелюбність, відповідальність тощо.

Для порівняння результатів майбутніх соціальних працівників, які не проходили додатковий спецкурс та тих студентів, які вивчали «Деонтологію соціальної роботи» щодо виявлення їх ставлення до професійних цінностей, звернемося до рисунку 3.34. Як бачимо з гістограми, студенти, які вивчали додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» відмічали у себе більше цінностей та якостей, які є важливими для соціальної роботи. Серед тих цінностей, які значно частіше було відмічено студентами другої групи можна виділити: чесність, уважність, толерантність, творче мислення, тактовність, справедливість, сила волі, прагнення до самовдосконалення, повага, об'єктивність, надійність, милосердя, комунікабельність, емпатія, дружелюбність, доброта, гуманність, відповідальність, альтруїзм.

Проте, процес формування та розвитку професійних цінностей не є простим і займає значно більше часу, ніж відведено на вивчення однієї дисципліни. Враховуючи особливості розробленого нами спецкурсу, припускаємо, що різниця між двома студентськими групами в оцінюванні професійних якостей більше обумовлена значною рефлексивною частиною спецкурсу. Оскільки у процесі вивчення дисципліни окрема увага відводиться вивченню важливості професійних цінностей у діяльності соціальних працівників, а також аналізу наявних у студентів цінностей.

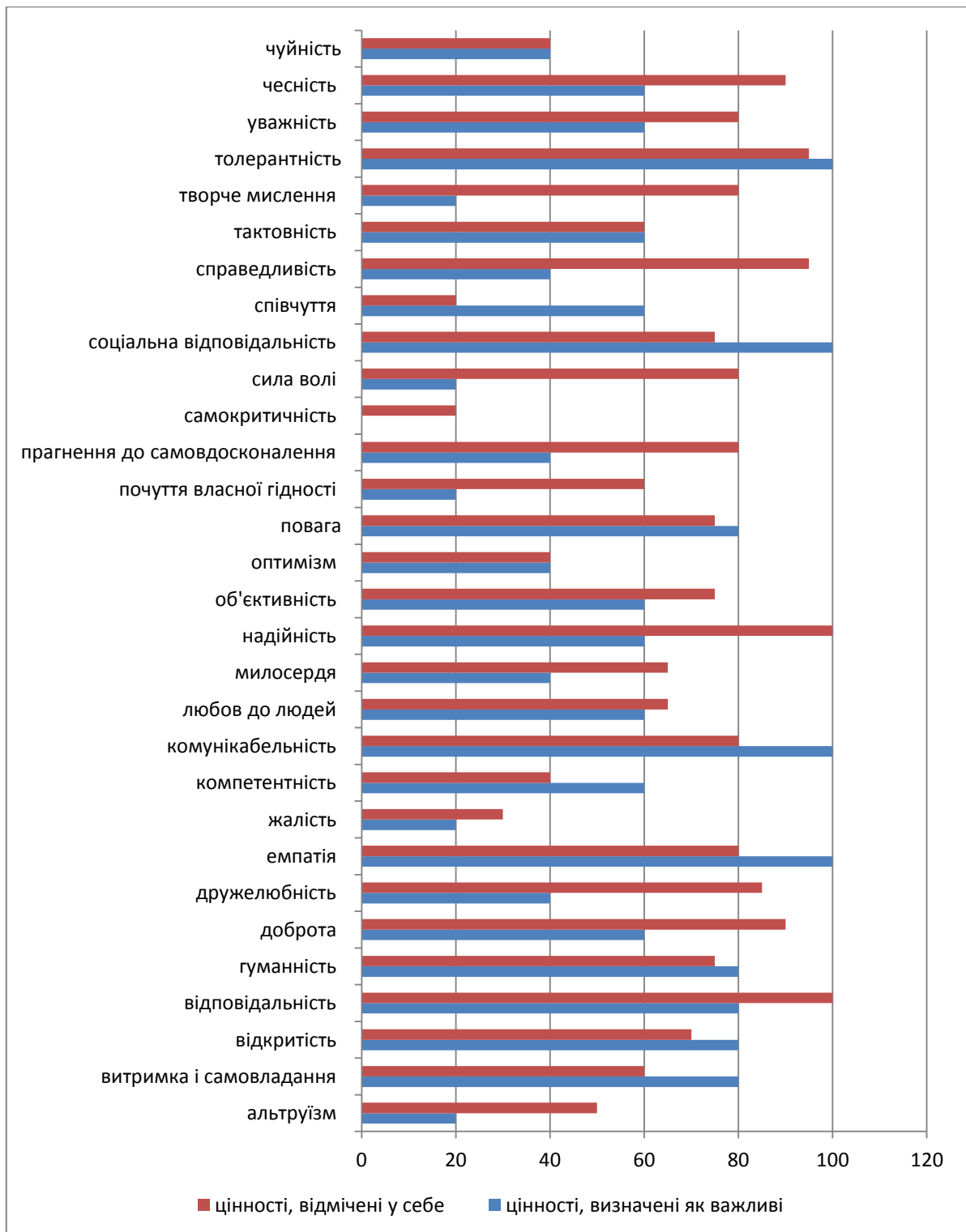

Рис. 3.33. Розподіл відповідей майбутніх соціальних працівників, які вивчали спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» на запитання «Які цінності, на вашу думку, є важливими у професійній діяльності соціальних працівників» та «Які із перерахованих цінностей притаманні вам»

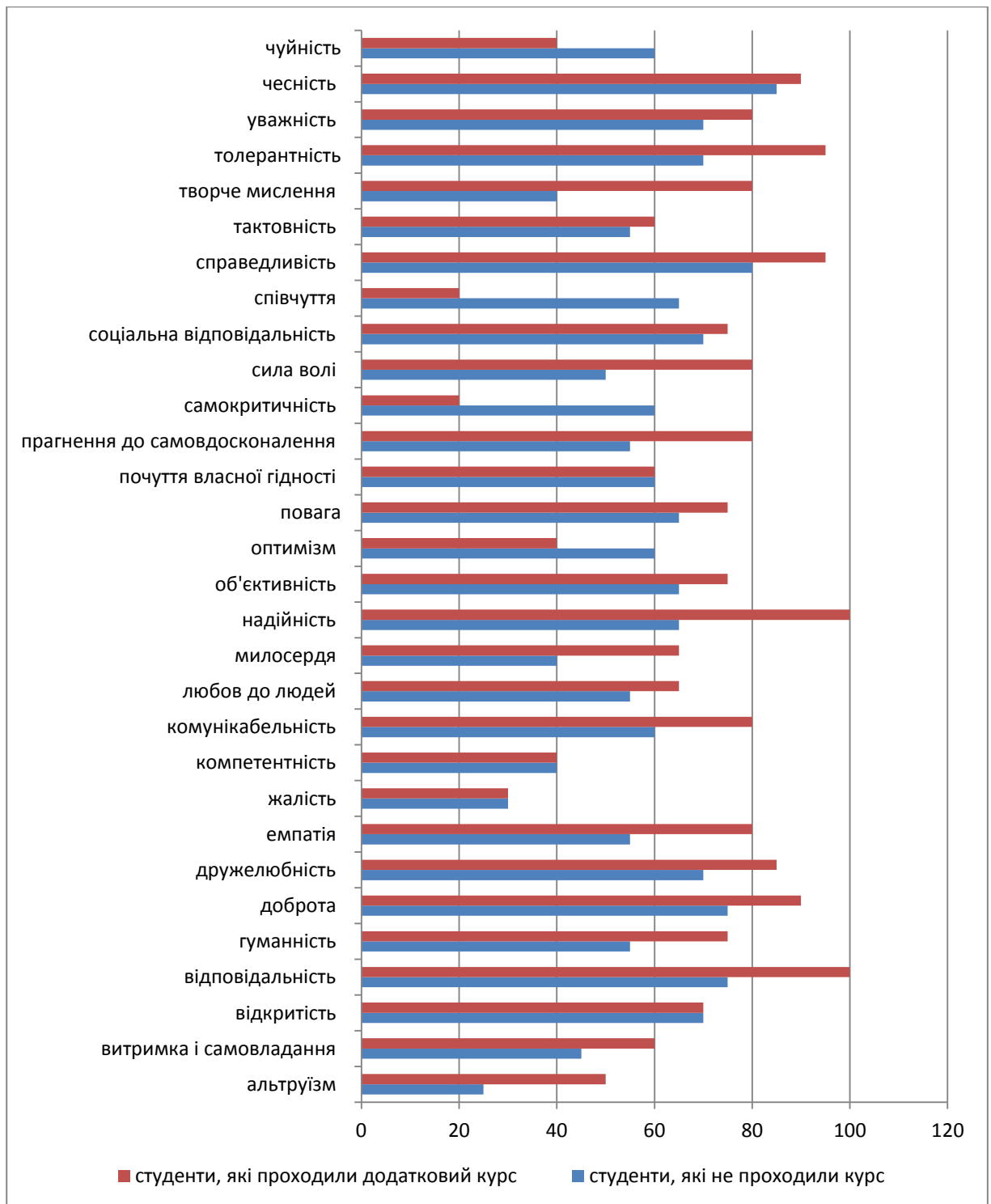

Рис. 3.34. Порівняння інтериорізованих цінностей соціальної роботи серед студентів, які не проходили додатковий спецкурс та серед студентів, які мали таку можливість

Проведений аналіз отриманих результатів за трьома основними критеріями (когнітивним, мотиваційно-ціннісним та операційно-діяльним) дав можливість визначити рівень деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері». За результатами дослідження, 6,3% респондентів мали низький рівень деонтологічної культури, 23,9% - мали середній рівень та 69,8% - мали високий рівень деонтологічної культури (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія в соціальній сфері, у %

Рівні	Низький	Середній	Високий
Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників	6,3	23,9	69,8

Для порівняння результатів дослідження у двох групах учасників дослідження, звернемося до гістограми «Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи та студентів, які не проходили цей курс» (рис. 3.35).

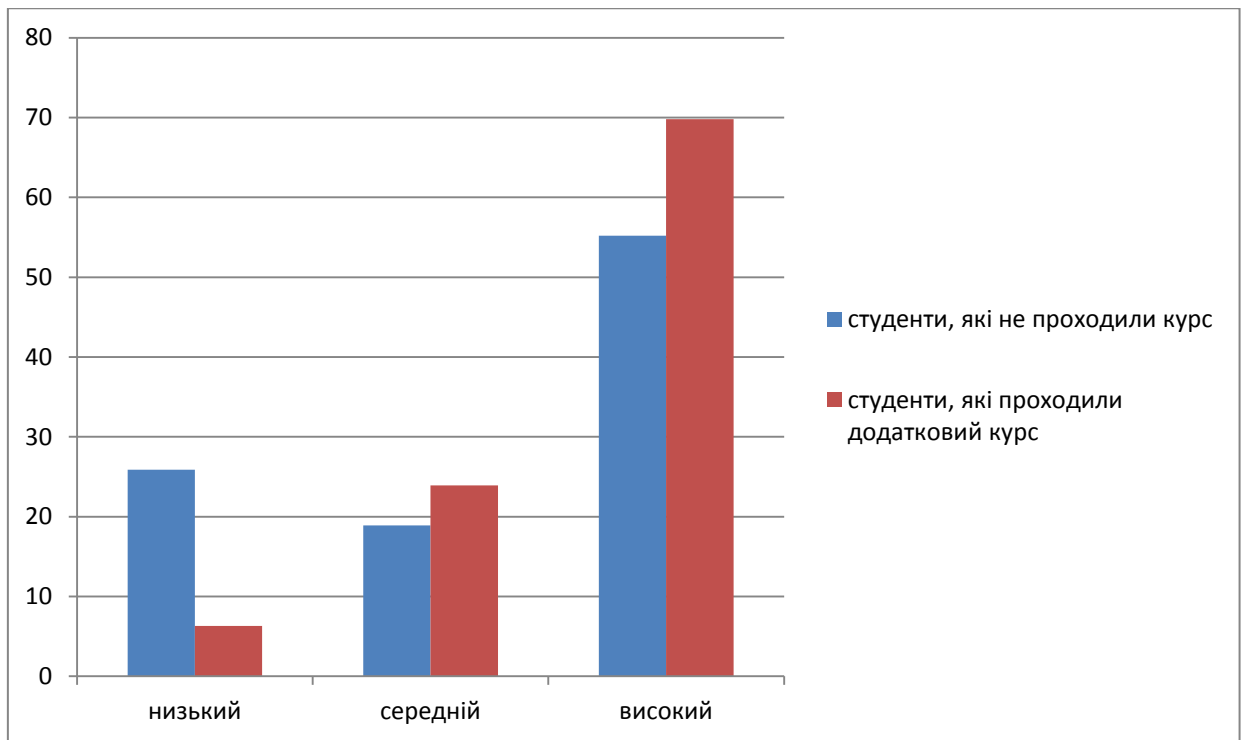

Рис. 3.35. Порівняння рівнів деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, які проходили курс Деонтологія соціальної роботи та студентів, які не проходили цей курс, у %

Порівняння результатів першої та другої груп свідчать про те, що учасники, які проходили додатково спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері» мають вищий рівень деонтологічної культури у цілому та по окремих його показниках, а отже запровадження даного спецкурсу у освітній процес майбутніх соціальних працівників та запровадження визначених додаткових педагогічних умов є доцільним та перспективним.

Висновки до третього розділу

Таким чином, за результатами проведеного опитування, можемо зробити висновки, що педагогічні умови, які запроваджені у навчально-виховний процес вищої школи є ефективними у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Проте, аналіз результатів

дослідження дозволив виділити ті напрямки професійної підготовки, які можливо удосконалити для покращення отриманих результатів та підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Серед таких:

- підсилення когнітивного компоненту за рахунок збільшення уваги у навчальному процесі на термінологію у визначеній темі, ознайомлення студентів із основоположними теоретичними положеннями деонтології; із науковими підходами до способів вирішення конфліктів; ознайомлення із цінностями соціальної роботи та їх впливом на професійну діяльність, а також на етичні стандарти соціальної роботи;

- підсилення операційно-діяльнісного компоненту за рахунок створення умов для відпрацювання навичок вирішення конфліктів за стандартизованими моделями, здобуття навичок творчого вирішення деонтологічних конфліктів через аналіз та розбір реальних професійних ситуацій, через ігри-імітації, рефлексію особистого досвіду, здобутого під час проходження практик та у позаурочний час;

- підсилення мотиваційного компоненту через усвідомлення важливості ціннісного компоненту, а також створення умов для розвитку необхідних для професійної діяльності цінностей у майбутніх соціальних працівників.

З метою підвищення ефективності наявних педагогічних умов та з урахуванням визначених сильних та слабких сторін вищої школи було розроблено та запроваджено у навчальний процес спецкурс «Деонтологія в соціальній сфері». Порівняння результатів серед студентів, які не проходили даний курс та серед студентів, які мали таку можливість засвідчили, що учасники, які проходили додатково спецкурс мають значно вищий рівень деонтологічної культури, а отже запровадження даного спецкурсу у освітній процес майбутніх соціальних працівників є доцільним та перспективним.

ВИСНОВКИ

1. Деонтологічна культура майбутніх соціальних працівників – інтегроване особистісне утворення, яке включає в себе сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійноетичних якостей особистості, наявність професійних знань щодо особливостей та вимог до етичної поведінки соціальних працівників, а також навички вирішення етичних конфліктних ситуацій у професійній діяльності, що у цілому відображає теоретичну і практичну готовність соціальних працівників до здійснення нормативної професійної поведінки. Формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників є комплексним процесом, який складається із зовнішнього впливу на майбутнього фахівця та внутрішньої роботи з оволодіння, переоцінки, застосуванню і створенню професійних етичних норм.

Різноманітність професійних ситуацій потребує індивідуального підходу та відповідного індивідуального рішення для кожної з них. Адже етичні кодекси не завжди можуть допомогти знайти рішення для соціального працівника. При прийнятті рішень на соціальних працівників впливає багато факторів. Серед них обов'язки які, покладають на них їх соціальної ролі. Важливим є практичний досвід, який вони здобули під час професійної діяльності або його відсутність. Також слід зазначити, що мотивація, особистісне сприйняття та розуміння ситуації, суттєво впливає на прийняття їх рішень. Ціннісні орієнтації та самі цінності соціальних працівників мають першочергове значення, адже завдяки усвідомленню та розумінню цінностей буде прийматися або не прийматися певне рішення у майбутньому у ситуаціях морально-етичного вибору. Таким чином, для соціальних працівників важливо розуміти свою систему цінностей, а також свої погляди (етичні, політичні, релігійні, тощо) та упередження.

2. До основних критеріїв та показників деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників можна віднести: когнітивний, дієво-операційний та мотиваційно-ціннісний. Когнітивний критерій відображає наявність необхідних специфічних знань майбутніх соціальних працівників щодо етичних стандартів та вимог професії. Високий рівень деонтологічної культури за визначеним критерієм передбачає наявність у майбутніх фахівців не лише наявність систематичних знань, але і творчий характер їх застосування; розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями та с особистим досвідом. Дієво-операційний компонент зорієнтований на дослідження тих специфічних умінь та навичок, які відіграють провідну роль у прийнятті етичних рішень та вирішенні деонтологічних конфліктів у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за даним критерієм відображає здатність майбутнього фахівця прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки відповідно до норм професійної етики й професійно-моральних ідеалів та цінностей соціальної роботи, а також здатність діяти творчо, за власними міркуваннями, досвідом. Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень сформованості важливих для професійної діяльності соціального працівника цінностей та наявність сформованого бажання реалізовувати професійні цінності у професійній діяльності. Високий рівень деонтологічної культури за означеним критерієм відповідає сформованості у індивіда професійно-етичних цінностей соціальної роботи та їх інтеріорізація, тобто прийняття професійно значущих цінностей як своїх внутрішніх психічних утворень, які в свою чергу виступають у якості внутрішньої спонуки діяти на основі цих цінностей та норм професійної етики соціальних працівників.

Серед педагогічних умов, які забезпечують формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти можна віднести наступні: актуалізація завдань формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників, інтеграція моделей прийняття етичних

рішень у навчально-виховний процес, забезпечення впровадження інноваційних методів навчально-виховної роботи.

3. Аналіз сучасної практики засвідчив, що педагогічні умови, які запроваджені у навчально-виховний процес вищої школи є ефективними у формуванні деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Проте, результати дослідження дозволили виділити ті напрямки професійної підготовки, які можливо удосконалити для покращення отриманих результатів та підвищення рівня деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників. Серед таких:

- підсилення когнітивного компоненту за рахунок збільшення уваги у навчальному процесі на термінологію у визначеній темі, ознайомлення студентів із основоположними теоретичними положеннями деонтології; із науковими підходами до способів вирішення конфліктів; ознайомлення із цінностями соціальної роботи та їх впливом на професійну діяльність, а також на етичні стандарти соціальної роботи;

- підсилення операційно-діяльнісного компоненту за рахунок створення умов для відпрацювання навичок вирішення конфліктів за стандартизованими моделями, здобуття навичок творчого вирішення деонтологічних конфліктів через аналіз та розбір реальних професійних ситуацій, через ігри-імагації, рефлексію особистого досвіду, здобутого під час проходження практик та у позаурочний час;

- підсилення мотиваційного компоненту через усвідомлення важливості ціннісного компоненту, а також створення умов для розвитку необхідних для професійної діяльності цінностей у майбутніх соціальних працівників.

З метою підвищення ефективності наявних педагогічних умов та з урахуванням визначених сильних та слабких сторін вищої школи було розроблено та запроваджено у навчальний процес курс «Деонтологія в соціальній сфері». Порівняння результатів серед студентів, які не проходили даний курс та серед студентів, які мали таку можливість засвідчили, що

учасники, які проходили додатково спецкурс мають значно вищий рівень деонтологічної культури, а отже запровадження даного курсу у освітній процес майбутніх соціальних працівників є доцільним та перспективним.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальший науково-педагогічний пошук може бути спрямований на дослідження історико-педагогічного досвіду формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агаркова, А. О. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / А. О. Агаркова ; керівник роботи Н. М. Чернуха ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2011. - 22 с.
2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kuljtura>
3. Алексєєва Г. М. Сутність і структура готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності / Г. М. Алексєєва // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету : Педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 9-14.
4. Алексєєва Г. М. Формування в майбутніх соціальних педагогів готовності до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності [Електронний ресурс] / Г. М. Алексєєва. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/files/PD810_02.pdf (14.08.13). – Назва з екрана.
5. Артеменко І. В. Основні форми організації навчання у вищій школі / І. В. Артеменко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького : Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 3. – С. 7-9.
6. Баханов О. Ю. Захист соціальних працівників під час пандемії Covid-19 [Електронний ресурс] // Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. - № 3(47) (2020). - Режим доступу: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2020/3/4.pdf>
7. Боброва А. Ломоносова Н. Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою. Cedos (ГО Центр дослідження суспільства. [Електронний ресурс] / А.Боброва, Н. Ломоносова. – 2020. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu/>

8. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2011. № 2. С. 168–177.

9. Водяха А. А. Ценностно-смысловые компоненты профессиональной идентичности врача : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Водяха Алена Александровна. – Кемерово, 2009. – 175 с.

10. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. – 376 с.

11. Гіда Є. Деонтологічний кодекс як форма закріплення деонтологічних норм / Є. О. Гіда // Право і Безпека. - 2009. - № 5. - С. 181-184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_5_43

12. Голубенко Т. О. Особливості Процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Молодий вчений. – 2013. – № 1 (01). – С. 77-81.

13. Голубенко Т. О. Складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя : Серія Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 5. – С. 164-168.

14. Дворецька Г. В. Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001.

15. Дітковська Л. А. Місце інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності соціальних працівників // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №2(8)/2013[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Ditkovska_2013_2.pdf

16. Дружилов С.А. Психологические проблемы формирования профессионализма и профессиональной культуры специалиста / С.А.Дружилов. – Новокузнецк: ИПК, 2000. – 127 с.

17. Дутчак У. В. Підготовка майбутнього вчителя музики до естетичного виховання підлітків засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / У. В. Дутчак. – К., 2011. – 20 с.
18. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремінь. – К.: Інтер, 2-8. – 1040 с.
19. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51449
20. Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ : дис.на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Юлія Олександрівна Євтушенко ; наук. керівник С. В. Савченко; ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2017. - 242 с.
21. Закон України «Про Освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>
22. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоді» від 21 червня 2001 року № 2558-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.search.ligazakon.ua>
23. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. - 460 с.
24. Зязюн І. А. Вузівська підготовка педагога до профільного навчання учнів старших класів / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2004. – Вип. 4. – С. 3-11.
25. Камінська І.П. Психологічні особливості формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Камінська Ія Петрівна ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. - Київ, 2015. - 20 с.

26. Капська А.Й. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11886/Kapska%20A,%202016,%20Australia.pdf?sequence=1>

27. Клос Л. Є. Практична складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'язберезувальної діяльності / Л. Є. Клос // Вісник ЛДУ БЖД. – 2013. – №8. – С. 222-232.

28. Костєва Т. Б. Значення інформаційної компетентності в професійному саморозвитку майбутнього фахівця з соціальної роботи [Електронний ресурс] / Т. Б. Костєва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка. - 2014. - Т. 246, Вип. 234. - С. 41-46.

29. Кравцов В. О. Деонтологічна культура як складова методологічної культури майбутнього вчителя / Віталій Олександрович Кравцов // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. кол.: В. В. Радул [та ін.]. - Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. - Вип. 101 – С. 21-30.

30. Кравченко О.П. Етична культура майбутнього соціального педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/2047>

31. Олійник Г. М. Готовність соціального педагога до професійної діяльності / Олійник Г. М. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2011. – № 3/4. – С. 175-185.

32. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2009. – 576 с.

33. Петренко В. Л. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти / В. Л. Петренко. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2001. – 93 с.

34. Петрук В.В. Деякі аспекти професійної етики соціального працівника / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики

навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : / Зб. наук. пр. Випуск 52 / редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С. 379-383.

35. Пиріг Л. А., Скакун О. Ф.. Деонтологія // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Т. 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26029> (дата перегляду: 28.10.2022)

36. Пожидаєва О. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Пожидаєва // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 6. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nzsp_2012_6_26.pdf (03.02.13). – Назва з екрану.

37. Полторац Л. Ю. Готовність майбутніх соціальних працівників до використання методів арт-терапії / Полторац Л. Ю. // Виховання особистості: національно-патріотичний вимір : збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної конференції. – Херсон, 2015. – С. 46-52.

38. Полторац Л.Ю. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до використання методів арт-терапії. — Кіровоград, 2016. - 20 с.

39. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Державний стандарт) від 23 листопада 2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.31682.0>

40. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України [Електронний ресурс]. – 2005. – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>

41. Семигіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі. Комп'ютерні технології та Інтернет в інформаційному суспільстві / Десята міжнародна науково-практична конференція ІОН-2016, 2016. – Режим доступу:

https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Semygina_PROCEEDING-IES-2016.

42. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. – 2020. - 275 с.

43. Серета І. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 47, том 4, 2022. – С. 198-203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/47_2022/part_4/33.pdf

44. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

45. Спіріна Т. П. Формування етичних засад професійної діяльності майбутніх соціальних працівників / Т. П. Спіріна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. - 2014. - № 4. - С. 148-155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_4_20.

46. Стельмах Н.В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога // Інноваційна педагогіка, Випуск 17. Т. 1. 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_1/33.pdf

47. Сургова С. Ю. Збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників положеннями превентивної діяльності [Електронний ресурс] / С. Ю. Сургова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка. - 2014. - Т. 245, Вип. 233.

- С. 102-107. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2014_245_233_21

48. Сургова С. Ю. Методика визначення особистісного компоненту готовності до превентивної діяльності майбутнього соціального працівника / С. Ю. Сургова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2017. - Вип. 142. - С. 171-174.

49. Сургова С. Ю. Толерантність як професійно важлива якість майбутніх соціальних працівників, які здійснюють превентивну діяльність / С.Ю. Сургова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2014. - Вип. 47. - С. 265-269

50. Ткаченко В. В. Критерії ефективності процесу формування професійних знань, вмінь і навичок у майбутніх соціологів на засадах особистісно орієнтованого підходу / В. В. Ткаченко // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 1998. –Випуск 6 (72). – С. 228-233.

51. Трофімук К. В. Спрямування змісту професійної підготовки на усвідомлення сутності культури професійного спілкування майбутніх фахівців з готельно-ресторанної справи / К. В. Трофімук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 34. – С. 354-360.

52. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

53. Файчук О. До питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / О. Файчук // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 10. – С. 299–302.

54. Файчук О. Л. Формування валеологічної культури майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Л. Ф. – Харків, 2013. – 20 с.

55. Філософський енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>

56. Філь О. В. Критерії готовності майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії як професійного інструменту / О. В. Філь // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №2. – С. 206-214.

57. Хлестова С. С. Аналіз стану сформованості деонтологічної культури студентів медичних та педагогічних вищих навчальних закладів / С. С. Хлестова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. ; [за ред. В. І. Шахова]. – Випуск 32. – Вінниця : Планер, 2010. – С. 411-417.

58. Хлестова С. С. Вивчення стану проблеми формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів / С. С. Хлестова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Випуск 8. – С. 38-43. – (Серія. №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління).

59. Хлестова С. С. Деонтологічна культура студентів вищих навчальних закладів в аспекті професійної етики / С. С. Хлестова // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; [за ред. А. Й. Капської]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Том XXXII. – С. 185-194.

60. Хлестова С. С. Особливості формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів педагогічного та медичного профілів / С. С. Хлестова // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, – 2009. – С. 181-184.

61. Хлестова С. С. Підготовка майбутніх педагогів до формування етичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Р. Х. Вайнола, С. С. Хлестова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб.

наук. пр. ; [за ред. : І. А. Зязюна]. – Випуск 23. – Київ – Вінниця: Планер, 2010. – С. 224-228.

62. Хлєстова С. С. Формування деонтологічної культури соціальних педагогів, що працюють з дітьми, які залишились без батьківської опіки / С. С. Хлєстова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. ; [за ред. В. І. Шахова]. – Випуск 31. – Вінниця : Планер, 2010. – С. 210-214.

63. Хлєстова С. С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів як соціально-педагогічна проблема / С. С. Хлєстова // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; [за ред. А. Й. Капської]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Том XXXI. – С. 160-166.

64. Хоменко-Семенова Л. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності [Електронний ресурс] /Л. О. Хоменко-Семенова. – Режим доступу : <http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.252.pdf>

65. Чубук Р. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищій школі [Електронний ресурс] / Р. В. Чубук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. - 2014. - Вип. 115. - С. 256-259. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_115_67

66. Шеплякова І. О. Формування цінносного компоненту деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти / І. О. Шеплякова // Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 листоп. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. – Харків : ХНПУ, 2020. – С. 26–28. - Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/5137>

67. Шеплякова І.О. Формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога в соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / І.О. Шеплякова ; Харківський державній академії культури. - Слов'янськ, 2016. - 23 с.

68. Banks, S. (2020) 'Rethinking social work ethics during Covid-19 and beyond : a BASW 'think piece'.', Discussion Paper. British Association of Social Workers. <https://dro.dur.ac.uk/31392/1/31392.pdf?DDD34+dss0sjb>

69. Banks, S., Cai, T., de Jonge, E., et al. Ethical challenges for social workers during Covid-19: A global perspective, Rheinfelden, Switzerland: International Federation of Social Workers. 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/2020-06-30-Ethical-Challenges-Covid19-FINAL.pdf>

70. Barsky Allan. Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the Covid-19 Pandemic and Physical Distancing. Spring 2020. Available at: <https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/ethical-exceptions-social-workers-in-light-of-Covid-19-pandemic-physical-distancing/>

71. Cardenas Iris. Radical Social Work, Journal of Progressive Human Services, 2017. - Vol. 28:2, p.55-57, DOI: 10.1080/10428232.2017.1292491

72. Carson G., Stevenson L. Why and how social workers should use social media [Electronic resource] / Carson G., Stevenson L. // Workforce. – 2017. – Mode of access: <http://www.communitycare.co.uk/2017/10/10/social-workers-use-social-media/>

73. Denise Turner, Gerry Bennison, Claudia Megele & Lee-Ann Fenge (2016) Social Work and Social Media: Best Friends or Natural Enemies?, Social Work Education, 35:3, 241-244, DOI: 10.1080/02615479.2016.1164283

74. Ethical Decision-Making in Social Work Practice [Електронний ресурс]. – 2021. – NLCSW Ethics Committee. Available at: <https://nlcsw.ca/sites/default/files/inline->

files/Ethical_Decision_Making_in_Social_Work_Practice_Updated_August_2021_0.pdf

75. Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014. URL: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work>

76. Halabuza D. Guidelines for Social Workers' Use of Social Networking Websites // Journal of Social Work Values and Ethics. – 2014. – Vol. 11. – No. 1 – pp. 23-32. Режим доступа: [http://jswve.org/download/2014-1/articles/4-JSWVE-11-1-](http://jswve.org/download/2014-1/articles/4-JSWVE-11-1-Guidelines%20for%20Social%20Workers%20Use%20of%20Social%20Networking%20Websites-pp%2023-32.pdf)

[Guidelines%20for%20Social%20Workers%20Use%20of%20Social%20Networking%20Websites-pp%2023-32.pdf](http://jswve.org/download/2014-1/articles/4-JSWVE-11-1-Guidelines%20for%20Social%20Workers%20Use%20of%20Social%20Networking%20Websites-pp%2023-32.pdf)

77. Harbeck Voshel E., Wesala A. Social Media & Social Work Ethics: Determining Best Practices in an Ambiguous Reality // Journal of Social Work Values & Ethics. – 2015. – Vol. 12, No. 1 – pp. 67-76. – Режим доступа: https://socialwork.uic.edu/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/67-JSWVE-12-1-Social_Media_and_Ethics-Best_Practices_149.pdf

78. Kamali, M. and Jönsson, J.H. (2019) Editorial: revolutionary social work: promoting sustainable justice, *Critical and Radical Social Work*, 2019. - Vol 7, no 3, 293–314, DOI: 10.1332/204986019X15688881109268

79. Kane, Gerald C.; Alavi, Maryam; Labianca, Giuseppe; Borgatti, Stephen P. (2014). "What's Different about Social Media Networks? A Framework and Research Agenda". *MIS Quarterly*. 38 (1): 274–304. doi:10.25300/MISQ/2014/38.1.13. S2CID 42658179

80. Kimball E., Kim J. Virtual Boundaries: Ethical Considerations for Use of Social Media in Social Work // *Social Work*. – 2013. – Vol. 58, Issue 2. – pp. 185–188. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/237000878_Virtual_Boundaries_Ethical_Considerations_for_Use_of_Social_Media_in_Social_Work

81. Linzer, N. (1999). Resolving ethical dilemmas in social work practice. Allyn and Bacon.

82. Loewenberg, F. M., Dolgoff, R., & Harrington, D. (2000). *Ethical decisions for social work practice* (6th ed). Itasca, IL: FE Peacock.

83. Mattison, M. (2000) 'Ethical Decision Making: The Person in the Process' *Social Work* Vol. 45 (3), pp. 201-212.

84. McAuliffe D. & Nipperess S. E-Professionalism and the Ethical Use of Technology in Social Work // *Australian Social Work*. – 2017. – Vol. 70:2. – pp. 131-134. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0312407X.2016.1221790>

85. Morley, & Ablett, P. Rising wealth and income inequality: A radical social work critique and response. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 2017. - 29(2), 6–18. <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol29iss2id283>

86. Paul R. and Elder L. *Thinker's Guide to Understanding the Foundations of Ethical Reasoning*. The Foundation for Critical Thinking. 2013. Retrieved from: <https://www.criticalthinking.org/>

87. Pemán, María & Idareta, Francisco & Garro, Juan Jesús & Balletero, Alberto. (2017). Methodologies for ethical decision making in Social Work. *Ljetopis Socijalnog Rada (Annual of Social Work)*. 24. 33-54. [10.3935/ljsr.v24i1.124](https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i1.124).

88. Reamer, F. (1999). *Social Work Values and Ethics* (2nd ed.), New York: Columbia University Press

89. Reamer, F. (2013) 'Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges', *Social Work* 58(2): 163–72.

90. Reardon C. A (2011). *Decade of Social Work Today — 10 Trends That Transformed Social Work* [Electronic resource] / Reardon C. // *Social Work Today*. 2011. – Vol. 11. - No. 4. - P. 10. – Retrieved from: <http://www.socialworktoday.com/archive/071211p10.shtml>

91. Sternberg R. *Developing ethical reasoning and/or ethical decision making*. Cornell University. 2022. Retrieved from: <https://www.ideaedu.org/idea-notes-on-learning/developing-ethical-reasoning-and-or-ethical-decision-making/>

92. Steyaert Jan. Refocusing social work, seeing more than the individual // History of Social Work. 2013. - Retrieved from: https://historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=26&canon_id=166

93. Warburton, J., Baker, S., Hodgkin, S., & Pascal, J. Reimagining the relationship between social work and information communication technology in the network society // Australian Social Work. – 2014. – Vol. 67(4). – pp. 467–478. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0312407X.2014.928336>

ДОДАТКИ**Додаток А**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
 Інститут державного управління
 Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор
 Іщенко Н.М.

“__” _____ 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Деонтологія в соціальній сфері

статус дисципліни: нормативна
 Галузь знань: 23 – Соціальна робота
 для спеціальності: 231 – Соціальна робота

Денна

Розробник	Сай Д. В.	_____
Завідувач кафедри розробника	Палагнюк Ю. В.	_____
Гарант освітньої програми	Чубук Р. В.	_____
Директор інституту	Ємельянов В. М.	_____
Начальник НМВ	Шкірчак С.І.	_____

Миколаїв – 2020 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Деонтологія в соціальній сфері	
Галузь знань	23 – «Соціальна робота»	
Спеціальність	231 – Соціальна робота	
Спеціалізація (якщо є)		
Освітня програма		
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	2	
Навчальний рік	2020 -2021, 2021-2022	
Номер(и) семестрів:	Денна форма	Заочна форма
	4	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	4 кредитів / 120 годин	
Структура курсу: семінарські заняття (практичні, лабораторні, півгрупові) годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	18 год. лекцій 36 год. семінарські заняття 66 год. самост. роботи студентів	
Відсоток аудиторного навантаження	45%	
Мова викладання	українська	
Форма підсумкового контролю	залік	

Розділ 2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

2.1. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі

Сучасна система гуманітарної освіти передбачає набуття студентами цілісних знань про професійну етику та деонтологічну культуру соціальних працівників. Розуміння стадій, процесів та функції професійної етики та деонтологічної культури в основних сферах професійної діяльності соціального працівника є вельми необхідним. Сприяння формуванню у студентів професійних цінностей, формування у студентів розуміння місця обов'язку і відповідальності, змісту деонтологічних конфліктів та підходів до їх вирішення є потрібним для професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Предметом дисципліни є етичні відносини, етична свідомість та етичні дії спеціалістів, які виникають у процесі професійної діяльності.

Метою викладання навчальної дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» є формування у студентів цілісного уявлення про деонтологію соціальної роботи, зокрема, про її місце у структурі загальної, та професійної етики, розкриття сутності і обґрунтування необхідності деонтологічного підходу в реалізації фахової діяльності та необхідності відповідального ставлення соціального працівника до професійної діяльності.

Основними **завданнями** вивчення навчальної дисципліни «Деонтологія в соціальній сфері» є:

- формування у студентів розуміння місця обов'язку і відповідальності у етичних вченнях, практичній людській діяльності та суспільних відносинах;
- надання студентам розуміння сутності, змісту та специфіки обов'язку і відповідальності соціального працівника та їх зв'язку з його професійними обов'язками;
- ознайомлення студентів із деонтологічною складовою в основних сферах професійної діяльності соціального працівника;
- формування у студентів розуміння змісту деонтологічних конфліктів та підходів до їх вирішення;
- ознайомлення студентів із детермінантами розвитку деонтології соціальної роботи і загальними тенденціями в розвитку філософської етики, деонтології та етики соціальної роботи.

Програма дисципліни відповідає вимогам освітньо-професійної програми та освітньо-кваліфікаційної характеристики щодо системи знань, вмінь та рівня їхньої сформованості, що має забезпечити набуття студентом кваліфікаційних характеристик та особистісно-професійних якостей.

Контроль за роботою студентів здійснюється шляхом здачі іспиту. Оцінювання самостійної роботи студентів проводиться відповідно до шкали оцінювання.

Розроблена програма відповідає освітній програмі «Соціальна робота» та орієнтована на **формування компетентностей**:

Загальні компетентності (ЗК)	ЗК4	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
------------------------------	-----	--

	ЗК 6	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.
	ЗК12	Здатність приймати обґрунтовані рішення.
	ЗК15	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
Фахові компетентності спеціальності (ФК)	ФК4	Здатність до аналізу соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади.
	ФК9	Здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів
	ФК16	Здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи

2.2. Передумови для вивчення дисципліни

Курс «Деонтологія в соціальній сфері» покликаний поглибити та систематизувати знання студентів з питань морально етичного спрямування. Дана дисципліна спирається на знання отримані студентами у процесі першого року навчання з таких дисциплін як «Історія та культури України», «Філософія», «Історія соціальної роботи», «Вступ до спеціальності», «Соціалізація та саморозвиток особистості», «Педагогіка», «Психологія».

2.3. Очікувані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати**:

- предмет, об'єкт та умови соціалізації;
- основні поняття і підходи, пов'язані із процесом соціалізації;
- складові та засоби процесу соціалізації;
- механізми і фактори процесу соціалізації особистості;
- основні методи соціалізації;
- специфіку впливу різних факторів соціалізації на становлення особистості.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **вміти**:

- використовувати набуті теоретичні знання у практичній діяльності;
- розпізнавати та аналізувати проблеми, спричинені ускладненнями процесу соціалізації;
- створювати умови для успішної соціалізації особистості;
- знаходити шляхи подолання негативного впливу соціального середовища на особистість у процесі соціалізації.

Відповідно до освітньої програми «Соціальної роботи» очікувані **результати навчання** включають вміння:

ПРН 1	Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування професійних і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціальними подіями та явищами.
--------------	---

ПРН 4	Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу соціальної проблеми.
ПРН 17	Встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм психологічну підтримку й наснажувати клієнтів.
ПРН 20	Виявляти етичні дилеми та суперечності у професійній діяльності та застосовувати засоби супервізії для їх розв'язання
ПРН 21	Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.

Розділ 3. Програма навчальної дисципліни

3.1 Денна форма навчання

	Теми	Лекції	Практичні (семінар.)	Самостій на робота
Змістовий модуль 1.				
1	Професійна етика соціального працівника, її об'єкт, предмет, завдання, функції	2	4	8
2	Історія становлення і розвитку ціннісних засад соціальної роботи в Україні та закордоном	2	4	8
3	Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль.	2	4	8
4	Професійно-етичні вимоги до соціального працівника	2	4	8
5	Деонтологічні питання соціальної роботи: поняття і сутність професійного обов'язку в соціальній роботі.	2	4	8
6	Професійно етичні кодекси спеціалістів із соціальної роботи	2	4	8
7	Деонтологічні конфлікти у соціальній роботі.	2	4	8
8	Етичні виклики для соціальних працівників у мережі Інтернет	2	4	8
9	Етичні проблеми досліджень у соціальній сфері	2	4	8
	Разом за змістовим модулем	18	36	54
	Всього за курсом	18	36	54

Розділ 4. Зміст навчальної дисципліни

4.1. План лекцій

4.1.1. План лекцій для денної форми навчання

№	Тема
1	<p>Тема: Професійна етика соціального працівника, її об'єкт, предмет, завдання, функції.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етика як філософська наука 2. Виникнення етики в рамках давньогрецької філософії. 3. Об'єкт і предмет етики соціальної роботи. 4. Ціль і завдання етики соціальної роботи.
2	<p>Тема: Історія становлення і розвитку ціннісних засад соціальної роботи.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Релігійна ідеологія і її роль у формуванні ціннісних засад соціальної роботи. 2. Роль християнства у розвитку морально-етичних норм соціальної діяльності. 3. Історичні корені й традиції благодійництва. 4. Етичні проблеми становлення соціальної роботи в Україні. <p>Тема: Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Потреби, цінності, ціннісні орієнтації, установки. 2. Поняття системи й ієрархії цінностей. Структура системи цінностей. 3. Цінності й ціннісні орієнтації в професійній діяльності. 4. Особливості ціннісного регулювання поведінки й діяльності.
4	<p>Тема: Професійно-етичні вимоги до соціального працівника</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття гуманістичної направленості особистості соціального працівника. 2. Складові і детермінанти професійно-етичної свідомості спеціаліста. 3. Проблеми розвитку і становлення особистості соціального працівника. 4. Вимоги до професійних та особистісно-моральних якостей соціального робітника. <p>Тема: Деонтологічні питання соціальної роботи: поняття і сутність професійного обов'язку в соціальній роботі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття деонтології. Бентам як основоположник деонтології. 2. Деонтологія як вчення про обов'язок і необхідну поведінку. 3. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед суспільством і державою, перед професією й професійною групою, перед клієнтом і його близькими.
6	<p>Тема: Професійно етичні кодекси спеціалістів із соціальної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Професійно-етичний кодекс: поняття, сутність, цілі, задачі і функції. 2. Місце і роль професійно-етичного кодексу в регулюванні професійної та буденної поведінки соціального працівника.

7	<ol style="list-style-type: none"> 3. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. Структура, основні положення та принципи. 4. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи країн ЄС та США. Структура, основні положення та принципи. <p>Тема: Деонтологічні конфлікти у соціальній роботі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причини виникнення деонтологічних конфліктів у професійній діяльності. 2. Класифікації деонтологічних конфліктів у професійній діяльності. 3. Моделі прийняття етичних рішень.
8	<p>Тема: Етичні виклики для соціальних працівників у мережі Інтернет</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні характеристики поняття «мас медіа» та «соціальна мережа». Типи соціальних мереж. 2. Етичні виклики для соціальної роботи при використанні Інтернету та соціальних мереж. 3. Правила взаємодії соціальних працівників із клієнтами у соціальних мережах.
9	<p>Тема: Етичні проблеми досліджень у соціальній сфері</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні вимоги до проведення досліджень у соціальній сфері 2. Історія становлення етики досліджень у соціальній сфері 3. Етичні вимоги до проведення дослідження у соціальній сфері

4.2. План практичних (семінарських, лабораторних, півгрупових) занять

4.2.1. План практичних (семінарських, лабораторних, півгрупових) занять для денної форми навчання

№	Тема
1	<p>Тема: Професійна етика соціального працівника, її об'єкт, предмет, завдання, функції</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мораль. Визначення моралі. Причини появи моралі у суспільстві. Функції моралі. 2. Моральні знання. Моральні почуття. Моральні потреби. Зв'язок моралі та етики. 3. Етика. Визначення поняття. Складові етики. 4. Етична свідомість. Складові етичної свідомості особистості. <p>Тема: Професійна етика соціального працівника, її об'єкт, предмет, завдання, функції (II)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основні категорії етики. Визначення та сутність поняття «добро» і «зло». 2. Професійна етика соціального працівника, її об'єкт, предмет, завдання 3. Функції професійної етики.
3	<p>Тема: Історія становлення і розвитку ціннісних засад соціальної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Погляди на етику та мораль у працях давньогрецьких філософів (софісти, Епікур, Сократ, Платон, Аристотель) 2. Погляди на етику та мораль у східній філософії (даозизм, моїзм, конфуціанство). 3. Погляди на етику та мораль у індійській філософії. 4. Погляди на етику та мораль у середньовічній філософії (Фома Аквінський, Августин Блаженний, П'єр Абеляр). <p>Тема: Історія становлення і розвитку ціннісних засад соціальної роботи (II)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основні засади та представники етики психоаналізу (Зігмунд Фрейд, Карл Густав Юнг) 2. Основні засади та представники етики екзистенціалізму (Карл Ясперс, Мартін Хайдеггер, Жан Поль Сартр, Альбер Камю). 3. Основні засади та представники етики гуманізму (Альберт Швейцер).
5	<p>Тема: Історія становлення і розвитку ціннісних засад соціальної роботи (III)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історичні корені й традиції благодійництва. 2. Етичні аспекти благочинної діяльності періоду Київської Русі. 3. Роль християнства у розвитку морально-етичних норм соціальної діяльності. 4. Етика соціальної роботи у 18-19 ст. 5. Етичні проблеми становлення соціальної роботи в Україні. <p>Тема: Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етика соціальної роботи та її рівні.
6	<p>Тема: Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етика соціальної роботи та її рівні.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Основні категорії та функції етики соціальної роботи. Критерії моральності та етичні цінності і принципи в соціальній роботі. 3. Сутність і специфіка професійної діяльності як основна детермінанта етичної системи 4. Соціокультурні умови і ціннісні орієнтири держави і суспільства, їх вплив на професійну етичну систему 5. Основні тенденції у розвитку професійно-етичної системи соціальної роботи.
7	<p>Тема: Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль (II)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Професійно значимі цінності соціальної роботи, їх сутність, типологія, місце і роль. 2. Ціннісно-нормативне регулювання в системі соціальної роботи 3. Основні тенденції у розвитку професійно-етичної системи соціальної роботи.
8	<p>Тема: Деонтологічні питання соціальної роботи: поняття і сутність професійного обов'язку в соціальній роботі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття деонтології. Бентам як основоположник деонтології. 2. Деонтологія як вчення про обов'язок і необхідну поведінку. 3. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед суспільством і державою, перед професією й професійною групою, перед клієнтом і його близькими.
9	<p>Тема: Професійно етичні кодекси спеціалістів із соціальної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Професійно-етичний кодекс: поняття, сутність, цілі, задачі і функції. 2. Місце і роль професійно-етичного кодексу в регулюванні професійної та буденної поведінки соціального працівника. 3. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. Структура.
10	<p>Тема: Поняття професійного обов'язку і відповідальності в соціальній роботі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Принципи деонтології соціальної роботи. 2. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед суспільством і державою. 3. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед професією. 4. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед колегами. 5. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед клієнтом і його близькими. 6. Обов'язок і відповідальність соціального працівника перед собою.
11	<p>Тема: Деонтологічні конфлікти у соціальній роботі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Головні етичні принципи діяльності соціального працівника. 2. Ієрархія етичних принципів за Фредеріком Римером. 3. Ієрархія етичних принципів за Левенбергом та Долгоффом.
12	<p>Тема: Деонтологічні конфлікти у соціальній роботі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Модель вирішення етичних/деонтологічних конфліктів згідно Інституту етики Йохансона.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Модель вирішення етичних/деонтологічних конфліктів за Левенбергом. 3. Модель вирішення етичних/деонтологічних конфліктів за Долгоффом.
13	<p>Тема: Професійне спілкування соціального працівника: загальні відомості та основні вимоги.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Структура професійного спілкування у соціальній роботі. 2. Комунікативний аспект спілкування в соціальній роботі. 3. Взаємодія у процесі професійного спілкування та міжособистісне розуміння. 4. Деформації у спілкуванні. 5. Сутність конфлікту і діяльність, спрямована на подолання конфліктних ситуацій.
14	<p>Тема: Етичні виклики Інтернету та соціальних мереж для соціальної роботи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні характеристики поняття «мас медіа» та «соціальна мережа». Типи соціальних мереж. 2. Етичні виклики для соціальної роботи при використанні Інтернету та соціальних мереж. 3. Правила взаємодії соціальних працівників із клієнтами у соціальних мережах. 4. Вимоги до профілю соціального працівника у соціальних мережах.
15	<p>Тема: Етикет в соціальній роботі як відображення її деонтологічних норм.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етикет: сутність і зміст. Різновиди етикету. 2. Історичні аспекти становлення етикету як виду регуляції поведінки людини. 3. Сучасні проблеми етикетної регуляції поведінки і діяльності людини. 4. Особливості етикету в різних країнах: США, Китай, Англія, Франція, Японія та інші.
16	<p>Тема: Етикет в соціальній роботі як відображення її деонтологічних норм (II)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Принципи етикету в соціальній роботі. 2. Вимоги етикету до зовнішнього вигляду, поведінки і спілкування соціального працівника. 3. Особливості етикету у різних ситуаціях.
17	<p>Тема: Міжкультурні аспекти етичної взаємодії</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Складові елементи культури. Загальна характеристика кожного з них. 2. Загальні правила міжкультурних аспектів етичної взаємодії соціальних працівників 3. Правила етичної взаємодії із представниками різних етнічних груп та культур.
18	<p>Тема: Етичні проблеми досліджень у соціальній сфері</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні вимоги до проведення досліджень у соціальній сфері 2. Етичні вимоги до проведення дослідження у соціальній сфері. 3. Етичні та неетичні аспекти у соціально-психологічних експериментах (експеримент з маленьким Альбертом, експеримент Мілгрема, експеримент Джейн Елліотт (Блакитноокі проти кароокі), Стенфордський тюремний експеримент).

4.3. Завдання для самостійної роботи

Під час вивчення дисципліни студенти отримають бали за такі види робіт:

1. Підготовка до семінарських занять.

Всього для студентів *денної форми*, навчальним планом у II семестрі передбачено 18 семінарських занять. Відповідь на 8 заняттях оцінюється максимум в 5 балів (за винятком першого заняття, яке буде вступне та останнього заняття, під час якого будуть підбиватись підсумки роботи за семестр) в результаті протягом семестру, студент має змогу отримати **40 балів**.

2. Підготовка творчої письмової роботи за історичною постаттю.

Підготувати письмову відповідь згідно вимог завдання та запропонованої ситуації. Відповідь повинна містити чотири частини:

Перша частина – короткий аналіз поглядів філософа або іншої обраної історичної постаті з лекції (15-20 речень).

Друга частина – аналіз ситуації на основі поглядів вашої обраної особи:

Ви повинні відповісти на такі запитання (20-25 речень):

- а) яке рішення ця особа запропонувала б у цій ситуації?
- б) чому саме таке рішення? - обґрунтувати рішення.

Ви можете писати від першої особи, наприклад, «Я - Сократ, вважаю, що Андрій Станіславович повинен ....»

Третя частина – загальний висновок по роботі (2-3 речення).

Четверта частина – правильно оформлений список літератури (джерел).

Ситуація на вибір: 1

Клієнт А. чоловік (45 років) потрапив до наркологічної реабілітаційної служби через вживання наркотиків. Його програма лікування включає медикаментозне лікування, групову та індивідуальну терапію. Під час індивідуального консультування соціальним працівником були встановлені довірчі відносини з клієнтом. Одного разу клієнт розповів, що декілька років тому під час пограбування крамниці випадково вбив охоронця. Клієнту вдалося втекти, але інша особа була засуджена на тривале ув'язнення.

Ситуація на вибір 2:

Ліза – соціальний працівник. Вже рік вона провідує Андрія Станіславовича (80 років) та Лідію Михайлівну (77 років) у них вдома. Лідія Михайлівна страждає на деменцію, а її чоловік піклується про неї вдома. Їх син мешкає у селі на Харківщині, а друзів в них залишилось мало. Попри це Андрій Станіславович відмовляється від будь-якої допомоги по дому від соціального працівника або іншої особи із-за того, що його жінка дуже боїться незнайомих. Із-за поганого стану здоров'я Андрія Станіславовича, Ліза почала хвилюватись за нього і за його фізичні можливості піклуватись за жінкою, Лідією Михайлівною. Незважаючи на це, він відмовляється розглядати будь-які варіанти допомоги зі сторони.

Вимоги до роботи

Шрифт: 12, інтервал – 1,5

Поля: 2мм з кожної сторони.

Титульну сторінку робити не потрібно.

Мова: українська

Обсяг роботи: вказаний у завданні.

Критерії оцінювання роботи

- Студент надає повну відповідь на запитання – 11-15 бали.
- Студент надає часткову відповідь на запитання, власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності – 6-10 б.
- Відповідь недостатньо самостійна та аргументація слабка – 2-5 б.
- Студент не надає відповіді на запитання, головного фактичного матеріалу не знає – 0-1 б.

Всього: 15 балів.

3. Підготовка творчої письмової роботи за фільмом.

Творча письмова робота за фільмом «Скарб» (анг. *Precious*) 2009 року від режисера Лі Деніелса. Потрібно переглянути фільм та надати розгорнуті письмові відповіді на запитання подані нижче:

Варіант 1. Письмові відповіді на запитання для студента 1

1. Навіщо Бог, згідно Кларис, створює нові дні? Яку роль релігія відіграє у житті Кларис?
2. Про що згадує Кларис, коли її вчителька просить прочитати книжку в альтернативній школі? Чим викликані такі спогади? Яку роль вони відіграють у її житті?
3. Охарактеризуйте морально-психологічний стан та складіть психологічний портрет Кларис.
4. Які морально-етичні дилемі підіймаються у зазначеному фільмі.
5. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника з фільму перед суспільством, державою, професією, колегами, клієнтом та собою.

Варіант 2. Письмові відповіді на запитання для студента 2

1. Як зображені соціальні працівники у фільмі? Дайте характеристику виконання ними обов'язків та дій.
2. Якими цінностями взагалі керується міс Блау (нова вчителька Кларис) у своєму житті? Які моральні цінності є неї?
3. Охарактеризуйте морально-психологічний стан та складіть психологічний портрет Мері (матері Кларис).
4. Які морально-етичні дилемі підіймаються у зазначеному фільмі.
5. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника з фільму перед суспільством, державою, професією, колегами, клієнтом та собою.

Варіант 3. Письмові відповіді на запитання для студента 3

1. Де саме Кларис народила свою першу дитину? Чому так трапилось?
2. Якими цінностями взагалі керується Мері (матір Кларис) у своєму житті? Які моральні цінності є неї?
3. Охарактеризуйте морально-психологічний стан та складіть психологічний портрет нової вчительки Кларис, міс Блау, в альтернативній школі.
4. Які морально-етичні дилемі підіймаються у зазначеному фільмі.
5. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника з фільму перед суспільством, державою, професією, колегами, клієнтом та собою.

Варіант 4. Письмові відповіді на запитання для студента 4

1. Які думки виникають у Кларис перед народженням та після народження другої дитини щодо материнства?
2. Якими цінностями взагалі керується міс Блау (нова вчителька Кларис) у своєму житті? Які моральні цінності є неї?
3. Охарактеризуйте морально-психологічний стан та складіть психологічний портрет Кларис.
4. Які морально-етичні дилеми підіймаються у зазначеному фільмі.
5. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника з фільму перед суспільством, державою, професією, колегами, клієнтом та собою.

Варіант 5. Письмові відповіді на запитання для студента 5

1. Хто такий Абдул? Які поради щодо Абдула та його спільного проживання з Кларис їй дає Міс Блау? Яка її аргументація? Яка ваша думка з цього приводу?
2. Якими цінностями взагалі керується Кларис у своєму житті? Які моральні цінності є у Кларис?
3. Охарактеризуйте морально-психологічний стан та складіть психологічний портрет Міс Вайт (соціальному працівнику, яка оформлює соц. допомогу).
4. Які морально-етичні дилеми підіймаються у зазначеному фільмі.
5. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника з фільму перед суспільством, державою, професією, колегами, клієнтом та собою.

Вимоги до роботи

Шрифт: 12, інтервал – 1,5

Поля: 2мм з кожної сторони.

Титульну сторінку робити не потрібно.

Мова: українська

Обсяг роботи: 500-600 слів у редакторі Ворд.

Список літератури та посилання у тексті повинні бути, якщо студент користується додатковою літературою.

Критерії оцінювання роботи

- Студент надає повну відповідь на запитання – 11-15 бали.
- Студент надає часткову відповідь на запитання, власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності – 6-10 б.
- Відповідь недостатньо самостійна та аргументація слабка – 2-5 б.
- Студент не надає відповіді на запитання, головного фактичного матеріалу не знає – 0-1 б.

Всього: 15 балів.

4.4. Забезпечення освітнього процесу

Ноутбук з підключенням до мережі Інтернет та проектор.

Розділ 5. Підсумковий контроль

5.1. Питання для підготовки до підсумкового контролю

1. Поясніть антропоцентричні підходи до визначення місце деонтології в етичній системі.

2. Охарактеризуйте **види професійної етики та їх гуманістичну спрямованість.**
3. Порівняйте вимоги до професійних та особистісно-моральних якостей соціального робітника.
4. Розкажіть про вимоги етикету до зовнішнього вигляду, поведінки і спілкування соціального працівника.
5. Охарактеризуйте відображення проблем обов'язку і відповідальності в етичних вченнях античних філософів.
6. Охарактеризуйте відображення проблем обов'язку і відповідальності у етичних вченнях філософів-екзистенціалістів.
7. Порівняйте деонтологічні норми взаємовідносин фахівця з клієнтами та спонсорами соціальних служб.
8. Розкажіть про деонтологічні підходи до вирішення конфліктів.
9. Надайте визначення та поясніть сутність деонтології соціальної роботи.
10. Охарактеризуйте деонтологію як вчення про обов'язок і обов'язкову поведінку.
11. Проаналізуйте детермінанти розвитку деонтології соціальної роботи.
12. Вкажіть на спільні та відмінні риси етики та етикету
13. Охарактеризуйте етику обов'язку І. Канта.
14. Розкажіть про деонтологію соціальної роботи та її рівні.
15. Надайте визначення та поясніть сутність та зміст етикету
16. Проаналізуйте етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи у США, його структуру, основні положення та принципи.
17. Проаналізуйте етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України, його структуру, основні положення та принципи.
18. Поясніть етичні принципи діяльності соціального працівника.
19. Поясніть етичні стандарти соціальної роботи в Україні
20. Розкажіть про етичні цінності і принципи в соціальній роботі.
21. Поясніть в чому міститься єдність і протиріччя обов'язку соціального працівника.
22. Охарактеризуйте загальні тенденції в розвитку філософської етики, деонтології і етики соціальної роботи.
23. Обґрунтуйте значення етики для соціальної роботи.
24. Поясніть поняття «ідеал», його сутність, зміст та основні функції.
25. Охарактеризуйте ієрархію етичних принципів за Левенбергом та Долгоффом
26. Охарактеризуйте ієрархію етичних принципів за Фредеріком Риммером
27. Проаналізуйте інтереси зацікавлених сторін в соціальній роботі та проблематику їх пріоритетності.
28. Поясніть історичні аспекти становлення етикету як виду регуляції поведінки людини.
29. Охарактеризуйте категорії «імператив» і «максима».
30. Охарактеризуйте категорії «обов'язок», «відповідальність», «зобов'язання».
31. Поясніть критерії моральності в соціальній роботі.
32. Проаналізуйте міжнародні етичні стандарти соціальної роботи
33. Охарактеризуйте місце деонтологічної регуляції у професійній діяльності.
34. Охарактеризуйте місце і роль деонтології в етиці соціальної роботи.
35. Охарактеризуйте місце і роль етико-аксіологічної підготовки соціального працівника у професіоналізації соціальної роботи.
36. Охарактеризуйте місце і роль професійно-етичного кодексу в регулюванні професійної та буденної поведінки спеціаліста.
37. Проаналізуйте модель вирішення етичних/деонтологічних конфліктів за Левенбергом та Долгоффом.
38. Проаналізуйте модель вирішення етичних/деонтологічних конфліктів згідно теорії Інституту етики Джохансона.
39. Охарактеризуйте норми партнерських взаємовідносин спеціалістів у сфері соціального обслуговування населення.

40. Поясніть об'єкт, предмет, функції, принципи та структуру сучасної деонтології
41. Охарактеризуйте обов'язок в етиці І. Бентама.
42. Охарактеризуйте обов'язок у працях Г. Гегеля.
43. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед суспільством і державою.
44. Поясніть обов'язок і відповідальність в етиці марксизму.
45. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед клієнтом і його близькими.
46. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед колегами.
47. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед професією.
48. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед собою.
49. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність соціального працівника перед суспільством і державою.
50. Охарактеризуйте обов'язок і відповідальність у вченнях екзистенціалізму та неопрагматизму.
51. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність у Східній філософії.
52. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність у філософії постмодернізму.
53. Проаналізуйте обов'язок і відповідальність у філософії та життєвих нормах Середніх віків.
54. Розкрийте сутність основного вектору розвитку деонтології соціальної роботи.
55. Охарактеризуйте основні групи функцій професійно-етичної системи, етичні норми і принципи професійної соціальної роботи, вимоги і правила.
56. Поясніть основні категорії етики соціальної роботи.
57. Проаналізуйте основні концепції морального вчинку та їх відображення у професійній культурі соціального працівника.
58. Дайте визначення та охарактеризуйте основні підходи до формування форм надання допомоги і взаємодопомоги, їх короткі характеристики.
59. Поясніть основні тенденції в кодифікації професійно-етичних систем.
60. Проаналізуйте основні тенденції у розвитку професійно-етичної системи соціальної роботи.
61. Розкажіть та наведіть приклади основних типів деонтологічних конфліктів у соціальній роботі.
62. Поясніть та наведіть приклади особливостей етикету у різних ситуаціях
63. Охарактеризуйте особливості спілкування соціальних працівників і клієнтів.
64. Розкрийте сутність понять «обов'язок», «обов'язкова поведінка».
65. Розкрийте сутність поняття «обов'язкова мотивація».
66. Розкрийте сутність поняття «ієрархія цінностей», перелічіть його складові, приклади.
67. Розкрийте сутність поняття «моральні цінності» (за Калиновським, Ріккертом та інші), перелічіть його складові.
68. Охарактеризуйте гуманістичну направленість особистості соціального працівника.
69. Розкрийте сутність професійної етики і деонтології та надайте їх інтерпретацію у фахових межах соціальної роботи.
70. Охарактеризуйте принципи деонтології соціальної роботи.
71. Охарактеризуйте принципи етикету в соціальній роботі.
72. Охарактеризуйте принципи етикету соціального працівника.
73. Поясніть ймовірні проблеми розвитку і становлення особистості соціального працівника.
74. Розкажіть про професійні межі у соціальній роботі.

75. Порівняйте та проаналізуйте професійні та особистісно-моральні якості соціального робітника.
76. Розкрийте сутність поняття професійно-етичної системи, її місце і роль в системі соціальної роботи, основні складові елементи.
77. Охарактеризуйте професійно-етичний кодекс в сучасній соціальній роботі
78. Розкрийте сутність, цілі, задачі та функції професійно-етичного кодексу.
79. Роль деонтологічного потенціалу соціальних служб у реалізації і розвитку соціальної роботи.
80. Поясніть зв'язок світогляду особистості і обов'язку.
81. Розкрийте смисл і зміст професійного обов'язку соціального працівника.
82. Обґрунтуйте соціальні функції обов'язку.
83. Охарактеризуйте соціокультурні умови і ціннісні орієнтири держави і суспільства, їх вплив на професійну етичну систему
84. Порівняйте спільні та відмінні аспекти кодексів спеціалістів із соціальної роботи в Україні та США
85. Доведіть суспільну актуальність поняття обов'язку та витоки його філософського дослідження.
86. Охарактеризуйте сучасні проблеми етичної регуляції поведінки і діяльності людини.
87. Тенденції розвитку професійної соціальної роботи за кордоном: ціннісний аспект.
88. Оцініть тенденції розвитку професійної соціальної роботи в Україні: ціннісний аспект.
89. Порівняйте типи світогляду та поясніть їх зв'язок з обов'язком.
90. Охарактеризуйте фактори, які за Фредериком Римером, впливають на прийняття рішень соціальним працівником.

5.2. Зразок «нульового» варіанту білету**Заліковий БІЛЕТ № 0**

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
Рівень вищої освіти – перший бакалаврський
Галузь знань: 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота

Навчальна дисципліна
ДЕОНТОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Варіант №0

1. Роль деонтологічного потенціалу соціальних служб у реалізації і розвитку соціальної роботи (15 балів).
2. Охарактеризуйте принципи деонтології соціальної роботи (15 балів)

Затверджено на засіданні кафедри політичних наук. Протокол № ___ від «___» 20__ року.

Завідувач кафедри

Ю. В. Палагнюк

Екзаменатор

Д. В. Сай

Розділ 6. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

6.1. Система оцінювання роботи студентів

Контроль рівня засвоєння навчального матеріалу здійснюється шляхом перевірки знань студентів на заліку згідно розкладу сесії.

У відповідності до положення про систему рейтингової оцінки знань студентів при вивченні дисципліни «Соціалізація особистості» застосовується наступна система оцінювання роботи студентів.

6.1.1. Денна форма навчання

III триместр

№	Вид контролю	Максимальна кількість балів	Термін виконання
1.	Опитування та виступи на групових заняттях (передбачено 8 відповідей)	8 x 5 = 40	Протягом семестру
2.	Творча письмова робота за історичною постаттю	15	Протягом семестру
3.	Письмова робота за фільмом	15	Протягом семестру
4.	Залік	30	
	Всього	100	

6.2. Критерії оцінювання

6.2.1. Опитування та виступи на групових заняттях – форма контролю, яка дозволяє оцінити вміння студентів самостійно опрацювати матеріал та викладати його, відповідати на запитання викладача та колег. Максимальна оцінка за відповідь на семінарському занятті – 5 балів. Критеріями для оцінювання виступають:

Оцінка 5 балів ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

Оцінка 4 балів ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

Оцінка 2-3 бали ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка 0-1 бали ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

6.2.2. Підготовка творчої письмової роботи за історичною постаттю

Критерії оцінювання роботи

- Студент надає повну відповідь на запитання – 11-15 бали.
- Студент надає часткову відповідь на запитання, власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності – 6-10 б.
- Відповідь недостатньо самостійна та аргументація слабка – 2-5 б.
- Студент не надає відповіді на запитання, головного фактичного матеріалу не знає – 0-1 б.

Всього: 15 балів.

6.2.3. Підготовка творчої письмової роботи за фільмом.

Критерії оцінювання роботи

- Студент надає повну відповідь на запитання – 11-15 бали.
- Студент надає часткову відповідь на запитання, власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності – 6-10 б.
- Відповідь недостатньо самостійна та аргументація слабка – 2-5 б.
- Студент не надає відповіді на запитання, головного фактичного матеріалу не знає – 0-1 б.

Всього: 15 балів.

7. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2011. № 2. С. 168–177.
2. Говорун Т. В. Гендерна психологія : [навч. посібник] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. К. : Видав. центр „Академія”, 2014. - 308 с
3. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. - 460 с.
4. Капська А.Й. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11886/Kapska%20A,%202016,%20Australia.pdf?sequence=1>
5. Мальцева Ольга Іванівна. Кіберсоціалізація як особливий вид соціалізації особистості. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - 2020. -№ 2 (333), Ч. II.
6. Медіаграмотність та інформаційна безпека: інформаційний бюлетень / за наук. ред. Л. А. Найдьонові, упоряд. О. О. Кришовська. Київ: Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, 2018. - 128 с.
7. Основи соціалізації особистості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Р. В. Зозуляк-Случик. – Івано-Франківськ : НАІР, 2015. – 218 с.
8. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України [Електронний ресурс]. – 2005. – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
9. Шеплякова І. О. Формування цінносного компоненту деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти / І. О. Шеплякова // Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 листоп. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. – Харків : ХНПУ, 2020. – С. 26–28. - Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/5137>
10. Pemán, María & Idareta, Francisco & Garro, Juan Jesús & Ballester, Alberto. (2017). Methodologies for ethical decision making in Social Work. Ljetopis Socijalnog Rada (Annual of Social Work). 24. 33-54. 10.3935/ljsr.v24i1.124
11. Reamer, F. (2013) ‘Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges’, Social Work 58(2): 163–72.
12. Sternberg R. Developing ethical reasoning and/or ethical decision making. Cornell University. 2022. Retrieved from: <https://www.ideaedu.org/idea-notes-on-learning/developing-ethical-reasoning-and-or-ethical-decision-making/>

Додаткові:

1. Алексеєнко Т. Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування / Т. Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2011. – № 4. – С. 4–9.

2. Андреева, Р. М. Соціальна психологія / Р. М. Андреева. - М: Аспект Прес, 2010. - 364 с.
3. Вікові особливості інформальної соціалізації особистості — Дніпро: Середняк Т. К., 2019, — 412 с.
4. Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства / В. Медведєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 584–595.
5. Основи соціалізації особистості : навч. посіб / О.М. Любарська. – 2-ге вид, переробл і доповн. – К.: Ленвіт, 2012. – 238 с.
6. Стельмах Н.В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога // Інноваційна педагогіка, Випуск 17. Т. 1. 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_1/33.pdf
7. Хлестова С. С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів як соціально-педагогічна проблема / С. С. Хлестова // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; [за ред. А. Й. Капської]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Том XXXI. – С. 160-166.
8. Шеплякова І.О. Формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога в соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / І.О. Шеплякова ; Харківський державний академії культури. - Слов'янськ, 2016. - 23 с.
9. Barsky Allan. Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the Covid-19 Pandemic and Physical Distancing. Spring 2020. Available at: <https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/ethical-exceptions-social-workers-in-light-of-Covid-19-pandemic-physical-distancing/>
10. Ethical Decision-Making in Social Work Practice [Електронний ресурс]. – 2021. – NLCSW Ethics Committee. Available at: https://nlcsw.ca/sites/default/files/inline-files/Ethical_Decision_Making_in_Social_Work_Practice_Updated_August_2021_0.pdf
11. Kimball E., Kim J. Virtual Boundaries: Ethical Considerations for Use of Social Media in Social Work // *Social Work*. – 2013. – Vol. 58, Issue 2. – pp. 185–188. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/237000878_Virtual_Boundaries_Ethical_Considerations_for_Use_of_Social_Media_in_Social_Work
12. McAuliffe D. & Nipperess S. E-Professionalism and the Ethical Use of Technology in Social Work // *Australian Social Work*. – 2017. – Vol. 70:2. – pp. 131-134. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0312407X.2016.1221790>

**Анкета для студентів ЧНУ ім. Петра Могили
спеціальності "Соціальна робота" 1 - 6 курсів навчання**

Шановні студенти! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді дозволять удосконалити Вашу професійну підготовку як майбутніх соціальних працівників. Ваші відповіді будуть анонімні та будуть використані в узагальненому вигляді. Дякуємо!

1. Чи тотожні поняття «мораль» та «етика»:

Виберіть лише один варіант.

- а) так, це однакові категорії;
- б) ні;
- в) поняття «етика» ширше;
- г) поняття «мораль» ширше
- д) важко відповісти

2 Які існують категорії моралі?

Виберіть лише один варіант.

- а) Добро та Зло
- б) Обов'язок та Совість
- в) Любов
- г) Всі відповіді вірні

3 Предметом етики є:

Виберіть лише один варіант.

- а) поведінка людини на основі вільного вибору
- б) правила ввічливої поведінки
- в) розкриття сутності моралі
- г) мотиви вчинку людини

4 Основу моральних норм складають

Виберіть лише один варіант.

- а) Моральні цінності
- б) Добрі відносини між людьми
- в) Традиції
- г) Науково обґрунтовані теорії

5 Яке поняття відповідає наступному визначенню: «Одне з фундаментальних понять етики, яке позначає морально аргументований примус до вчинків».

Виберіть лише один варіант.

- а) відповідальність;
- б) обов'язок;
- в) борг;
- г) совість.

6 Професійна етика – це:

Виберіть лише один варіант.

- а) наука, яка вивчає права, обов'язки та відповідальність будь-якої особистості в суспільстві;
- б) прикладна соціально-філософська дисципліна, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах;
- в) наука, яка в поєднанні з педагогікою та психологією визначає моральні принципи та норми, якими повинна керуватись особистість при виконанні службових обов'язків;
- г) всі відповіді вірні

7 Надайте визначення поняття «деонтологічна культура».

Виберіть лише один варіант.

- а) Важко відповісти
- б) Інше:

8 Складовими деонтологічної культури виступають:

Виберіть лише один варіант.

- а) система моральних цінностей, мотивації та ціннісних орієнтацій
- б) нормативна поведінку під час професійної взаємодії
- в) наявність етичних та деонтологічних знань, умінь та навичок
- г) все з переліченого

9 Чим пояснюються підвищені морально-етичні вимоги до соціальних працівників?

Виберіть лише один варіант.

- а) Приналежність до професії, від якої в певних умовах може залежати доля клієнта
- б) Фінансова відповідальність працівника перед клієнтом
- в) Важкі умови праці соціальних працівників
- г) Все з переліченого

10 Чи відомі Вам документи, які регламентують етичну поведінку соціальних працівників?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Не знаю

11 Напишіть, будь ласка, які саме документи регламентують етичну поведінку соціальних працівників?

Виберіть лише один варіант.

- а) Важко відповісти
- б) Інше:

12 Напишіть, будь ласка, визначення поняття «деонтологічний конфлікт»:

Виберіть лише один варіант.

- а) Важко відповісти.
- б) Інше:

13 Як ви розумієте поняття «моральні цінності», напишіть.

Виберіть лише один варіант.

- а) Важко відповісти
- б) Інше:

14 Чи дотримуетесь ви моральних цінностей у своєму житті?

Виберіть лише один варіант.

- а) рідко
- б) інколи
- в) в залежності від ситуації
- г) завжди

15 Відзначте, які моральні цінності, на вашу думку, є важливими для соціальних працівників (оберіть все, що стосується):

Виберіть усе, що підходить.

- а) альтруїзм
- б) витримка і самовладання
- в) відкритість
- г) відповідальність
- д) гуманність
- е) доброта
- ж) дружелюбність
- з) емпатія
- и) жалість
- к) компетентність
- л) комунікабельність
- м) любов до людей
- н) милосердя
- о) надійність
- п) об'єктивність
- р) оптимізм
- с) повага
- т) почуття власної гідності
- у) прагнення до самовдосконалення
- ф) самокритичність
- х) сила волі
- ц) соціальна відповідальність
- ч) співчуття
- ш) справедливість
- щ) тактовність
- ы) творче мислення
- э) толерантність
- ю) уважність
- я) чесність
- аа) чуйність

16. Відзначте, які моральні цінності притаманні для вас особисто (оберіть все, що стосується):

Виберіть усе, що підходить.

- а) альтруїзм
- б) витримка і самовладання
- в) відкритість
- г) відповідальність
- д) гуманність
- е) доброта
- ж) дружелюбність
- з) емпатія

- и) жалість
- к) компетентність
- л) комунікабельність
- м) любов до людей
- н) милосердя
- о) надійність
- п) об'єктивність
- р) оптимізм
- с) повага
- т) почуття власної гідності
- у) прагнення до самовдосконалення
- ф) самокритичність
- х) сила волі
- ц) соціальна відповідальність
- ч) співчуття
- ш) справедливість
- щ) тактовність
- ы) творче мислення
- э) толерантність
- ю) уважність
- я) чесність
- аа) чуйність

17. Чи повинні соціальні працівники у своїй професійній діяльності керуватись моральними цінностями?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

18. Як часто соціальні працівники повинні у своїй професійній діяльності керуватись моральними цінностями?

Виберіть лише один варіант.

- а) завжди
- б) часто
- в) час від часу
- г) не часто
- д) ніколи
- е) важко відповісти

19. Чи читали ви Етичний кодекс соціального працівника?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні

20. Чи вважаєте ви питання моральних цінностей пріоритетним у вашій професійній діяльності?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

21. Чи вважаєте ви достатнім сформований у вас рівень моральних цінностей?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

22. Чи хотіли б ви більше дізнатись про моральні цінності?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

23. Що спонукає вас дізнаватись більше про моральні цінності? (*оберіть один або декілька варіантів*)

Виберіть усе, що підходить.

- а) прагнення саморозвитку
- б) прагнення професійного розвитку
- в) друзі/знайомі
- г) батьки
- д) викладачі
- е) Інше:

24. Чи цікаво Вам обговорювати різні моральні-етичні проблеми?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) Важко відповісти

25. Наскільки часто ви міркуєте над правильністю своїх рішень/дій?

Виберіть лише один варіант.

- а) ніколи
- б) інколи
- в) в залежності від ситуації
- г) часто
- д) завжди

26. Чи оцінюєте ви свою поведінку з погляду моральних критеріїв?

Виберіть лише один варіант.

- а) так
- б) ні
- в) Важко відповісти

27. Як часто ви критично оцінюєте свою моральну поведінку?

Виберіть лише один варіант.

- а) ніколи
- б) інколи
- в) в залежності від ситуації
- г) часто
- д) завжди

28. Як ви думаєте, хто відповідальний за формування ваших професійних моральних цінностей? (*оберіть один або декілька варіантів*)

Виберіть усе, що підходить.

- а) родина
- б) навчальний заклад
- в) держава
- г) суспільство
- д) соціальні мережі
- е) сама людина
- ж) Інше:

29. Ви коли-небудь стикалися з етичною ситуацією або знаєте про таку, де був конфлікт між вашими особистими цінностями та цінностями (оберіть все, що стосується):

Виберіть усе, що підходить.

- а) професії
- б) організації, де ви працюєте
- в) ситуацій у професійній (освітній) діяльності
- г) університету, в якому ви навчаєтесь
- д) колег/одногрупників
- е) вашого клієнта
- ж) Інше:

30. Чи було складно прийняти рішення у зазначеній етичній ситуації?

Виберіть лише один варіант.

- а) Було дуже складно
- б) Було складно
- в) Було не дуже складно
- г) Було не складно
- д) Не знаю.

31. Чи були ви задоволені тим, як була вирішена етична конфліктна ситуація?

Виберіть лише один варіант.

- а) повністю задоволений (-а)
- б) частково задоволений (-а)
- в) не задоволений (-а)

32. На вашу думку, чи був обраний шлях вирішення етичної конфліктної ситуації ефективним?

Виберіть лише один варіант.

- а) ефективний
- б) частково ефективний
- в) не ефективний

33. Якщо вам потрібна була підтримка для вирішення етичної конфліктної ситуації, то чи отримали ви потрібну підтримку:

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

34. Якщо вам потрібна буде інформація щодо того, як приймати рішення етичних конфліктних ситуаціях, то чи знаєте де цю інформацію шукати:

Виберіть лише один варіант.

- а) Так

- б) Ні
- в) Важко відповісти

35. Чи є дисципліни у Вашому навчальному закладі, які готують вас до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

36. Якщо ви відповіли, що є дисципліни, які готують вас до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях, то які саме, перелічите:

Виберіть лише один варіант.

- а) Важко відповісти
- б) Інше:

37. На що ви звертали б увагу при прийнятті рішень у етичних конфліктних ситуаціях? Розташуйте, будь ласка, від найбільш важливого до найменш важливого (10 – найбільш важливе, 1 – неважливе):

У кожному рядку виберіть лише один варіант.

- а) науково обґрунтовані підходи
- б) особисті цінності
- в) Етичний кодекс соціальних працівників
- г) етики соціальних працівників
- д) стандарти роботи вашої організації
- е) закони
- ж) думки/погляди керівників
- з) думки/погляди колег/одногрупників
- и) ваш варіант відповіді

38. Чи знаєте ви про загальні методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

39. Чи знаєте ви про підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях Ф. Римера, Р. Долгофа, Ф. Левенберга і Д. Харрінгтона, М Девіса.

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні

40. Чи хотіли б ви дізнатися про методи або підходи до прийняття рішень у етичних конфліктних ситуаціях?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

41. Хто або що найбільше вплинуло на формування вашого почуття професійної етики (оберіть все, що стосується)?

Виберіть лише один варіант.

- а) родина
- б) навчання в університеті/освіта
- в) практична професійна діяльність
- г) ваше безпосереднє керівництво (напр. директор відділу)
- д) колеги /одногрупники
- е) куратор
- ж) саморозвиток/самоосвіта
- з) фільми
- и) література
- к) соціальні медіа
- л) Ваш варіант відповіді

42. Під час процесу навчання в університеті чи знайомили вас із методами прийняття рішень під час етичних конфліктних ситуаціях?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

43. Чи проводились з вами заходи (семінари, тренінги, проф. зустрічі тощо), спрямовані на підготовку до вирішення етичних конфліктних ситуацій?

Виберіть лише один варіант.

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

44. Вкажіть вашу стать:

Виберіть лише один варіант.

- а) чоловіча
- б) жіноча

45. Вкажіть, будь ласка, ваш вік:

Виберіть лише один варіант.

- а) 16-17
- б) 18-22
- в) 23-35
- г) 36-55
- д) 56+

46. Вкажіть, будь ласка, ваш курс навчання:

Виберіть лише один варіант.

- а) 1
- б) 2
- в) 3
- г) 4
- д) 5
- е) 6